

Mircea Lăzărescu
în dialog cu Marcel Tolcea

ÎN OGLINDA VREMURILOR ȘI A ADUCERILOR AMINTE

BRUMAR

MIRCEA LĂZĂRESCU
în dialog cu
MARCEL TOLCEA

ÎN OGLINDA
VREMURILOR
— ȘI A —
ADUCERILOR
AMINTE

BRUMAR

MIRCEA LĂZĂRESCU
în dialog cu
MARCEL TOLCEA

ÎN OGLINDA VREMURILOR
ȘI A ADUCERILOR AMINTE

MIRCEA LĂZĂRESCU
în dialog cu
MARCEL TOLCEA

**ÎN OGLINDA VREMURILOR
ȘI A ADUCERILOR AMINTE**

Copilăria, Lugojul de la mijlocul veacului trecut
Perioada de studenție (Timișoara, Cluj)
Începutul profesiei (Păclișa, Săvârșin)
Timișoara anilor '60-'70
Perioada anilor '70-'80
După 1990
Noua lume psihiatrică. Sinteze teoretice

B R U M A R

Prof. Mircea Lăzărescu

Profesori, șefi de clinici psihiatrice din România, 1986
De la stânga la dreapta: prof. Mircea Lăzărescu (Timișoara);
prof. Petre Brânzei (Iași); prof. Vasile Predescu (București);
prof. Eduard Pamfil (Timișoara); prof. Gheorghe Grecu
(Târgu-Mureș)

Cuvânt înainte

Ideea unei cărți de convorbiri cu medici mari ai Timișoarei s-a ivit în anul 2014, când am început colaborarea cu prof. dr. Horia Pleș și SCM Neuromed. Între diverse teme, pe pagina de Facebook a Neuromed am început să scriu despre activitatea unor personalități ale vieții medicale timișorene, ale Banatului. A fost prilejul de a constata, cu stupeoare, cât de puține informații se găsesc despre medicii mari ai Banatului.

Evident, nu am găsit, nu găsim nici materiale filmate, drept pentru care singurele imagini despre personalități care au trăit până în imediata noastră apropiere temporală se găsesc doar în arhivele personale ale familiei. Sau nici măcar acolo.

Cu aceste gânduri, în 2015, la stăruința dlui prof. dr. Horia Pleș, am pornit la drum împreună cu fostul meu student Ilie Sîrbu – fotojurnalist și una dintre conștiințele active ale prezervării patrimoniului bănățean – și, apoi, am publicat două cărți însoțite de CD cu prof. dr. Gheorghe Băcanu & prof. dr. Nicolae Barbu (2016) și prof. dr. Nicolae Grivu (2017). Ambele cărți poartă titlul *În oglinda vremii și a aducerilor aminte* și au apărut la editura Diacritic.

Spre deosebire de primele două apariții, cartea de convorbiri cu prof. dr. Mircea Lăzărescu propune o formulă insolită: intercalează în corpul convorbirii fragmente din lucrările teoretice ale interlocutorului, ceea ce conferă o mai profundă dimensiune conceptuală dicției ideatice.

O parte din filmările realizate în biroul dlui prof. dr. Mircea Lăzărescu la Clinica de Psihiatrie Eduard Pamfil din Timișoara au fost difuzate la canalul Qub TV Timișoara.

Mulțumiri calde dlui prof. dr. Mircea Lăzărescu pentru disponibilitatea și, nu în ultimul rând, pentru efortul de a așeza împreună atâtea mărturii.

Marcel Tolcea

Conținutul cărții de față reprezintă transcrierea interviului filmat ce a avut loc pe parcursul anului 2019, fapt ce explică parțial unele aspecte ale stilului derulării textului. O parte a materialului filmat se distribuie împreună cu volumul. (n. ed.)

Copilăria, Lugojul de la mijlocul veacului trecut

Domnule profesor Mircea Lăzărescu, suntem onorați că ne-ați primit în cabinetul dumneavoastră, aici la Clinica de Psihiatrie pe care ați condus-o atâția ani. Iată, astăzi începem ceea ce am dorit să fie o mărturie a activității marilor noștri profesori medici care au fost în frunte și au ilustrat – cum se spune printr-un verb francez – medicina timișoreană. Așa cum am propus și interlocutorilor mei de până acum în cele două cărți apărute sub semnul acesta al amintirilor, v-aș invita să începem cu anii copilăriei, cu tot ceea ce înseamnă familia dumneavoastră.

Să încep prin faptul că mă bucur de șansa de a avea o rememorare, pentru că, totuși, sunt și eu aproape de bilanțul unei vieți și e o ocazie de, cum să zic, de a grupa mărturia despre lumea în care am trăit și pe care am cunoscut-o. Fiecare viață e o mărturie dacă ajunge să se etaleze ca atare. Eu sunt bănățean...

Lugojean, mai mult decât bănățean.

Da, adică lugojean e mai mult decât bănățean, vorba aceea: „Nu-i român ca bănățeanul, bănățean ca lugojeanul.” M-am născut la Lugoj și am studiat la Liceul Coriolan Brediceanu, în acea vreme, rebotezat „Liceul nr. 1”. Cu

oazia unei astfel de rememorări mă gândesc, având în vedere originile familiei mele, că ar fi interesant ca Banatul să fie privit și din perspectiva zonelor sale limitrofe. Astfel, de exemplu, eu m-am născut și am crescut în Lugoj, am făcut liceul acolo, dar...

Sunteți cetățean de onoare al orașului.

Da, am ajuns și așa ceva, dar, revenind la ideea de mai înainte, părinții mei sunt de pe Valea Mureșului, dintr-o zonă limitrofă între Banat, Ardeal și Crișana. Mama mea era din Săvârșin, iar tatăl meu era dintr-un sat apropiat de acesta, aflat însă dincoace de Mureș, din Căprioara. Bunicii mei au fost preoți și învățători, înscriși deci în tradiția ardeleano-bănățenească, mama tatălui fiind din Sintești, lângă Făget, iar tatăl mamei, dintr-un sat de lângă Ineu, deci mai sus de Arad, oraș în care tatăl meu a făcut liceul. În această zonă Banatul se articulează cu Crișana și Ardealul, dar alte zone de tranziție sunt și în sudul Banatului, și în vest.

Să nu uităm că Lugojul a fost, până la Marea Unire, și nu numai, capitala culturală a bănățenilor.

Evident. La Lugoj, casa în care m-am născut și în care am crescut era lângă Liceul Coriolan Brediceanu, aveam 5 minute de mers până acolo. Pe esplanada din fața Liceului se află trei statui: a lui Ion Vidu, a lui Coriolan Brediceanu, a lui Traian Grozăvescu. Vidu era de origine tot de prin zona Ineului, din Buteni, dar ajuns și realizat în Lugoj.

Credeți că există o amprentă, așa cum credeau antropologii la începutul sec. XX, cum de pildă e Taylor, care se impune asupra unei tipologii, să zicem bănățeanul e altfel decât ardeleanul, decât regățeanul, decât maramureșeanul? Vă întreb asta pentru că ați studiat nu numai medicina, nu numai psihiatria,

ci ați scris cărți și de filosofie, ați fost preocupat de antropologia culturală.

Da, bunul-simț susține că da. Bunul-simț într-un anumit sens, tipologic, caracterial. Cel mai pregnant element ține de recuzita bancurilor, una sunt bancurile cu ardelenii, alta bancurile cu oltenii. Ciudat, nu prea știu bancuri cu bănățenii. Poate că bănățenii n-au umor. Dar, tipologic, sunt diferiți: bănățeanul este ocoș, așezat, bogat, sfătos; ardeleanul e cu vorbă puțină, iar olteanul e mai vioi. Spun și de olteni, pentru că, de exemplu, din suita de statui pe care le menționez în fața liceului din Lugoj, face parte și Coriolan Brediceanu. Or, el vine din Oltenia, Banatul fiind o zonă de congruență. În această atmosferă de oameni așezați, puțin ocoși și mândri, gospodari, am crescut eu, la granița cu Ardealul. Dar interesant, zona Mureșului pe care am cunoscut-o eu nu este aceea a Ardeleanului acela lent, sec și cu vorbă puțină, ci o zonă a oamenilor duioși. Repet, în Săvârșinul copilăriei mele erau oameni blânzi, duioși, sentimentali, foarte puțin expansivi, diferiți până la un punct de bănățeanul neaoș de câmpie.

Revenind acum la copilărie, eu îmi amintesc din acea perioadă, pe lângă altele, de campionii lugojeni de lupte greco-romane. Erau mai ales dintre tăbăcari și măcelari, ultimii puneau în vitrine, alături de hălci de carne, și fotografia campionului, cu medalii de aur. În Lugoj a fost o tradiție extraordinară de luptători, mai ales de lupte greco-romane, au ajuns campioni naționali și am participat la olimpiade.

Nu întâmplător cea mai cunoscută poezie în grai bănățean, scrisă de Victor Vlad Delamarina, poartă titlul Țăi mai tare om din lume!

Țăi mai tare om din lume, așa. Da, asta spun, că nu e chiar o glumă. Tradiția aceasta meșteșugărească, într-un

fel de breaslă, a existat în Lugoj. Tatăl meu, avocat, când a ajuns la pensie s-a ocupat mult timp de istoria Lugojului și a urmărit perioada din sec. XIX-XX a gospodarilor lugojeni bogați care se adunau la „masa poganilor” și hotărau să-i susțină cu bani pe tinerii dotați, la studiu în străinătate, pe pictori, pe Traian Vuia, de exemplu...

În copilăria mea mai era ceva din această tradiție și atmosferă. De exemplu, tatăl meu își avea cabinetul de avocatură într-o casă ce aparținea familiei Drăgan. Drăgan-tatăl era tăbăcar, inserat în menționata tradiție „a poganilor”. În toată țara e cunoscut fiul acestuia, Iosif Constantin Drăgan, avocat – ce și-a făcut o parte din stagiatură în biroul avocațial al tatălui meu – ajuns apoi mare om de afaceri în Italia, ocupându-se și de politică. Dar tatăl lui, tăbăcarul, trăia în tradiția breslelor și avea aproape în fiecare an câte un proces; legile fiind tot mai aspre pentru meșteșugarii privați, avea procese peste procese...

Meseria de tăbăcar a dispărut apoi, cum au dispărut măcelarii, pantofarii, dar, în copilăria mea, ei erau prezenți în Lugoj, imprimând orașului o atmosferă de burg european tradițional, în care persoanele cele mai importante erau meșteșugarii ce și-i alăturau pe cei cu profesii liberale, ca – desigur, la o cu totul altă scară – în Florența epocii ei de glorie.

Mi-am trăit copilăria în această atmosferă de amurg a unei tradiții peste care apărea cu brutalitate o lume nouă. Veniseră sovieticii și țara se schimba...

Practic, ați prins ultimii ani de democrație. Aveați șase ani în 1945. Ce vă mai amintiți?

Da, dar am prins și o vreme de intense confruntări. Pentru că, dacă stau și mă gândesc bine, copilăria mea s-a desfășurat într-o lume sfâșiată, cruntă, chinuită. Am prins

Cu părinții și fratele Ovidiu în copilărie

alegerile acelea falsificate din '47. Îmi amintesc de ele pentru că era plin de afișe, pe pereți era desenat ochiul și soarele; țin minte, și acum, lozinci care se strigau pe stradă, cum ar fi: „lumina vine de la răsărit!” etc. Dar mai mult, în Liceul Coriolan Brediceanu apăruse revoluția elevilor împotriva profesorilor. Intrase un spirit revoluționar din acesta. Clasa noastră nu, căci eram mai mici, dar într-o clasă mai mare cu 2-3 ani, da, o clasă formidabilă, din care au făcut parte și elevi care au ajuns ulterior persoane celebre, de exemplu Nicolae Breban, cunoscutul scriitor de mai târziu.*

Fragmente din cartea *Odiseu fără Ithaca*:
Note din Jurnalul unui psihiatru

Prin anii '50 apăruse instituția pionierilor după modelul sovietic. Copiii mai destoinici erau primiți în organizație și trebuiau să poarte, oriunde în afara casei, o cravată roșie. Partea penibilă era salutul. Când întâlneai pe stradă un confrate ridicai mâna deasupra capului și spuneai: „salut voios de pionier”. Ar merita să se facă un film reconstituire cu astfel de copii ce merg la film, la cumpărături, la joacă, cine știe pe unde și încotro și ridică mâna peste cap debitând formula menționată.

Cine poate resimți însă ridicolul și jena celor ce au trăit pe atunci! În centrul orașului, al Lugojului, acolo unde e ceasul, era un megafon și de dimineața până seara răsunau cântece, știri, îndemnuri. Probabil că și la Timișoara. Secvență pentru un film de Fellini. (p. 78)

* Referitor la clasa menționată, eram mai apropiat de ei prin faptul că jucam șah cu un elev din ea – Constantin (Pipi) Bona, ce a terminat apoi Medicina și a ajuns un cercetător celebru în plan internațional, lucrând în SUA, în Franța (la Paris) și în alte centre. Îmi amintesc cum replicând la absurditatea profesorului de desen care într-o zi le-a dat extemporal, unul dintre elevi a scris drept răspuns rugăciunea Tatăl nostru în franceză – respectivul profesor necunoscând, evident, această limbă... Începuseră și gazetele de perete, cu caricaturi etc.

Amintiri din copilăria de la Lugoj. Sloganuri ce se strigau la mitinguri, care se transmiteau prin stațiile de radiodifuzare: „Dragi tovarăși, ce vreți voi? Noi vrem pace nu război!”; „Veniți cu noi în lupta pentru pace, om lângă om, popor lângă popor, voința noastră dărză va prefăce ziua de azi în mâine roditor!”; „Noi nu cerșim pacea, o cucerim!”. Ideea luptei pentru pace are în ea ceva din Heraclit. (p. 260)

La un moment dat, la Lugoj – poate numai în Banat – străzile erau pline de pancarte imense cu imaginea caricaturizată a lui Tito care ținea în mână o bardă însângărată din care curgeau picături de sânge în formă de dolari și pe care scria: „Jos cu Tito trădătorul, care și-a vândut poporul!”. Ce e drept, în perspectivă vizuală era cultivată, cât de cât, și luarea de poziție: peste tot era plin de „gazete de perete”. Spațiul uman se contura topologic, prin contact. (p. 128)

În copilărie, unul din primele filme sovietice pe care le-am văzut la Lugoj se intitula *Carnetul de partid*. Într-o familie, soția unui medic își dă seama că acesta nu este loial Partidului – sau că își pierde carnetul, nu îmi mai aduc aminte exact – și îl denunță. După care se ține o ședință de partid cu critică și autocritică. Până la urmă, cel ce a greșit este treptat adus pe calea cea bună.

În facultate am avut un asistent despre care toată lumea știa că și-a denunțat părinții pentru că ascultau Europa Liberă. (p. 139)

Aceștia au dat afară profesori, făceau gazete de perete împotriva lor. De exemplu, era un profesor care participase la fraudare, în Făget. L-au dat afară din clasă și i-au zis să nu mai vină. Sigur că au fost puși la punct și unii exmatriculați. Dar repet, era atmosferă de luptă, tensiuni diverse pe care le-am simțit și mai intens ulterior.

Îmi permit să ne întoarcem puțin în urmă pentru că, după nașterea dumneavoastră, la doi ani cred, tatăl dumneavoastră a plecat pe front. Cum ați resimțit o asemenea traumă?

Practic, pe atunci nu îmi dădeam seama de repercusiunile psihologice. Tatăl meu a fost concentrat în '39, anul nașterii mele, și pe urmă a făcut tot războiul, și pe frontul de răsărit și pe frontul de apus. S-a întors prin '44-'45. L-am văzut doar de câteva ori în copilărie.

Și scrieți în cartea dumneavoastră, Culorile nostalgiei, acest lucru, a fost „o prezență absentă”.

Da, o „prezență absentă”. Când venea, era militar, ne îmbrățișa... Mi-au rămas despre el foarte puține amintiri din acea perioadă, dar nu am resimțit această absență ca pe o traumă. Poate că situația a lăsat o amprentă asupra formării mele. Împreună cu fratele meu și cu mama, majoritatea perioadei războiului, nu am stat la Lugoj, ci la bunici. Am copilărit la Săvârșin și Căprioara, cele două comune apropiate de pe Valea Mureșului.

O ironie a destinului face ca, la Săvârșin, să se fi deschis ulterior o instituție psihiatrică. Ce amintiri mai aveți despre acel loc?

Am amintiri din copilărie, dintr-un Săvârșin în care Regele venea mereu vara, împreună cu Regina-mamă, care se plimba prin fața casei în care locuiam. Casa noastră era lângă castel, iar Regina Elena stătea la marginea acestuia, într-o frumoasă căsuță ce avea în curte un minunat păun. Iar noi, copiii, ne duceam deseori acolo să vedem păunul și ea, Regina-mamă, se plimba des prin fața casei învățătorului. Pe Rege îl vedeam plecând singur în mașina lui, cu un câine alături, urca pe toate dealurile cu ea, ignorând orice drum, apoi se ducea la Vărădia, unde era un mic aeroport, și făcea acrobații cu avionul. Când copiii îl vedeau întorcându-se, strigau veseli: „Vine Regele, vine Regele!” Aceste secvențe din copilărie mi le-am reamintit și atunci când, în anii '63-'64,

am ajuns medic la Sanatoriul de Nevroze din Săvârșin și locuiam în incinta castelului. Un ciclu aparte de revenire în același loc. Dar suntem încă în epoca copilăriei.

Da, anii '40, războiul. Aveți amintiri legate de război, în afară de absența tatălui?

Am câteva interesante. Eram alături de alți copii și ne jucam, să fi avut 4-5 ani, la Căprioara. Îmi amintesc cum ne uitam dimineața la sutele de avioane ce împânzeau în înalturi cerul. Și după câteva ore se întorceau. Din câte știu, veneau din Grecia și se duceau spre Germania, unde își lăseau bombele, după care se întorceau... Aceasta e o imagine aproape contemplativă, dar mai am o amintire, de data aceasta tulburătoare, atunci când au venit rușii în Căprioara. Eram cu mama și fratele meu...

Toamna lui '44.

Da, '44. Deci, 5 ani să fi avut, neîmpliniți. Dar secvențele mi le aduc aminte. Stăteam la Căprioara în casa preotului, hai să zicem, persoană specială în sat...

Era bunicul dumneavoastră.

Da, în casa preotului erau numai mama, bunica și noi. Bunicul meu era bolnav de cancer, deci neputincios. Rușii au sosit – imaginea aceasta este aproape ca de poveste – seara, călări. Noi ne-am uitat din casă pe geam și vedeam caii galopând peste pietre și scoțând scântei din copite. Or, fiindcă mama era și singură, și tânără cu doi copilași mici, în noaptea aceea am fugit în vecini, iar în cealaltă noapte am fugit la marginea satului. Aflând de venirea armatei sovietice, toată lumea se speriasă. Îmi amintesc că era o atmosferă ca de teroare. Dar bunica mea, foarte expeditivă, știind ce se întâmplă, s-a dus și i-a chemat pe soldați să le

dea mâncare: „Aici sunt cârnați, aici sunt dulcețuri, aici este șuncă, luați totul!” Și ne-au lăsat în pace. Dar, pentru mine, a fost un moment de spaima spaimii. Nu s-a întâmplat nimic în acel sat, nicio contravenție, niciun jaf special. Au stat, au trecut, au plecat, deci nu au fost evenimente. Dar imaginea aceea de copil, noaptea, cu caii ce scoteau scânteii din copite, cu poveștile care circulau în populație, au fost imagini deosebite.

Până când ați stat la Căprioara?

Mai veneam la Lugoj peste iarnă. Din primăvară până toamna stăteam la Căprioara sau Săvârșin. Până în '45 când s-a întors tatăl meu din război.

Nu a mers înspre apus, cu frontul?

Ba da, a fost până în Cehoslovacia. A venit, s-a întors și a fost până în Cehoslovacia. Tot războiul. Până în Munții Tatra.

Fragment din cartea *Odiseu fără Ithaca:*
Note din Jurnalul unui psihiatru

Constantin Noica în prefața la *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*: „Spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, o mănăstire de maici din Moldova a fost ocupată de trupele sovietice biruitoare. Maicile au căutat refugiu în alte locuri. La întoarcerea lor au găsit un bilet pe care scria: «comandantul trupelor ce au ocupat mănăstirea vă declară că a lăsat-o neatinsă și vă cere să vă rugați pentru sufletul său». De atunci la fiecare serviciu religios este pomenit numele lui Alexandru.”

[...]

La sfârșitul războiului a fost cvartiruit în casa noastră din Lugoj un căpitan rus, Ivan. Nu mai știu prin ce mijloace, dar ne înțelegeam cumva. Bland, cu ochi albaștri, fața

luminoasă și distincție de profesor universitar – ne-a spus că e croitor – era duminica invitat la masă. Ca toți ai lui, avea acasă, parcă la Harkov, o soție și trei copii, pe care nu-i mai văzuse de ani și ani. Singura dată când a pus o întrebare a fost: de ce femeia de serviciu nu mănâncă cu noi la masă? La plecare a adus o sticlă de vin, ne-a lăsat o fotografie și a dat bani bunicilor să aprindă la biserică o lumânare pentru el și ai lui. Pe fotografia de acum 61 de ani, cineva mi-a descifrat recent ce scrie:

„Pentru lungi amintiri din partea ofițerului rus al Armatei Roșii Sovietice, căpitanul Jalezko Ivan, pentru bunul și scumpul Victor Lăzărescu, să-ți dea Dumnezeu voință. Privește, nu uita. Păstrează, nu pierde.” (p. 114-115).

V-a povestit întâmplări de război?

Desigur. Era un om deschis. I-a plăcut literatura, a citit mult, aveam o bibliotecă mare, a și scris puțin, povestea frumos. Tatăl meu era un om foarte sociabil, invita colegi, prieteni de familie, profesori, seara mai ales; cu diverse ocazii, la noi se dădeau mese și el povestea. Povestea amintiri din război, tot felul de secvențe. De aceea, și acum, eu am un fel de nostalgie legată de locurile pe care le invocă. Singurul loc în care m-aș mai duce acum să-l vizitez e Crimeea. Crimeea, pentru că el a fost evacuat de acolo cu un ultim transport. Diverse locuri din Crimeea, pe care le evoca evitând scenele crude și cumplite ale războiului, astfel încât amintirile mele au rămas în atmosfera poveștilor. Însă, dincolo de astfel de evocări și povești, anii ce au urmat, cei ai copilăriei și adolescenței mele, au fost într-un fel cumpliți, chiar în liniștitul oraș Lugoj. Dar, din această perioadă, mai am o amintire cu Săvârșinul și, indirect, cu Regele, pentru că mai mergeam din când în când pe acolo. Când eram la Săvârșin, mă plimbam deseori, cu bunica mea, în jurul Castelului regal pentru a ne uita la căprioare, în locurile în care zidul împrejmuitor

era surpat. Odată, stând noi la locul nostru obișnuit, auzim strigând un soldat ce fugea spre noi: „Plecați, nu e voie să vă apropiați!” Cum să nu fie voie? Căci veneam aproape zilnic pe acolo. Și am plecat. A doua zi am aflat că Regele, care tocmai abdicase, trecuse cu trenul prin Săvârșin, unde a oprit, să-și mai vadă o dată locurile dragi. Locuri de care, desigur, și-a amintit deseori cât a fost departe de țară.

Erați un copil de opt ani. Înțelegeați ce se petrecea atunci?

Poate, dar sentimentul neobișnuitului și o anumită spaimă totuși le-am trăit.

Cu tatăl dumneavoastră ați rememorat evenimentele din acei ani, anii de după război? Cum le-a trăit el?

Anii de după război i-am trăit în direct, nu mai trebuia să-mi povestească el. El avusese un birou avocațial care se lansase bine înainte de război. Îi mergea bine, era și într-o anumită poziție culturală și ierarhică în comunitate, câștiga destul. După ce am avut o casă așezată, a început să cumpere pământ. Pe urmă ne-a povestit și de ce. „Și visul meu era, dacă câștig, să cumpăr pământ, ca atunci când sunteți voi mai mari – eu și fratele meu – să vă pot ține la studii, la Paris. Să pot vinde în fiecare an câte un jugăr și să vă țin la Paris.” Deci acesta era visul său, probabil cel al intelectualilor vremii. Nici eu, nici fratele meu nu am mai ajuns să studiem la Paris, iar el a intrat în Colectiva de Avocați. Lucra mult, era un avocat apreciat, lucra pentru mulți alții. Colectiva era așa...

Asta voiam să vă întreb: ce însemna Colectiva?

Toți avocații trebuiau să facă parte dintr-o comunitate, un fel de cooperativă, unde cauzele angajate li se repartizau spre rezolvare și puteau face angajări doar atât până ajungeau

la un plafon maxim de câștig, după care nu mai puteau angaja în luna respectivă alte cauze. Tatăl meu, care era un avocat căutat, își făcea încă din primele zile ale fiecărei luni plafonul, după care, deși nu mai putea oficial să angajeze, nu refuza persoanele care îl solicitau și le susținea procesul. Dar deconta câștigul în contul altor avocați ce nu aveau angajări și care se complăceau în această situație. Avantajul, pentru el, era că oamenii erau mulțumiți. Șeful Colectivei era un fost grefier, care nu terminase nici liceul, dar era singurul membru de partid și-i supraveghea pe toți. Desigur, nu se ocupa de niciun proces, căci nu se pricepea nici la lucruri elementare în drept. Venea pe la biroul avocațesc, întreba ce mai e nou, apoi stătea aproape toată ziua la un bufet, bând coniac cu alții ca el. Se întâmpla să lipsească și zile în șir, dar plafonul de câștig îl avea asigurat, prin activitatea tatălui meu și a încă câtorva avocați, căutați de oameni. Dincolo de acest aspect al derulării vieții profesionale, ceea ce era înfiorător era atmosfera din justiție, despre care nu se putea să nu aflu, din viața de zi cu zi: drama justiției. De exemplu, chiaburii trebuiau condamnați din principiu, prin „justiția de clasă”, chiar dacă nu erau vinovați de nimic.

Procurorii decideau în locul judecătorilor.

Era o lume ciudată, cea a justiției, așa cum o știu eu din copilărie. Nu erau numai nedreptățile, ci și inevitabilele compromisuri, de exemplu, cele ale judecătorilor. Tatăl meu era în relații bune cu unii judecători care ne vizitau acasă și, deseori, spunea câte unul: „Nu am ce face, trebuie să-l condamnez, deși știu că e nevinovat!” Așa era ordinul, judecătorii de bună-credință erau chinuți de aceste compromisuri, căci aveau și ei familii, trebuiau să trăiască etc. Era o vreme în care agricultorii trebuiau să dea „cote” în produse. Unii dădeau tot ce au produs, dar nu îndeplineau baremul

obligațiilor și erau condamnați la închisoare, deși nu mai aveau de unde da. Am rămas din copilărie cu imaginea dureroasă a unei justiții nedrepte.

Vă referiți la comisarii politici sovietici?

Comisarul nu mai conta acum. Erau, într-adevăr, acesorii populari. Judecătorul era asistat de trei asesori populari din clasa muncitoare. Și aceștia decideau: „este vinovat”. Judecătorii trebuiau să formuleze decizia și, cumva, să o argumenteze. Constatând situația aberantă în care se afla justiția și chiar poziția avocatului, tatăl meu a început, progresiv, să-și scurteze pledoariile și să se concentreze pe concluzii scrise, căci, scrisul rămâne. Depunea aceste concluzii la instanță, la dosar. Demersul mai ajuta uneori, puțin, cu ocazia recursului la instanțele superioare, la Timișoara, de exemplu, mai reduceau din pedeapsă, deoarece cele scrise erau prea evidente. Sentimentul acesta de injustiție, de lașitate și de arbitrarul unei lumi l-am trăit apoi, în copilărie și junețe, și în legătură cu prezența Securității. Vă spun o experiență personală pe care eu am resimțit-o în profunzime, deși se referă la un aspect exterior. Locuiam în Lugoj, pe o stradă ce dădea spre Teatru, chiar lângă liceul la care mergeam zilnic, se numea Vasile Goldiș – apoi Miciurin, apoi Magnoliei – și ultima casă a străzii era una mare, cu trei etaje. Într-o zi văd strada blocată, așa încât, pentru a ajunge la liceu, a trebuit să ocolesc pe lângă casa Porumb. Apoi, la capătul străzii s-a construit un zid, iar clădirea a devenit sediul Securității. Strada s-a închis, deci s-a închis și circulația pe cealaltă stradă ce trecea prin fața acestei instituții. Pe o rază largă s-au blocat toate căile de acces, așa că trebuia să fac un drum mai lung până la liceu. Toți ne-am gândit că intenționează să ne țină mai departe ca să nu auzim niciun zgomot, niciun urlat de acolo.

Sentimentul acesta fizic de blocare a drumurilor și de izolare tot mai misterioasă a clădirii ni s-a impus cu o semnificație apăsătoare...

Transmitea un semnal de neliniște...

Ceea ce am amintit se referă la o perspectivă exterioară a instituției Securității. Dar experiența mea de copil cuprinde și o fațetă interioară, în care aceasta se apropie de noi și pătrunde în casa noastră. Era epoca deportărilor la Canal, iar ridicările aveau loc periodic. Tatăl meu era vizat, adică era pe lista celor ce urmau să fie duși. El știa. Făcuse ceva politică înainte, iar noi trăiam cu o permanentă spaimă, o anxietate prevestitoare de rău. Și totuși, a reușit să scape.

În ce an se petreceau lucrurile despre care ne povestiți acum?

Suntem prin '48-'50. Perioada '50-'55 a fost îngrozitoare.

Chiar și după moartea lui Stalin a fost atât de cumplit?

Da, pentru că la noi a fost o reverberare, deci schimbările au ajuns cu unu, doi ani mai târziu. Dar a fost o perioadă îngrozitoare, deoarece, periodic, oamenii erau ridicați de acasă și dispăreau. La Canal, se zicea. Tatăl meu a scăpat printr-o conjunctură ciudată. Din când în când, se auzeau seara târziu bătăi în geamul dinspre stradă. Se duceau la geam mama sau una dintre cele două bunici. Acolo, cineva, spunea doar atât: „Domnul doctor – îi spuneau așa deoarece era doctor în drept – să lipsească de acasă trei zile.” Și persoana dispărea. Tatăl meu își lua rucsacul care era pregătit și pleca la niște cunoștințe cu care se înțelesese mai demult. (Avea un rucsac cu lucruri de strictă necesitate, precum și un traseu de fugă prin bucătărie, pe un geam ce dă spre un acoperiș, iar de acolo pe alte acoperișuri până într-o stradă. Și, apoi, la gară... Dar nu a fost nevoit să urmeze acest traseu.) A doua

zi sosea echipa de arestare: „Unde-i?” „E plecat.” Răscoleau toată casa, o percheziționau, reveneau seara, a doua zi și a treia zi, până se expedia lotul cu cei ridicați. Apoi, totul se liniștea, iar tata se întorcea acasă.

Au fost percheziții la dumneavoastră acasă?

Au fost percheziții și în afara acestor episoade. După care, îl lăseau în pace, până la următoarea tură de ridicare, înainte de care, iarăși venea seara cineva care bătea în geam. Am aflat, ulterior, că erau niște evrei pe care tatăl meu îi ajutase cândva, și care aveau legătură cu cei de la Securitate, astfel încât aflau când e perioada în care se fac ridicările și ne anunțau.

Cum se numeau?

Nu știu, tatăl meu nu mi-a spus. Dar le sunt recunoscător. Acum să povestesc despre percheziții, care erau mai dese. Veneau și percheziționau toată casa, dar căutau mai ales printre cărți. Aici e o poveste. Tatăl meu, care-l admira mult pe Goga, avea cărți de-ale acestuia, deși Goga era interzis pe atunci.

A fost ministru și în mandatul lui A.C. Cuza parcă...

A fost și prim-ministru câteva săptămâni. Ei, și Goga avea câteva scrieri mai aparte. Țin minte că ne-am dus împreună în pod, sub o grindă am pus mai multe cărți de-ale lui Goga, *Mustul care fierbe* și altele. Veneau, căutau, răscoleau toate camerele și plecau. Cărțile ce fuseseră ascunse sub grinzi, după mult timp am mers să le căutăm acolo și le-am găsit mâncate de șoareci. Nu le-am mai recuperat.

Știți cum s-a concretizat acțiunea lui Goga, atunci când a fost prim-ministru, la Greva Pensionarilor. A fost unul din cele mai cinice ordine...

Parcă e povestea cu „Dacă nu aveți pâine, mâncați cozonac...”

În '33, mi se pare, când Goga a propus curbele de sacrificiu, pensionarii au ieșit în stradă. Era un noiembrie destul de friguros, au venit la protest cei de la Ministerul de Interne și au spus: „Tragem focuri în aer să îi speriem?” Iar Goga, se spune, ar fi răspuns: „Nu, udați-i, că merg singuri acasă!”

Nu mai știu, eu știu alta și mai cinică, a lui Iorga: „Nu aveți pâine? Mâncați cozonac.”

În legătură cu perchezițiile, țineți minte, veneau seara, noaptea?

Ziua, după-masă. Nu era noaptea, nu țin minte să fi venit noaptea.

Și numai după cărți?

Bănuiesc că ei căutau și altceva. Nu mai știu. Îmi amintesc doar că venea Miliția, noi ieșeam din casă, în curte, iar ei percheziționau. Dar la cărți știu precis că se uitau. Erau și multe cărți, pentru că erau, pe lângă cele de drept, multe cărți de literatură.

Până când au durat perchezițiile astea?

Oricum, eram în liceu, nu mai știu, către sfârșitul liceului au încetat fiindcă în '55 am terminat eu liceul. Până prin '53 probabil; atunci când am terminat, nu mai veneau. Dar, ca să închei cu perioada aceasta, mai am câteva remarci privitoare la colegi și soarta generației mele în ansamblu. Pentru că sunt psihiatru, pot să afirm că am avut, eu și colegii mei de generație, o copilărie traumatizantă. Eu am fost frustrat de tata pe perioada războiului și am trăit apoi într-o atmosferă psihosocială tensionată, dar am avut colegi care au crescut efectiv fără tată, fie că acesta a murit în război, fie că a

fost deportat și a murit la Canal. Iar apoi, principiile de clasă ale promovării educative au făcut ca unii colegi să nu poată termina liceul și să se înscrie direct la o facultate. Relativ recent, acum vreo 10 ani, un prieten, coleg psihiatru care și-a făcut doctoratul la Timișoara și este profesor de psihologie în Canada și la Paris, Șerban Ionescu, a organizat un congres mondial centrat pe tema „rezilienței”. Reziliența se referă la situații în care un individ, deși e supus la evidente traume și frustrări psihosociale, se dezvoltă totuși bine, performant. Și el a ales să țină acest congres la Timișoara, a venit aici și l-am organizat împreună. A trebuit, desigur, să prezint și eu o comunicare. Mie mi-a venit în minte să vorbesc despre reziliența unei generații. Făcând un bilanț retrospectiv, am constatat că, cu toate dificultățile psihosociale întâmpinate, mare parte dintre colegii mei de liceu au ajuns, în final, să termine o facultate, fiind oameni bine așezați. La acea vreme erau multe probleme cu înscrierea la facultate. Eu, când am intrat, am mințit la dosar – nementiționând că tatăl meu a făcut politică – și am trăit toată perioada studiilor superioare cu teama că omisiunea mea va fi descoperită și voi fi dat afară...*

Deci, în 1955 ați început facultatea?

Da, și am terminat-o în 1961. Unii nu au putut termina nici liceul, ce să mai zicem de facultate. Am analizat cum s-a

* Dintre foștii elevi de liceu câțiva au urmat Medicina în Timișoara, astfel încât ne-am reîntâlnit mereu, așa cum e profesorul Vladimir Fluture (chirurg) sau dr. Mircea Bogdan, cu care jucam în copilărie tenis, în parcul de la capătul străzii Magnoliei. Alții s-au îndreptat spre profesii tehnice, mulți fiind ingineri. Un alt coleg, Gelu Stan, s-a preocupat de muzică, ajungând un celebru dirijor de coruri... Aristide Buhoiu, care, pe când era elev, încerca să scrie schițe literare, a ajuns comentator TV foarte apreciat etc.

întâmpinat cu generația noastră. Până la urmă majoritatea am terminat, totuși, și liceul, și facultatea. Cum? Se recurgea la o serie de, să le spunem, artificii. De exemplu, profesorul C. Luca de la Cardiologie, cu care am fost inițial coleg, nu a terminat liceul cu noi pentru că tatăl lui era considerat exploatator, adică avea o moară, nu avea dreptul să urmeze o facultate. Nu-i nimic, s-a găsit o soluție. Te înfia o rudă care-i muncitor și ajungeai fiu de muncitor. Ca fiu de muncitor, puteai să te duci la facultate, nu era nicio problemă. Alții au intrat în producție și au fost trimiși ca muncitori din producție la facultate. Și așa mai departe...

Deci, acest blocaj de a nu face studii superioare nu a funcționat, pentru că a existat o reziliență, și oamenii, până la urmă, dacă au avut în ei dorința și energia, au găsit nenumărate mijloace de a-și atinge țelul. Faptul că mulți au crescut fără tată se pare că nu s-a regăsit negativ în performanța socială. Așa cum au fost la sfârșitul liceului, cam așa au rămas și ulterior.

Ați scris și despre Mircea Eliade la un moment dat, o preocupare pe care o împărtășim. Eliade remarcă acest topos al fiului exemplar care crește fără tată, cum ar fi Făt-Frumos sau, mai ales, Iisus Cristos. Iată, vă încadrați într-o tipologie care ține de mitologie, o tipologie a generației dumneavoastră, care a fost o generație orfană...

Într-adevăr, am fost o generație orfană. Ce mizerie alimentară am trăit! Sunt lipsurile copilăriei dintre care amintesc doar că, de exemplu, nu am văzut lămâi și portocale până la nouă-zece ani. Pe urmă, zahărul pe bucățele, pe porție, uleiul pe porție, pâinea pe porție.

A avut Ceaușescu grijă să ne reamintească lucrul ăsta, prin anii '80.

Ne-a reamintit ulterior, dar eu eram cu copilăria în spate.

Am vorbit despre probleme pe care le-a avut tatăl dumneavoastră în anii de ocupație sovietică, dar nu mi-ați spus cum a fost el. Îi datorați formarea intelectuală?

În mare măsură. El a fost un intelectual în sensul vechi al cuvântului, al secolelor XIX-XX. Adică, având o profesie pragmatică, era deschis spre cultură și spre schimbul de idei. Amintesc pentru început literatura deoarece noi am avut în casă multe cărți, inclusiv din cultura clasică greco-romană, apoi din literatura franceză, engleză. Îmi plăcea grozav literatura rusă, de la Cehov la Dostoievski, dar și cea franceză. Cum apăreau cărți noi, și le cumpăra, deseori urmărind să completeze anumite colecții. Ne și îndemna, pe noi, copiii, să citim și povestea cu noi despre cărți. I-a plăcut de asemenea pictura, chiar a și pictat în copilăria sa. Cumpăra volume din domeniul artelor plastice, practic tot ce apărea.

Victor Lăzărescu,
tânăr

Un autentic intelectual interbelic.

Pe lângă tatăl meu simt că datorez mult și duioșiei mamei mele, care era o fire blândă, gingașă și afectuoasă. Studiasse trei ani Dreptul la Cluj, dar, căsătorindu-se, a părăsit Universitatea; citea mult, ne îngrijea pe toți cu dragoste (ea a murit prima în familie, suferind de cord). În familia noastră lărgită și așezată în care am crescut la Lugoj, împreună cu fratele meu mai mare Ovidiu, mai erau cele două bunici din partea tatălui și a mamei, care au trăit peste 90 de ani, rotunjind atmosfera patriarhală a casei.

Tot timpul când mă gândesc la copilărie și tinerețea mea, îmi vine în minte casa noastră de pe strada Magnoliei, cu un nuc mare în curte, în jurul acestei familii patriarhale. Dar viața nu s-a oprit acolo.

Perioada studenției: Timișoara și Cluj

Sunt foarte curios să știu cum de, trăind în mediul pe care l-ați evocat, ați ajuns să alegeți Medicina.

Da, în 1955 am început viața de student la Institutul de Medicină din Timișoara, astfel încât legăturile mele cu Lugojul s-au relaxat. Opțiunea mea pentru studiile medicale a fost, pentru mine, multiplu argumentată. Oricum mi se părea o profesie care, deși este practică, e încărcată de dimensiuni spirituale: pe de o parte, morale, pe de altă parte, existențiale, boala punând omul în fața suferinței și a morții. Dimensiunea psihologică a medicinei am resimțit-o de pe atunci, mai ales după ce am citit în ultimul an de liceu cartea *Psihologia persoanei* a lui Nicolae Mărgineanu. Știam

și de existența psihiatriei, iar pe profesorul Pamfil l-am cunoscut de pe atunci, căci făcea frecvent vizite în Lugoj, la familia dr. Plauchitiu, cu care noi eram în bune relații.

Intrarea la facultate nu a fost însă fără emoții, deoarece, așa cum am precizat deja, era o vreme în care funcționau criteriile de clasă în selecție, 80% din locuri fiind rezervate fiilor de muncitori și de țărani. Eu concuram pe cele 20% locuri rămase – tatăl meu, avocat, fiind plasat în categoria „mici burghezi”. Și nu știu sigur dacă aș fi intrat de prima dată dacă nu ar fi fost prevederea ca cei care terminaseră liceul cu „diploma de merit” să intre fără examen. Eu mă număram printre cei care obținuseră acea diplomă.

La facultate, nici materiile predate și nici atmosfera studențească de pe atunci, din Timișoara, nu m-au atras în mod deosebit. Era multă monotonie, multă stupiditate. Un loc pe care-l frecventam destul de des era casa avocatului Oprea, bună cunoștință a tatălui meu, care-i susținea uneori cauzele la Tribunalul din Timișoara. El era cumnat cu prof. Coriolan Drăgulescu de la Politehnică, Facultatea de Chimie, care terminase la Cluj, fiind din generația lui Eduard Pamfil. Era prorector și avea un băiat, coleg cu mine la Medicină, Niculiță Drăgulescu, pe care îl vedeam rar; avea însă o excepțională bibliotecă, cu cărți de artă, istorie, filosofie din care mă împărtășeam din plin (îmi amintesc că aici am citit cartea *Le rive* a lui Bergson și unele fragmente de Nietzsche, în franceză). Am prins la Timișoara și mișcările studențești din 1956, ce s-au produs în timpul revoluției din Ungaria. Cel mai mult s-au agitat studenții de la Politehnică, dar și cei de la Medicină au ridicat vocea, o parte fiind internați câteva zile la Becicherec.

Pe parcursul acestor evenimente, prof. Drăgulescu, ajuns între timp ministru adjunct al învățământului, a fost destituit. Până la urmă, totul s-a terminat.

Fragment din *Odiseu fără Ithaca*:
Note din Jurnalul unui psihiatru

În anii '50, când România s-a procopsit cu noua ordine comunistă, trebuia făcută ordine și în lumea socială. Probabil că la fel a fost și în Cehoslovacia. S-a precizat astfel pentru toți că societatea e împărțită în clase. Dar și în categorii sociale. Fapt important pentru a stabili cine primește sau nu cartel, „puncte” de cumpărat bunuri de consum, cine are sau nu reducere la stațiunile balneo-climaterice. Și foarte important, cine are sau nu de mers la studii, la facultate. Am prins vremea când erau oficiale următoarele categorii: exploatator, mic burghez, chiabur, țaran mijlociu, țaran sărac, muncitor. În această împărțire nu-și găseau loc prea clar intelectualii, liberii profesioniști, funcționarii. Astfel că au apărut apoi și alte împărțiri. La un moment dat categoriile erau: muncitor, țaran cooperativist, funcționar, intelectual; după un timp, țin minte, a apărut și categoria: armată. (p. 160-161)

Au venit o serie de „tovarăși”, viața studențească a fost reorganizată și am mers mai departe. Dar în anul următor au început să fie exmatriculați, săptămână de săptămână, colegi de-ai noștri. Atmosfera universitară din Timișoara era pe atunci greu de suportat. Până la urmă, am decis să mă transfer la Cluj, mai ales că între timp îmi crescuse apetitul pentru psihiatrie. Deși nu cunoșteam domeniul decât din puținele vizite pe care le făcusem la Secția de psihiatrie a Spitalului din Lugoj și fiindcă, în 1955, prof. Pamfil se mutase la Cluj, mi-am impus ideea de a ajunge acolo, unde să mă interesez de psihiatrie.

Deci, mutarea la Cluj a fost legată și de opțiunea pentru psihiatrie?

Într-un fel da, însă voiam să schimb și atmosfera vieții de zi cu zi. Și, într-adevăr, la Cluj, viața universitară era complet diferită față de cea din Timișoara. Practic, tot

orașul, dar mai ales centrul, aparținea studenților. Iar profesorii celebri ai Universității coborau prin cafenelele de acolo și erau abordabili... În plus, legătura dintre studenții diverselor facultăți era deosebită. Împreună cu alți colegi am participat la cursurile de Istoria Artelor pe care le ținea, la Facultatea de Drept, prof. Virgil Vătășianu, fostul asistent al lui Lucian Blaga, iar studenții de la diverse facultăți veneau la cursurile profesorului Pamfil. Tatăl meu, care studiasse la Cluj Facultatea de Drept în perioada interbelică, și-a reactivat vechile cunoștințe, astfel încât nu m-am simțit acolo singuratic. În mod special aveam acces la Facultatea de Arte Plastice și la Biblioteca sa documentară – rectorul de acolo, dl Popescu, studiasse în tinerețe Dreptul, fiind coleg cu tatăl meu. Oricum, perioada studenției din Cluj s-a derulat în atmosfera unei boeme studențești. Iar la Facultatea de Medicină, am ajuns să audiez profesori de prim rang, precum Goia și Hațieganu, care a decedat tocmai în perioada în care îmi încheiam studenția.

L-ați abordat pe profesorul Pamfil?

Da, desigur, la Cluj, în 1958, toamna, am început cursul de Psihiatrie cu prof. Pamfil, susținând examenul în ianuarie 1959. Acolo, apropierea mea față de psihiatrie s-a realizat din plin. Profesorul Pamfil – care și pe atunci cânta la chitară și a susținut un concert la Casa Universitarilor – avea o fire deschisă. În fiecare marți după-amiaza primea în cabinetul său pe oricine. Și discuta despre orice. Ba mai mult, împrumuta și cărțile sale celui care i le cerea. Și astfel, marți, după marți, am fost la discuțiile din cabinetul profesorului Pamfil. Acolo am întâlnit și un coleg de an, pasionat și el de psihiatrie, dr. Octavian Hanganu din Cluj, împreună cu care am petrecut ulterior mulți ani la Săvârșin și în alte locuri.

În Clinica Psihiatrică aveam acces și la pacienți, și la foarte buna bibliotecă pe care o poseda, mai ales cu cărți și reviste din perioada interbelică. Dar am cunoscut și o serie de psihiatri deosebiți, cum erau dr. Ion Bâlcea și dr. Iuliu Albini, care în anii ce au urmat – după ce prof. Pamfil a plecat – m-au susținut și mi-au furnizat informații de specialitate recente.

Fragment din cartea de amintiri
Culorile Nostalgiei

Cum am frecventat Clinica Psihiatrică din Cluj și după plecarea profesorului Pamfil, am putut dialoga îndelungat cu câțiva psihiatri deosebiți, dintre care îi menționez pe Bâlcea, Albini, Stroilă. Doctorul Iuliu Albini era o persoană fină și distinsă, descendent dintr-o bogată familie cu proprietăți aurifere în Munții Apuseni. Își păstrase surse misterioase de obținere a informațiilor de specialitate, mai ales pe filiera franceză. Amabil și prietenos, ne-a primit (pe Octavian Hanganu și pe mine) în casa sa de lângă Operă, arătându-ne fără reticență cărțile pe care le avea și le primea (adevărate comori pentru acele vremuri). Și pe care nu a pregetat să ni le împrumute. M-am folosit de această șansă pentru a-mi pregăti examenul la Istoria Medicinii cu profesorul Valeriu Bologa, studiind unul din volumele *Etudes Psychiatriques*, pe care Henri Ey, regele neincoronat al psihiatriei franceze (maestru, dar și prieten cu Eduard Pamfil), îl publicase recent. (p. 34)

Ați vorbit direct cu profesorul Pamfil? Ați profitat de deschiderea lui?

Sigur că da. Văzându-ne interesați de psihiatrie – pe mine și pe Tavi Hanganu –, prof. Pamfil ne-a chemat într-o duminică la el acasă, solicitându-ne să pregătim fiecare câte un mic eseu. Eu am scris ceva despre zâmbet și râs, Tavi

Hanganu – despre melancolie și bătrânețe. Prof. Pamfil ne-a primit în bucătărie și, timp de două ore, s-a întreținut cu tinerii săi studenți.

Fragment din cartea de amintiri
Culorile Nostalgiei

În vara anului '61, pentru a mă decide în cunoștință de cauză ce loc să-mi aleg la repartizarea absolvenților mediciniști, cu banii pe care-i economisiseam, mi-am luat un bilet de tren în circuit, propunându-mi să mă opresc în centrele care, după informațiile pe care le obținusem, găzduiau o psihiatrie cât de cât activă. Primul popas a fost Siretul. Profesorul Pamfil, care nu mă uitase, m-a primit cu drag și m-a găzduit (locuia într-o dependență a spitalului împreună cu soția sa de atunci, Trude, și cu micuța Diana, ce se născuse la Cluj; și... culmea! spre scandalul oficialităților, fusese botezată la biserică în văzul urbei). A doua zi am vizitat împreună „orașul oligofrenilor”. Pamfil era cu pușca în spate, iar în final ne-am oprit în centru, unde, lângă biserică, se acuiseră în copaci o seamă de ciori, zilnic executate implacabil de maestru. Așa cum mai înainte era celebru în Cluj, acum Pamfil era celebru în toată Moldova și Bucovina. Veneau să-l caute oameni de pretutindeni. Țin minte că aici am văzut pentru prima și ultima dată un caz de licanthropie. Citisem în Vechiul Testament cum Nabucodonosor ajunsese să creadă că s-a transformat în lup și apoi despre delirul mistic al Berserkșilor din Scandinavia Medievală; iar când eram copil aflasem în sat, la Căprioara, lângă Săvârșin, despre vârcolaci, oameni cu coadă ce se dădeau de trei ori peste cap și se transformau în lupi, confrerie ce se întâlnea într-o zi a anului pe muntele Găina...

Toate acestea țin de mit și legendă. Acum, profesorul Pamfil mă luă cu el la un consult. Venise un om din zona Dornei, care se credea transformat în lup și urla ca acesta. A fost chemat un electrician și, de la acumulatorul unei mașini, s-a improvisat un aparat de faradizare. Cu toată solemnitatea, Pamfil l-a consultat și a alungat lupul prin curent

electric. Sărmanul om cânta, râdea și plângea de fericire. A plecat bucuros, însoțit de o familie plină de recunoștință. (p. 27-28)

Mi-ați povestit, atunci când pregăteam convorbirile noastre, un episod dramatic din cariera profesională a profesorului Pamfil din acei ani. Ce s-a întâmplat de fapt?

La câteva zile după întâlnirea noastră, a venit sărbătoarea de 24 ianuarie, adică a centenarului Miciei Uniri, ocazie cu care studenții din Cluj s-au entuziasmat năvălind pe străzile orașului. Prof. Pamfil, care, cu această ocazie, fusese invitat acasă la prof. Hațieganu, a ieșit pe balcon și a adresat tinerilor câteva cuvinte despre încrederea pe care trebuie să o aibă în steaua neamului românesc. Acum, un asemenea discurs ar fi cât se poate de firesc. Atunci însă, în epoca internaționalismului proletar, naționalismele erau aspru pedepsite. A doua zi, a fost ridicat de Securitate, apoi a fost închis. I s-a înscenat un proces, dar nu a ajuns să fie condamnat. După eliberare, a fost numit director la Spitalul de Neuropsihiatrie Infantilă de la Siret, iar apoi a fost reinstalat ca profesor la Timișoara. De fapt, noi studenții, doar ulterior am înțeles că i se pregătise din timp un „dosar”, căci la cursurile sale participau tot felul de necunoscuți care luau notițe.

Exilarea profesorului Pamfil a avut repercusiuni asupra carierei dumneavoastră?

Nu pot spune că au fost consecințe negative. După plecarea prof. Pamfil, am continuat să frecventez Clinica Psihiatrică. În 1961 am terminat Medicina. Deoarece mă hotărâsem să mă specializez în Psihiatrie, mi-am cumpărat bilet de tren în circuit și m-am oprit în diverse centre din

țară, pentru a vizita clinici și instituții psihiatrice mai importante. Desigur, m-am oprit și la Siret, la prof. Pamfil. Ajungând pe Valea Mureșului, după ce am vizitat Spitalul din Zam și Sanatoriul de Nevroze din Săvârșin, mi s-au terminat banii, așa că nu am ajuns să vizitez și ultimul obiectiv pe care mi-l fixasem – Spitalul de Neuropsihiatrie Infantilă de la Păclișa din Țara Hațegului.

Ca o concluzie: la repartizarea din toamnă, care se făcea centralizat pe țară, având multiple posibilități de alegere, am ales Păclișa (ca medie, eram printre primii zece absolvenți). Iar ca o consecință, fostul meu coleg de grupă din Timișoara, Ștefan (Pista) Kecskemeti, care între timp se pasionase și el de psihiatrie, a ales tot Păclișa, știind că făcusem acel tur al României pentru a prospecta instituțiile psihiatrice, deci alesesem în cunoștință de cauză.

La terminarea Facultății de Medicină, în fața Clinicii Psihiatrice din Cluj

Profesorul Eduard Pamfil

Începutul profesiei: Păclișa, Săvârșin

Ciudatul Spital din Păclișa, autiștii, cibernetica neuropsihiatrică, formări în psihodiagnostic și psihoterapii, psihodramă, mirajul Săvârșinului

Așadar, profesia de medic psihiatru ați început-o la Păclișa, în Țara Hațegului. De ce ați ales acel loc?

Da, în toamna anului 1961 m-am reîntâlnit la Păclișa cu Pista Kecskemeti și cu soția sa Pușa, o colegă cu care se căsătorise între timp. Experiența profesională de la acest spital izolat din Păclișa a fost în cele din urmă fructuoasă, dar unitatea nu era pe măsura celor imaginate de Pista K. și soția sa. De fapt, la Păclișa – la fel ca la Siret unde era prof. Pamfil, și la Lugoj – se crease o instituție mare, în care să fie internați copii cu deficiențe ale dezvoltării psihice. Ideea era ca familiile care aveau copii cu handicap psihic să fie degrevate de eforturi importante, astfel încât „oamenii muncii să muncească liniștiți”. O astfel de ideologie nu ținea cont însă nici de nevoia copilului – chiar defectiv – de a fi aproape de familie, și nici de nevoia familiei de a fi aproape de copil. Pentru a-și vizita copiii, părinții trebuiau să parcurgă uneori sute de kilometri. Totuși, din unele puncte de vedere, dotarea instituției era bună. Avea un laborator performant, Radiologie, Servicii de fizioterapie și chiar, spre uimirea noastră, o sală de neurochirurgie foarte bine dotată. Abia mai târziu am aflat dedesubtul acestei situații: Spitalul Păclișa era pe lista unor spitale de rezervă, pentru eventuale cazuri de urgență militară, cu o schemă de evacuare și reprofilară în 24 ore.

La Păclișa era director dr. Vasile Ilea, care condusesese Clinica de Psihiatrie Infantilă din Cluj. Era fiu de psihiatru, tatăl său fusese director al Spitalului de Psihiatrie din

Sighetul Marmației, iar după refugiu, al Secției de Psihiatrie a Spitalului din Lugoj. Dr. Ilea era o minte luminată, și ne-a ajutat pe noi, tinerii, să ne informăm și să ne formăm în profesie. Acolo, împreună cu familia Kecskemeti, am realizat o serie de lucruri, care, retrospectiv, mi se par importante.

Cam ce ar fi de amintit dintre ele?

Înainte de a aminti acele proiecte, aș vrea să spun că am fost coleg de grupă, din anul I de Medicină de la Timișoara, cu Ștefan Kecskemeti, el fiind mai în vârstă. Neputând intra la liceu și facultate – tatăl său avea un cabinet de optică și era considerat exploatator – a trebuit să urmeze Liceul Sanitar și să meargă în producție, venind mai târziu la Medicină. Între cei internați la Păclișa erau și copii cu autism, menționez acest lucru deoarece pe marginea acestei cazuistici Pista Kecskemeti a realizat mai târziu – când eu eram asistent al prof. Pamfil la Timișoara – o foarte interesantă teză de doctorat. Mă opresc puțin asupra acestei teme deoarece întâmplarea o consider semnificativă.

În psihiatrie, cunoștințele despre autismul infantil s-au dezvoltat amplu după 1980. Între cele două războaie mondiale s-a vorbit de schizofrenia infantilă, iar un american, Leo Kanner, a comentat, prin anii '30, câteva cazuri de copii mici cu un așa-zis „autism infantil”. Preocuparea în această direcție nu s-a dezvoltat însă semnificativ în deceniile ce au urmat. Totuși, în Germania, un pediatru, pe nume Hans Asperger, a descris cazuri cu manifestări autiste și la copiii ce se apropiau de pubertate, nu doar la cei de 3-5 ani, cum făcuse Kanner. Dar, în timpul războiului și imediat după aceea, literatura de specialitate germană nu a fost cunoscută în plan internațional. De aceea, doar în jurul anilor '80, în Marea Britanie, Lorna Wing, care a tradus în engleză studiile germane, a declanșat o preocupare sistematică față

de autismul infantil. La începutul anilor '60, noi, la Păclișa, aveam deci, între cazurile de deficienți mental, și astfel de copii, pe care-i deosebeai imediat, ei nu zâmbesc. Dar nici în România și nici în restul lumii nu exista o preocupare sistematică față de autismul infantil.

În schimb, în zilele noastre, mai toată lumea vorbește de autism, inclusiv literatura și filmele. Vă dau un exemplu de film animat, Mary and Max, multilaureat la festivalurile cele mai prestigioase, ce vorbește despre sindromul Asperger.

Da, tema autismului a intrat acum în literatură, în artă. Dar pe atunci nu exista o astfel de preocupare. Pe noi au început însă să ne intereseze aceste cazuri. Pe mine, în primul rând, din perspectiva unor preocupări antropologice. Eu am fost fascinat încă din tinerețe de problema zâmbetului și a râsului. Am amintit că, deja student fiind, am scris un mic eseu despre zâmbet pe care i l-am citit într-o dimineață de duminică profesorului Pamfil, la Cluj. Mai târziu, în jurul anilor '70, am și publicat un text în „Revista de filosofie” pe această temă. Pe mine m-a frapat, la Păclișa, faptul că deficienții mentali, „oligofrenii” cum erau ei denumiți, chiar la un nivel foarte sever al lipsei intelectului, păstrează zâmbetul și râsul. Deci, la nivelul cel mai de jos al psihismului, se menține deschiderea spre relaționarea interpersonal socială, chiar dacă nu e prezentă nicio capacitate de operare mentală. Pe când copiii autiști, chiar dacă au un nivel de inteligență destul de ridicat, nu zâmbesc și tac. Nici nu se uită la tine, se uită undeva, fixând un detaliu. Treci pe lângă el, îl întrebi ceva și el nici nu se uită la tine. E, deci, ceva deosebit.

Dacă nu mă înșel, dr. Kecskemeti a studiat în mod particular această cazuistică...

Da, Kecskemeti s-a interesat însă de această cazuistică din perspectivă medico-psihiatrică, clinico-evolutivă. El știa bine limba germană și a avut acces la literatura germană de specialitate, a citit studiul lui Asperger și multe alte lucruri pe care anglo-saxonii și francezii le ignorau. El a studiat amănunțit în jur de 50 de cazuri, inclusiv familial și evolutiv, realizând astfel o teză de doctorat deosebită, la începutul anilor '70. Conform uzanțelor vremii, a vorbit despre „schizofrenia infantilă”, dar prezentând detaliat și literatura germană despre autism. A susținut acest doctorat la Timișoara, cu profesorul Pamfil. Dar nici psihiatrii din România, de adulți și de copii, nu au știut, atunci și nici mai târziu, de această sinteză a lui Pista Kecskemeti care diferențiază grupul autiștilor de cel al „deficienților mentali”. Ar fi fost important apoi ca cercetarea să apară, chiar și ulterior, în plan internațional, fiind una din primele realizate în Europa, pe un grup semnificativ de copii autiști. Într-un fel, e și o prioritate națională. Pista Kecskemeti, colegul și prietenul meu, a ajuns apoi pedopsihiatru în județul Bihor, a organizat o excelentă secție de Neuropsihiatrie Infanțilă la Oradea (care s-a desființat); este pensionar, trăiește singur, la peste 85 de ani, în Oradea.

Să revenim la Păclișa. Fiindcă acolo ați avut și activități de ergoterapie cu bolnavii. Ceea ce nu era, atunci, o practică populară în psihiatrie.

La Păclișa, deși era un loc izolat, noi, cei câțiva tineri ce eram acolo, am organizat și o ergoterapie pentru cei internați, o școlarizare pentru ei. Și s-au făcut cercetări științifice. Cam așa a fost istoria pe care am trăit-o acolo. Nu prea erai obligat să faci mare lucru, dar nici nu ți se interzicea. Dacă voiai să faci ceva, făceai. Dacă voiai, stăteai toată ziua și citeai. Sau nu făceai nimic. Cred că formula se

păstrează, până la un punct, și azi. Deci, dacă vrei să faci, fă. Dar ar fi bine să nu știe prea mulți că faci lucruri bune. O altă ispravă pe care am făcut-o la Păclișa, tot împreună cu familia Kecskemeti, a fost ergoterapia. Practic, copiii deficienți mental care erau internați stăteau toată ziua fără să facă nimic. Mai recent, în ultimele decenii, psihologii au indicat necesitatea de a se structura timpul unor astfel de copii cu diverse activități, dar pe atunci, cel puțin la noi, în România, nimeni nu sugera așa ceva. Noi am început să îi stimulăm să aibă ocupații, în primul rând ceva ce îi puteau învăța infirmierele. De exemplu, să coasă, să croșeteze, să deseneze. Mai târziu au confecționat măștișoare ce s-au comercializat. Iar oligofrenii s-au obișnuit atât de mult cu astfel de activități încât au ajuns să le pretindă. Mi s-a părut interesant că, deși unii aveau deficiențe motorii importante, totuși reușeau să coasă. Mai târziu, când o parte dintre ei au fost transferați la spitalele din Jebel și Gătaia, când mergeam pe acolo, mă recunoșteau și strigau după mine: „Dați-ne de cusut...!”

Activități, ca cele menționate mai sus, le-am făcut cu infirmierii, fără nicio normare specială. Dar am mai avut o inițiativă privitoare la școlarizarea celor internați. Copiii stăteau aici cu lunile, cu anii, iar unii aveau capacități intelectuale ce ar fi putut fi dezvoltate. În anii 1961-1962 nu existau însă, în România, reglementări privitoare la școlarizarea celor instituționalizați, acestea au apărut mai târziu, peste 10-15 ani. Dar noi – adică eu împreună cu familia Kecskemeti – am discutat cu Direcția de învățământ din orașul cel mai apropiat, Hațeg, și până la urmă s-a găsit o modalitate semioficială de a îndruma unele persoane pentru un fel de școală. Deci, prin interpretarea unor norme care de fapt existau, s-a realizat ceva.

Am citit în cărțile dumneavoastră de rememorări că ați

fost atras de cibernetică în acei ani ai formării. Cum au început aceste preocupări?

Sunt legate tot de șederea la Păcliaș. Aveam timp și citeam tot felul de lucruri, dar în domeniul neuropsihiatriei m-am preocupat atunci de un domeniu nou, cel puțin la noi, cibernetică. Chiar de la apariția ideii de cibernetică, Norbert Wiener, care era matematician, a colaborat cu un medic cardiolog, privitor la informația inversă, căci toate organele trimit constant o informație care sintetizează felul în care ele funcționează. M-am întrebat atunci: oare în neurologie și psihiatrie nu s-ar putea aplica acest principiu? În domeniul ciberneticii apăruseră în 1961-1962 ceva traduceri, dar puține în limba română. Erau însă destul de multe traduceri din engleză în rusă, în tipărituri ce se distribuiau și în România. Deși studiasem nenumărați ani limba rusă, la liceu și facultate – căci rusa era obligatorie –, uitasem aproape tot. Dar, cu dicționare și cărți, am reușit să urmăresc ideile principale. E vorba, desigur, nu de aspectele strict matematice ale ciberneticii, ci de principiile ei de aplicare. Noroc că, tocmai pe atunci, apăruseră și în limba română două cărți în acest domeniu scrise de două personalități de la noi. Una era de Edmond Nicolau, matematician, cealaltă era de Constantin Bălăceanu-Stolnici, care era neurolog și lucra la Institutul de Geriatrie.

A fost mult timp colaboratorul cel mai apropiat al Anei Aslan. O personalitate în lumea medicinei noastre...

Sigur, despre el vreau să vorbesc. Am descris episodul și în cartea mea de amintiri psihiatrice *Culorile nostalgiei*, dar îl reamintesc din perspectiva unui drum interior, ce s-a validat mai târziu. Deci, m-am gândit eu, oare principiile cibernetice nu s-ar putea aplica și pentru interpretări psihopatologice? Pentru neurologie, lucrurile mi se păreau evidente, cel puțin

în patologia cerebeloasă. Cerebelul controlează acțiunea ținută spre un obiectiv precis, de exemplu, mișcarea prin care-ți atingi cu degetul nasul, proba care se folosește la examinare pentru detectarea disfuncțiilor cerebeloase. Când ajungi cu degetul pe vârful nasului, acțiunea se oprește, deoarece informația inversă transmite la centru faptul că obiectivul a fost atins. Când urmărești un obiectiv, pe parcurs, informația inversă transmite date asupra conformării ei cu drumul fixat; iar în final, ea sancționează încetarea acțiunii. Dar în tulburarea psihică? M-am gândit că principiul poate fi aplicat la tulburarea obsesivă pentru că, în aceasta, pacientul verifică fără întrerupere, deși știe că nu mai e necesar. El are „mania verificării”, dar îi lipsește informația inversă, cea conform căreia a încheiat ce și-a propus, sau că deține deja o informație certă. Deci, mi-am zis, cibernetică trebuie să se aplice și în psihopatologie. Trebuia, însă, să studiez puțin cibernetică. Cum? Am citit cărțile astea, dar am zis să mă sfătuiesc cu Bălăceanu-Stolnici. L-am contactat, i-am aflat adresa, telefonul; i-am dat telefon, i-am spus cine sunt și am avut și o șansă, pentru că i-am prezentat legătura și relația pe care o avusesem cu Pamfil. Îl știa bine pe Pamfil. Și m-a primit. M-am dus în București, la el acasă. Ei, suntem prin anii '62, și de atunci până acum am rămas într-o relație bună cu Constantin Bălăceanu-Stolnici.

Dintr-o familie celebră de secole...

Din ce familie! Și asta este o poveste. Când m-a primit pe mine, se reîntorsese în vechea casă, prin centrul Bucureștiului, nu departe de Piața Romană. Strada Orlando: am căutat și am ajuns, casă mai veche, boierească. Am deschis, totul scârțâia, întunecime, cam praf, am urcat scările și acolo într-o cămăruță am stat de povești. Eu am explicat, iar el a spus: „Da, interesant!” Mi-a dat lucrările lui, am rămas în

corespondență cu el și, mă rog, am început să fac eu ceva comunicări de cibernetică neuropsihiatrică. Dar să termin cu Bălăceanu-Stolnici. De atunci, am rămas în bune relații de-a lungul anilor, în diverse împrejurări. Ne-am mai întâlnit prin București, prin Timișoara când a venit el. Eu n-am mai urmat preocupările legate de cibernetică, dar el a fost aproape de psihiatrie, făcea și consultații de psihiatrie.

Provenea din familia asta celebră – Bălăceanu-Stolnici. M-a și ajutat în multe împrejurări. De exemplu, *Culorile nostalgiei*, cartea mea de amintiri care a apărut în '98, deci acum 20 de ani, mi-a făcut lansarea la București. Eram în relații bune cu Bălăceanu, am rămas și acum, oricând îi telefoniez. Și, odată, trec pe la el acasă – acum suntem mai aproape de anii de acum –, un lucru era schimbat: cum urcam scările alea, scârțâitoare, văd tot felul de imagini, imagini-portrete. Portrete de oameni, cu caftane, cu nu știu ce. Ajung sus și întreb: „Cine sunt personajele astea istorice de pe scări?” „Aaa, ăștia sunt strămoșii mei! Eu i-am pictat, din memorie și imaginație.”

Ultima dată l-am întâlnit acum câțiva ani, în București, ca să închei povestea. El, fiind academician, iar eu, publicând la Editura Academiei Române, aveam nevoie de referat din partea unui academician. Și m-am dus, sigur că mi-a făcut referatul. La trei dintre cărțile de la Academie mi-a făcut referate. L-am sunat și mi-a răspuns: „Acum nu sunt acasă, țin niște cursuri, vino diseară pe la mine.” Seara m-a întâmpinat supărat, căci se schimbaseră numele străzii pe care stătea și care de 100 de ani se numea Orlando: „I-au dat un alt nume, după o poetă sau nu știu cine... e o rușine, așa că m-am dus și cu o cretă am scris pe casa de la începutul străzii: ORLANDO.” După ce mi-a dat referatul său, l-am lăsat la fel de vioi și nu m-aș mira ca și acum, la aproape 100 de ani, să mai țină cursuri.

Acum să terminăm cu Păclișa. Cu bucurii interesante, frumoase, am plecat la Săvârșin după doi ani, când făceam un periplu, adică o formare de specialitate mai complexă. Dar am făcut o comunicare despre informația inversă în neuropsihiatrie, am comunicat-o la Timișoara, am venit la clinică aici. Între timp se întorsese profesorul Pamfil la clinică în Timișoara, adică a fost reabilitat. Comunicarea mea nu prea avusese răsunet și mi-am zis că nu este o treabă propriu-zis psihiatrică. Am făcut o a doua comunicare care suna așa: *Cum ar fi posibil să se construiască o mașină paranoiacă?*

Mi-am imaginat eu, dar am ajuns la concluzia că nu-i posibil. Am făcut și comunicarea asta la Timișoara și m-am lăsat de cibernetică pentru că, zic, trebuie să studiez mai bine psihopatologia și psihologia umană și fenomenologia, deoarece cibernetică nu pot să mai studiez.

Îmi aduc aminte că, prin anii dogmatismului proletcultist, scriitorul timișorean Anavi Ádám a publicat un volum cu titlul Etică și cibernetică, în care cibernetică era ușor pusă într-un con de umbră. Dar am înțeles, și asta eram curios să vă întreb, în cercul de bionică, în întâlnirile respective, multidisciplinare, nu ați avut succes cu o asemenea abordare?

Discuțiile ce s-au purtat la așa-zisul „cerc de bionică” prezidat de prof. Pamfil erau variate și complexe, realmente multidisciplinare. Acolo se adunau persoane interesate, de exemplu, de critica literară, de semiotică, de structuralism, de biochimie și biologie, de experiențe pe animale, de filosofie, cibernetică, matematică, pictură și altele, astfel încât la dezbateri se realizau mai mult asociații de idei. Mai departe era treaba fiecăruia să prelucreze informațiile și ideile puse în joc.

La Săvârșin și apoi la Timișoara, cel puțin în prima perioadă, eu am urmărit o psihopatologie predominant

fenomenologică, care o integrează pe cea – să-i zicem așa – neurocibernetică, o problemă preocupată în primul rând de specificul psihismului uman. Or, acest specific e o problemă destul de complexă, mai ales când nu e studiat sistematic. Ideile de la cercul de bionică au rămas, desigur, extrem de interesante, dar asupra lor se poate reveni, deoarece se referă la perioada în care m-am reîntors la Timișoara. Până atunci am mai trecut însă prin Săvârșin.

Aș putea prefața perioada Săvârșinului amintindu-mi de faptul că în perioada Păclișa, vara, am fost în excursii în străinătate, adică în URSS și în Bulgaria, unde am încercat să vizitez și instituții psihiatrice. Curiozitatea unui om tânăr m-a împins să nu stau locului, astfel încât m-am înscris la o excursie ce se organiza prin Oficiul Național de Turism și am ajuns la Moscova. Nu am regretat, căci ceea ce vezi cu propriii ochi îți poate schimba perspectiva unor lucruri despre care doar ai citit sau ai aflat din filme. Astfel, primul lucru care m-a frapat a fost faptul că acele clădiri uriașe, care urcă în trepte spre un turn cu fleșă în vârf, erau puține, doar șapte. Eu aveam impresia, până la cei 23 de ani ai mei, că Moscova e plină de clădiri uriașe. În plus, din prima zi m-am familiarizat cu niște comportamente la care până atunci nu mă gândisem. De exemplu, cineva îmi spusese să iau cu mine cât mai mulți ciorapi de nylon; la Moscova, în prima zi în care am ieșit din hotel, mai multe persoane s-au îndreptat spre mine și m-au întrebat de ciorapi chiar în română. Atunci nu am avut decât zece perechi, dar, când am ieșit a doua zi, am luat mai mulți. Treptat, am constatat că nu doar lângă hotel, ci, pur și simplu, pe stradă, mă opreau persoane și mă întrebau de ciorapi. Își dădeau seama că nu sunt moscovit fiindcă purtam bască, iar în jur nu mai era nimeni cu bască, ci doar cu șapcă...

Ce părere v-a făcut psihiatria sovietică?

La prima vizită, cea din 1962, am avut un contact psihiatric interesant. Am mers ținut să cunosc serviciul unei pedopsihiatre celebre, Sukhareva se numea, care avea publicat un tratat recunoscut de către toți. La Spitalul din Păclișa, directorul nostru, dr. V. Ilea, o aprecia mult pe autoare. La hotelul din Moscova mi-am exprimat dorința de a vizita respectivul serviciu, precizând că sunt psihiatru în România, așa că am fost anunțat că mi s-a planificat o întrevvedere. Am fost condus cu o mașină până la marginea Moscovei. Profesoara Sukhareva era o femeie mai în vârstă, foarte vioaie. Am stat de vorbă, în franceză, vreo jumătate de oră, dar nu mi-a răspuns decât evaziv la unele întrebări. Știam că studiasse în Germania, iar serviciul său mi s-a părut foarte bine organizat.

Ați mai avut contacte cu psihiatri din țările socialiste?

Da. Interesantă a fost vizita pe care am făcut-o în Bulgaria, în 1964. Am solicitat și aici să văd un serviciu de neuropsihiatrie infantilă (de vreme ce lucram la Păclișa). Cu o mașină neagră, somptuoasă, am fost condus până la un serviciu din Sofia de îngrijire a oligofrenilor. Era o instituție semiambulatorie, de ergoterapie. Majoritatea pacienților erau aduși dimineața de acasă cu mașina și aveau organizate diverse activități, inclusiv „producția” de pioane și nasturi. Pacienții erau „dresați” – chiar cei cu un deficit intelectual destul de grav – să facă trei mișcări simple prin care un material era ștanțat de o mașină. Interesant era grupul următor care introducea pioanele în cutii. Un oligofren punea câte o pionă în dreptul fiecărui deget, făcând un grup de cinci, altul punea câte un grup de cinci în dreptul fiecărui deget, atingând deci cifra de 25 de pioane, iar al treilea le băga într-o cutie. Am înțeles că producția de

pioneze era un fel de monopol al oligofrenilor la Sofia. Atunci i-am invidiat pe bulgari, deoarece, din tot ce știam eu, noi nu aveam astfel de servicii în orașele din țară.

Acum, revin la șederea mea la Săvârșin, alături de dr. Dan Arthur. Știam despre Săvârșin deja din Cluj, pentru că mi-au vorbit despre acest loc dr. Iuliu Albini și Ion Balcea, doi dintre psihiatrii care au fost colegi cu dr. Dan. În plus, aici lucra un coleg și prieten din facultate, cel cu care făceam împreună vizite la prof. Pamfil când eram student, dr. Tavi Hanganu. Iar cât am stat la Păclișa, mai fugeam în câte o vizită la Săvârșin, care nu era departe.

Numele lui Dan Arthur îmi este cunoscut din anii mei de profesorat la Gătaia, între 1979 și 1983. Atunci, în cabinetul dr. Radu Ricman, de care eram apropiat foarte mult, am auzit pentru prima oară numele acesta.

Dan Arthur a fost o personalitate puternică, un om excepțional. Era maramureșean, iar tatăl său – pe care am ajuns să îl cunosc pe când avea cam 90 de ani – era general în rezervă. Dan Arthur avea un nas acvilin, era puternic, organizat, sclipitor la minte, dar tensionat și cu mari probleme sufletești. Era un om pasionat nu numai de psihiatrie, ci și de cultură. Terminase concomitent Medicina și Secția de filosofie-psihologie a Universității din Cluj, în timpul refugiului de la Sibiu. Și-a făcut licența cu o temă legată de „analiza destinului” cu ajutorul testului lui Szondi. Din perioada sa sibiană cunoștea și era în bune relații cu mulți oameni de cultură, care făcuseră parte din celebrul „cerc de la Sibiu”.

Da, celebrul cerc din care au făcut parte și Ion Negoitescu, Eugen Todoran, Ovidiu Cotruș, Radu Stanca, Deliu Petroiu. Pe unii i-ați cunoscut chiar foarte bine.

Cu dr. Dan Arthur, la Săvârșin, în 1964

Dr. Dan Arthur

Negoîtescu a fost la Săvârșin de câteva ori. Mai era Radu Enescu de la Oradea, pe urmă Ovidiu Cotruș, care a locuit și în Timișoara. Nu a fost cât am fost eu acolo, sau poate că a fost fără să știu, oricum pe atunci nu-l știam nici pe prof. Eugen Todoran. Dan Arthur nu ne chema și nu ne informa când îl vizitau cunoștințele lui. Mai auzeam și noi, tinerii medici, că a fost cineva în vizită. Deci, aveam ca mentor o persoană nu doar cu o prezență psihiatrică deosebită, ci și cu o viziune cultural-spirituală ieșită din comun. De la el am aflat, de exemplu, despre *Jurnalul filosofic* al lui Noica. Cine mai auzise pe atunci, la începutul anilor '60, de acest jurnal? Tot acolo am aflat despre cartea *Ființă și timp* a lui Heidegger, despre *viața cotidiană*, despre *Das Man*, despre *autenticitate*. Dar Dan Arthur, dincolo de descendență, ținută, fire, caracter, formare, era un om cu o forță psihologică excepțională, dublată de o muncă de informare și formare cu totul deosebită. De exemplu, programul pe care-l aveam noi, tinerii – eu, împreună cu Hanganu, soții Lohan –, era unul extrem de structurat. Alături de libertatea totală ce o aveam până la un punct, funcționa și imperativul muncii. Munca cu pacienții, bineînțeles, pe care fiecare o rezolva în sectorul său. Dar și o muncă de formare. Toți trebuiau să citească, să traducă, să multiplice și să dea celorlalți ceea ce au studiat. În primul rând, el lucra, traducea și distribuia mai mult decât noi toți ceilalți la un loc. Apoi, ne adunam, ne informam reciproc și urmam un program comun de formare. A fost o școală, o experiență unică în acest domeniu în țară, pe care am trăit-o în perioada sa de vârf, prin care am progresat enorm în doi ani, în domeniul psihopatologiei generale, al psihodiagnosticului și al psihoterapiei, prin autoformare. Era un fel de miraj, cu atât mai grozav, cu cât totul se petrecea în Castelul regelui... iar pentru mine, într-un Săvârșin pe care îl știam din copilărie, din

vremea războiului. Dar acum eram în interiorul Castelului și nu în afară, ca atunci când, copil fiind, îl vedeam pe rege cum vine și pleacă.

Înțeleg că acele traduceri din literatura de specialitate au suplinit multe lucruri. Nu era periculos să faci așa ceva?

În această perioadă la Săvârșin s-a tradus multă psihopatologie, exact ceea ce mă interesa pe mine, inclusiv din cărți de limba germană – domeniu în care Dan Arthur excela. Aveam, de fapt, o informație la zi. Eu am trăit de-a lungul vieții, multă vreme, într-o țară chinuită și nenorocită, frustrată de informații adecvate în multiple domenii, inclusiv în cel științific. Dar, personal, nu am fost lipsit de informație profesională, ci mereu am putut fi ancorat atât în informația clasică, cât și în cea de ultimă actualitate. La Cluj, Clinica avea o excelentă bibliotecă de psihiatrie, inclusiv colecții ale principalelor reviste de psihiatrie dintre cele două războaie mondiale, iar prin intermediul doctorului Albini, care avea surse de informare prin Vatican, aveam acces la informații recente, de limbă franceză. La Păclișa, prin relația specială pe care o avea directorul nostru dr. V. Ilea cu Biblioteca Medicală din București, aveam acces la nenumărate cărți și reviste din străinătate. La Săvârșin, în sfârșit, informația ne venea printr-o fantastică relație cu Biblioteca Centrală de Stat din București.

Cine erau pacienții de la Săvârșin? Întreb asta fiindcă, de pildă, la Gătaia, veneau mulți intelectuali din Timișoara sau chiar București.

Săvârșinul, ca Sanatoriu Național de Nevroze, primea pentru refacere, din toată țara, oameni obosiți, frământați de probleme, care căutau un dram de liniște într-o viață

zbuciumată. În anii '60, intelectualii, epuizați de muncă, intrigă, suspiciune, abia așteptau să găsească o oază de liniște, un munte vrăjit. Și un astfel de Zauberberg, adică un Munte vrăjit din celebrul roman al lui Thomas Mann, a ajuns să fie și Săvârșinul. Cât stăteai aici, la Castel, printre dealuri și păduri, pe Valea Mureșului, putea să nu îți mai pese de nimic. De aceea locul era foarte căutat în lumea intelectuală. Internările se făceau prin trimiteri din capitalele de regiune, care aveau, fiecare, locuri limitate. Dar Sanatoriul avea posibilitatea să manevreze un număr de locuri. Pe acestea, Dan Arthur le oferea bibliotecilor din țară, în primul rând Bibliotecii Centrale de Stat din București. Oricine de acolo voia să vină era bine primit. Aveam o bună colaborare cu directoarea, doamna Brădiceni, un om excepțional. Astfel, aveam intrare deschisă oricând la Biblioteca Centrală, puteam obține orice carte ne-o doream, chiar și abonamente. Am ajuns să propunem pentru achiziționare noutăți care vedeam că apar în lume și aveam primii acces la ele.

În ce fel a contribuit dr. Dan Arthur la formarea dumneavoastră?

Am studiat un timp, sistematic, psihodiagnosticul, adică teste prin care poți cunoaște proiectiv psihismul unui om atunci când îl investighezi mai în profunzime, dincolo de întrebările curente. Între acestea e și proba Szondi pe care dr. Dan Arthur o știa foarte bine, căci – așa cum am amintit deja – își făcuse licența din domeniul acesta. E o probă în care celui examinat i se prezintă mai multe serii de fotografii, cerându-i-se să aleagă două persoane care-i par simpatice și două antipatice. Fotografiile reprezintă bolnavi psihici. Am procurat mai multe cărți de interpretare a testului de la diverse biblioteci, inclusiv de la Biblioteca Academiei. Noi am studiat proba în felul următor. Ajungeam să cunoaștem

cât mai bine un pacient, discutând cu el câte o săptămână, două, și apoi îi făceam testul. Constatam astfel cum se reflectă în rezultatul probei ceea ce deja știam despre el, iar rezultatele probei erau decodate după indicațiile din manual. Și așa, în mod repetat, cu mai multe persoane. Ulterior, nu am văzut niciun psiholog care utiliza testul să fie interesat de astfel de corespondențe. Mai mult, am practicat aplicarea probei la cât mai multe persoane pe care le cunoșteam bine, la prieteni sau la rude. Noi l-am făcut și între noi, medicii. Toți se amuzau să aleagă fotografiile de oameni simpatici și antipatici, ca într-un joc de societate. În continuare, pentru a căuta să îi înțeleg validitatea, mi l-am aplicat și mie; mi l-am aplicat de mai multe ori, în diverse momente ale vieții, încercând să fiu cât mai corect în selecția celor care, în momentul respectiv, îmi păreau simpatici sau antipatici. Am constatat că, în parte, exprimă într-adevăr unele adevăruri despre psihismul persoanei. Dar numai o parte, iar acestea se cer corelate cu multe altele. Faptul e firesc. Testul e vechi, fotografiile nu s-au mai reactualizat de peste 60 de ani, și lumea s-a schimbat. Nici bolnavii psihici de acum nu mai sunt chiar cum erau cei de atunci. Deci, chiar dacă anumiți indici îi poți obține cu această probă, ei nu sunt mai mult decât indici. De aceea, mă cuprinde întotdeauna furia când văd cum un psiholog aplică cu aplomb proba și redactează un rezultat, în limbajul alambicat din manual, pe care medicul psihiatru nu are cum să-l înțeleagă, fără a căuta să integreze această informație într-un complex comprehensiv. Cred că proba ar putea fi utilizată, în prezent, doar în anumite cazuri, pe care deja le cunoști, căutând eventual unii indici suplimentari.

Al doilea test proiectiv pe care l-am învățat și exersat la Săvârșin, cu Dan Arthur, e unul extraordinar, foarte complex și destul de complicat în aplicare, pe care, și în prezent, puțini

psihologi îl aplică: testul Rorschach. Acest test, cunoscut ca cel al „petelor de cerneală”, a fost conceput între cele două războaie mondiale de către un tânăr elvețian. El a constatat că, dacă ceri unor oameni să spună ce li se pare că văd în niște pete de cerneală colorată, răspunsurile diferă de la un om la altul. Iar ulterior a constatat că există unele corelații între aceste răspunsuri și aspecte ale personalității. Era o epocă în care dominantă era psihologia gestaltistă, a formelor. Privind planșele cu petele originale ale lui Rorschach, poți să îți imaginezi tot felul de lucruri. Interpretarea se referă, pe de o parte, la aspectul global al planșelor, pe de altă parte, la părți, la textură, culori etc. Sunt foarte multe aspecte ce pot fi interpretate în răspunsurile date, așa că, după aplicare, urmează un proces special și laborios de decodare. Aceste aspecte au fost studiate ulterior mulți ani de specialiști din întreaga lume. Noi, la Săvârșin, ne-am procurat cărți privitoare la Rorschach, la aplicare și interpretare, am început să le traducem și să le studiem. Eu am tradus din franceză un tratat al lui Bohm, de peste 300 de pagini. Alți colegi au tradus cartea unui italian. La un moment dat aveam la dispoziție patru manuale și am început să facem exerciții în grup. Ne adunam toți medicii în jurul lui Dan Arthur și am aplicat testul, întâi pe fiecare dintre noi, răspunsurile interpretându-le împreună. Studiam și singuri propriile răspunsuri, în raport cu comentariile din cărți. Răspunsul se referea nu doar la mărimea figurii interpretate, ci și dacă ai văzut mișcări de oameni sau animale, dacă te-a șocat negrul prea intens sau roșul. Apoi la ce se referă interpretarea dată (oameni, animale, plante, personaje, peisaje etc.).

Erați conștienți, atunci, de caracterul oarecum relativ al acelor teste sau ele constituiau un decalog obligatoriu al psihiatriei?

Interpretarea e, așa cum am menționat, complexă. Apoi, am aplicat și această probă persoanelor pe care le cunoșteam bine, verificându-ne interpretările standardizate a ceea ce știam despre ele. Spre deosebire de Szondi, testul Rorschach durează mult, atât la aplicare, cât și la interpretare. Totuși, în mai mult de un an de zile, am progresat suficient. Eu am rămas cu această experiență pozitivă, deși, după 10-15 ani, nu l-am mai aplicat, ocupându-mă de alte probleme. Complexitatea probei explică și de ce ea nu e prea des folosită. Chiar atunci când am studiat noi testul, nu prea era folosit în țară, ne-am interesat ce psihologi din România se mai ocupă de el. Și am aflat câte ceva despre două persoane: un psiholog maghiar din Cluj și o doamnă din București. Dar, din câte am aflat, nu-l studiaseră așa sistematic ca noi, la Săvârșin. Mai târziu, după 20-30 de ani, au fost ceva mai mulți psihologi din România, inclusiv din Timișoara, care l-au studiat și aplicat.

După 1989 ați mai fost interesat de acest mod?

Am văzut și manuale mai noi, americane, privitoare la probă, dar acum testul este standardizat. Pentru fiecare aspect se indica procentul de răspunsuri de un tip, obținute prin cercetări, și matricea de calcul, necesară interpretărilor, era standardizată. Rezultatul aproape se obținea pe calculator. În ultimii ani nu mai știu cum a evoluat aplicarea acestui important test. Ceea ce știu este că te costă foarte mult dacă vrei să faci această probă. Dar, chiar și cu un test așa de complex ca Rorschach, el nu are valoare strict izolat, ci corelat cu alte probe, cu o biografie, cu multiple informații despre cel suferind. La Cluj, eu am învățat de la prof. Hațieganu ce important e contextul examinării în medicină și ce important e să-l examinezi conștient pe pacient, din cap până în picioare, indiferent cu ce plângere ți s-a adresat, și abia

apoi să îi recomanzi să facă vreo analiză, care să răspundă la întrebările diagnostice pe care ți le-a pus. Iar rezultatul obținut să-l integrezi în ceea ce ai văzut și sintetizat, gândit etc.

Ca să închei, mai e o probă proiectivă pe care am studiat-o la Săvârșin, TAT (Testul de apersepcție tematică), a lui Murray. Și pe acesta îl face puțină lume, deși a fost mult citat în literatură. Sunt zece planșe, cu imagini ambigue și se solicită celui examinat să construiască o mică povestioară referitor la ce se întâmplă acolo. Istoria trebuia să aibă un început, care să preceadă situația pe care planșa o reprezenta, iar apoi trebuia imaginat un final al evenimentului reprezentat. Deci, cum se va termina povestea? Bine sau rău? Ce conflicte au oamenii care sunt angrenați în ea? Ideea e foarte interesantă. Murray, fiind american, decoda însă totul după niște scheme rigide; așa am constatat eu atunci, citindu-i manualul. Au existat apoi interpretări psihoanalitice ale acestei probe, care însă nu m-au convins. De fapt, știam destul de puține lucruri privitor la felul în care s-a dezvoltat proba. Totuși, chiar în perioada în care-l studiam noi, un coleg din București, dr. G. Ionescu, l-a folosit într-o teză de doctorat aplicându-l la studenții de la artă dramatică.

În cartea dumneavoastră dedicată parcursului profesional, amintiți adesea de psihodramă. Unde a început această preocupare și în ce context s-a dezvoltat ea ulterior?

Da, psihodrama se leagă, pentru mine, tot de Săvârșin. De fapt, acolo a avut loc o premieră națională privitor la psihodramă. Spun aceasta deoarece în prezent există multe școli de psihodramă în țară. Psihodrama a fost creată de psihiatrul Jacob Levy Moreno, născut în România, care, la șase ani, a plecat din țară împreună cu familia. La Viena, el a organizat prima dată psihodrama și pe urmă a lansat-o în America, sub formă de psihoterapie; dar și ca reper

pentru sociometrie și socioterapie. Când eram la Săvârșin cu formidabilul Dan Arthur, noi eram interesați și de psihoterapie, și am încercat să exersăm diverse metode de psihoterapie. De exemplu, sub formă de grup de discuții, după metoda lui Battegay, un autor elvețian, pe care l-am întâlnit ulterior, peste mulți ani, la un congres la Rio de Janeiro; s-a bucurat mult când i-am spus că undeva, în lume, în Europa de Est, metoda sa a fost încercată. La Săvârșin, mai ales colegul meu de la Cluj, Tavi Hanganu, a dezvoltat mult aceste discuții de grup psihoterapeutice. Ulterior, ele au fost utilizate la Jebel și la Timișoara, la Staționarul de zi.

Apoi, grupul nostru a încercat și logoterapia. Aveam documentație suficientă și în acest domeniu. Aveam, la Săvârșin, un tratat german de psihoterapie, patru volume, pe care l-am obținut la scurt timp după apariție, prin rețeaua bibliotecilor despre care am povestit, iar Dan Arthur a tradus din el multe capitole. Așa ne-am documentat mai bine și despre logoterapie. Am mai obținut și alte cărți (de exemplu, din Sibiu, de la dr. Stelian Bălănescu). Logoterapia e un fel de terapie spirituală... Dincolo de tulburările psihice, omul poate fi derutat spiritual. Nu mai știe încotro să se îndrepte moral și ca drum de viață. Și atunci, trăiește anxietăți, adicția etc. Și trebuie ajutat să se refacă, să îl pui în fața destinului său și, într-un fel, să-l obligi să-și ia soarta în propriile mâini. Această logoterapie, pe care am început-o atunci la Săvârșin, s-a dezvoltat în România, mai târziu. La începutul anilor '80, un tânăr coleg care știa limba germană, dr. Cristian Furnică, s-a implicat în logoterapie, la Timișoara și Reșița. Dar mai ales după 1990, logoterapia s-a reluat și s-a dezvoltat mult. Cu sprijin din exterior de data aceasta, mai ales de la Viena, așa că, acum, e prezentă aproape în toată România. La fel ca și psihodrama, ce s-a dezvoltat mult în România după 1990.

Știu că, imediat după Revoluție, ați avut un episod interesant legat de psihodrama moreniană.

În 1990, când eram proaspăt ales președintele noii Asociații de psihiatrie din România, am mers la Congresul internațional de psihiatrie în Italia, mai sus de Torino, unde italienii își țineau congresul lor. Dar s-a adăugat o parte internațională pentru contactul dintre psihiatrii din estul și vestul Europei. Am stat acolo, i-am ascultat pe italieni, am mai întâlnit psihiatri din Polonia, Țările Scandinave, Marea Britanie. Și, la un moment dat, vine la mine un italian și mi se adresează: „Sunteți din România? Ați auzit de psihodramă?” Eram în 1990, și noi, la Săvârșin, ne-am străduit să facem psihodramă, prin anii '60, așa că i-am răspuns: „Da, avem și noi o anumită istorie cu psihodrama.” Dar știu că „Moreno e din România?” „Știu.” „Dar – îmi zice – în România, chiar dacă ați făcut ceva, nu ați făcut, desigur, psihodrama moreniană!” Era adevărat. Și, în continuare, zice: „Eu conduc de mult o școală de psihodramă moreniană în Milano și tot timpul mă gândesc că în România trebuie să se formeze o școală de adevărată psihodramă moreniană, căci Moreno a fost de la dumneavoastră și vreau să vin în România să fac o astfel de școală!” „Bine, zic, poftiți vă rog la noi, la Gătaia, căci noi ne adunăm într-o reuniune națională de psihoterapie acolo (pe care tocmai o programasem pentru 1992) și vor fi persoane interesate din toată România și puteți discuta cu ei...”

După câte știu, dr. Radu Ricman a făcut psihodrama moreniană în Banat la spitalul din Gătaia încă din anii '70.

Da, e adevărat că în zona noastră psihiatrică s-au mai făcut încercări de psihodramă și după Săvârșin, căci Dan Arthur a fost la Gătaia și i-a stimulat acolo pe soții Lohan, într-un fel și pe dr. Găldău, care, lucrând apoi la Jebel, a

încercat să dezvolte o formă aparte de psihodramă. În cele din urmă, Giovanni Boria a venit, prin Iugoslavia, la Gătaia, și acolo i-a întâlnit pe cei interesați din țară. Și apoi a început să pună bazele unei școli de psihodramă moreniană, întâi la Gătaia, mulți ani, și pe urmă și la Arad, apoi la Sibiu, până și la București. Astfel, psihodrama moreniană s-a tot dezvoltat în România.

Dar să revin la ce am făcut noi la Săvârșin în anii 1964, 1965. Am citit, ne-am documentat, Dan Arthur a ales o variantă de psihodramă care a fost extrem de interesantă, deși nu era chiar moreniană, după cum ne-a arătat Boria, peste mai mult de 20 de ani. Adunam pacienții care acceptau să participe și le explicam despre ce e vorba (trebuiau să joace o scenetă improvizată, acesta era punctul de plecare). Erau prezenți psihoterapeuții, adică cel care conducea psihodrama: Dan Arthur, cu un coterapeut, care-l ajuta, încă câțiva care erau în asistență. Unii jucau, alții îi asistau. Se recomanda celor care acceptaseră să joace: „Retrageți-vă și improvizați o mică scenetă cu o problemă de viață ce trebuia rezolvată.” Ei trebuiau să aleagă tema, și acesta era unul din lucrurile interesante, respectiv faptul că tema nu era impusă, ci lăsată la alegerea lor. Unul dintre ei se ocupa de scenariu și de regie, ceilalți își alegeau rolurile și jucau. De exemplu, o scenă simplă: soțul înșelat. Cineva juca rolul amantului, altul, rolul soțului înșelat, altcineva, pe doamna, pe prietenul familiei. Inventau acele câteva discuții, pe urmă jucau o scenă în care se întâmpla, cumva, ceea ce preconizaseră. În tehnica psihoterapeutică, pe care o practicam, era posibilitatea ca terapeutul sau coterapeutul să schimbe rolurile. Ziceam: „Bine, acum haideți să inversăm.” Cel care juca rolul amantului devenea soțul înșelat, soția devenea prietena soției și tot așa. Se rejuca, dar se juca altfel, iar oamenii începeau să se aprindă; de la o discuție

simplă ajungeau aproape să se ambaleze în ceartă. În această tehnică exista posibilitatea ca și coterapeutul să intervină și să intre el însuși într-unul din roluri, venea ca o altă cunoștință a familiei, sau ca un judecător. „Veniți acum la judecată.” Se făceau diverse schimbări. Și, în final, se termina scena. Uneori chiar dramatic... După aceea ne adunam cu toții și începea analiza. Ei, asta era interesant. Se analiza cine a propus tema, urmau întrebările: „De ce ați propus această temă?”, „Ați fost cu toții de acord?”, „Cum și de ce ați ales rolurile?” De fapt, uneori trebuia să oprești derularea scenei, așa de tare se ambala câte unul, într-un anumit rol. Aproape că se ajungea la un conflict direct. Sigur că se proiectau cumva în evenimentul respectiv și se răscoleau și conflicte reale pe care le trăiau; uneori le mascau, alteori nu mai puteau să le mascheze. La analiza scenei, o parte din lucrurile gândite și trăite, persoanele respective le spuneau în public, o parte nu, aveau reticențe, „problema asta nu o discut aici”, spunea câte unul. După care, se continua a doua zi cu o discuție între patru ochi cu fiecare dintre cei care au participat (întrebări precum: „Cum a fost?”, „Ce ai simțit?”, „La ce te-ai gândit?”, „Ce a răscolit în dumneata?”). Nu își făceau numai catharsis-ul, ci și analizau. Deci, era o situație complexă, iar ei se gândeau până la următoarea psihodramă, până la următorul eveniment se frământau. A fost o experiență extraordinară. Psihodrama moreniană, pe care am văzut-o ulterior, nu avea această tensiune, exista însă foarte mult joc de rol; nu se solicita o astfel de implicare, proiecție, dar, având în vedere că se făceau testări cu Szondi, Rorschach, TAT, se intra în zona frământărilor sufletești ale câte unui om. Spun despre această experiență pe care am avut-o atunci, căci, în raport cu ea, variantele de psihodramă pe care le-am văzut ulterior mi s-au părut că nu sondează în profunzime sufletul pacientului. Desigur, a fost,

în mare măsură, o improvizație, ceea ce a făcut Dan Arthur, nu am mai văzut ulterior desfășurându-se psihodrame la fel ca atunci. Deși, încercările cu psihodrama au continuat. Familia Lohan, cu care am colaborat la Săvârșin și care a venit apoi la Gătaia, a încercat cumva să continue experiențele, ei mutându-se ulterior la București. Traian Lohan a făcut psihodramă cu psihoticii, o variantă aparte, în care lucrurile nu mai erau la fel ca la Săvârșin, apoi, dr. Găldău a făcut și el psihodramă la Jebel, dar tot așa cu un grup mare, se jucau rolurile de nebuni, rol de Dumnezeu; erau alte variante până a venit Boria cu tehnica psihodramei moreniene și s-a realizat o altă formulă de psihodramă. Acum, în România, sunt vreo două, trei școli. Unii s-au format pe filieră germană. Se organizează anual congrese. Întreaga problemă a psihodramei se lărgeste, mai ales că se pune accentul pe jocul de rol. Am văzut odată, la Timișoara, un anunț de „psihodramă pentru avocați”; să știe avocatul să joace un rol convingător la tribunal. Ideea psihodramei moreniene se poate lărgi în direcția jocurilor de rol foarte mult, pentru oamenii timizi, de exemplu, pentru oamenii care trebuie să învețe cum să relaționeze.

Deci, psihodrama are multe valențe, nu numai strict psihoterapeutice.

Aspectul psihoterapeutic al psihodramei rămâne însă valabil, căci tulburările psihice se bazează în mare măsură pe frământările sufletești. Și, uneori, e necesar să descifrezi conflictele intrapsihice, să faci psihoterapie puțin abisală, să se ajungă la întrebări fundamentale pentru pacient: „Cine ești?”, „De ce ai ajuns așa?”, „Cum stai cu compromisurile tale?”, „Cum stai cu deciziile interioare privitoare la propriul tău destin?” Când făceam noi încercări de psihoterapie la Săvârșin, ne străduiam să intrăm în profunzimea sufletului,

deși nu aveam tehnici psihoterapeutice bine puse la punct. Acum există foarte multe tehnici psihoterapeutice, dar intenția de a pătrunde în profunzime nu se prea mai practică. Și, poate, nici nu mai este adecvat așa ceva, lumea e mult mai degajată acum...

Acesta ar fi bilanțul Săvârșinului, pe care l-am trăit atunci, nu numai cu experiențele psihoterapeutice și psihodiagnostice, ci și cumulând traducerile și asimilarea culturii psihopatologice a acelei vremi. Experiența aceasta mi-a fost de folos o viață întregă și îmi este de folos și acum. A fost așa, ca un fel de miraj, un munte vrăjit – cum am mai spus – Săvârșinul acesta, care își atinsese acmé-ul. Eu am plecat în 1965, iar în 1966, Săvârșinul s-a desființat.

Sigur, Săvârșinul rămâne legat de bunicul și tatăl dumneavoastră. Nu mi-ați spus cum a intrat tatăl dumneavoastră în politică.

Evident, experiența mea de la Săvârșin a fost, însă, mai aparte decât a colegilor mei, corelându-se într-un fel cu destinul meu, pentru că am copilărit la Săvârșin, iar originile familiei mele sunt de pe Valea Mureșului și, în parte, chiar din Săvârșin. Fratele meu s-a născut în această comună și tot timpul războiului am stat acolo. În acel loc am făcut și toate bolile copilăriei. Amintirea Săvârșinului e legată, pentru mine, parcă de o altă lume. O cu totul altă lume, în primul rând, de o lume patriarhală. Îmi amintesc o scenă din copilărie. Bunicul meu, care era învățător și preot, o persoană aparte, juca des „preferențe” (un joc de cărți) cu un preot catolic și cu rabinul. Era și o biserică catolică acolo; despre rabin, nu știu dacă era de acolo sau din altă parte. Stăteau la masă și jucau cărți, iar eu mă jucam prin grădină, aruncând cu pietre. Și nu știu cum, odată, o piatră a căzut în capul popii catolic. S-au necăjit ei, dar m-au iertat. Vremea

aceea era una diferită față de restul vieții mele, cu oameni deosebiți. Bunicul meu era un om serios, mergea cu un baston. Am o poză cu el, de mai târziu, din Lugoj, când ne plimbam prin oraș și țineam eu bastonul. Purta pălărie, era dintre tradiționalii învățători și preoți din țară ai Ardealului. În sensul acela l-a căutat odată Vasile Goldiș, care voia să mențină spiritualitatea românească, sprijinindu-se pe intelectualii români de la țară. Așa a ajuns tatăl meu în politică; căci Goldiș, cunoscându-l, l-a recomandat lui Goga: „tânărul avocat Lăzărescu”, iar tatăl meu s-a alăturat poetului politician, ajungând în partidul lui Goga, care a ajuns apoi să colaboreze cu A.C. Cuza. Asta este însă o altă poveste.

Împreună cu bunicul din partea mamei, în copilărie, la Lugoj

Mai am o fotografie de epocă care e exemplară pentru cum se făceau fotografiile în prima jumătate a sec. XX. Aici e bunica din Săvârșin, la mijloc e mama, tânără și frumoasă, care tocmai terminase liceul la Arad, apoi bunicul. Părinții mei, care erau de acolo, nu au mai venit însă multe decenii prin Săvârșin. Dar acum, fiind eu medic aici, au mai venit o dată, pentru aducere aminte. Eu am făcut o fotografie cu

Mama, la terminarea liceului, împreună cu părinții ei

La Săvârșin, împreună cu părinții, în 1964

ei în fața castelului, unde nu mai era Regele ca pe vremea tinereții lor. Acum, acolo, eram „noi”, medicii care foloseam și băile reginei, cea roz și cea albastră. Și pe urmă, eu am plecat... Sanatoriul de Nevroze s-a desființat. Castelul s-a făcut casă de vânătoare pentru Ceaușescu, care nu a fost însă în el niciodată. Apoi, Regele a revenit și și-a recuperat Castelul. Am revăzut clădirea și după ce Regele o preluase,

dar încă nu locuia aici. Clădirea era refăcută, interiorul era însă altfel. Nu mai era cel vechi, pe care-l cunoșteam, cel care se păstrase original pe vremea când eram eu la Sanatoriul de Nevroze. Era acum refăcut și parcă semăna a hotel, cu multe camere separate, probabil pentru a fi locuite de familie și de către oaspeții lor. Dar eu eram legat de cel de la început, cu aspect de conac. Jos era o încăpere mare cu o sobă de teracotă foarte frumoasă (noi am pus paturi pentru pacienți și acolo), care se deschidea spre o terasă minunată. Era un spațiu de poveste, eu, acum, am tendința să adun tot ce ține de Săvârșin într-un colț aparte al memoriei: copilăria, psihiatria formidabilă trăită la Săvârșin prin noutățile și emergența unor lucruri cu totul noi care se petreceau sub ochii noștri (într-o lume care, în afara Săvârșinului, nu era așa). Noi eram deci pe muntele vrăjit, eram altundeva și așa simțeau și intelectualii care veneau acolo.

Vă mai amintiți câțiva dintre intelectuali?

Unii erau internați, alții veneau în vizită și stăteau două, trei zile, alții „treceau” în plimbare pe acolo. Dintre cei propriu-zis internați erau mai ales persoane din instituții, de la ministere, din biblioteci în primul rând, din universități. În vizită au fost pe la Săvârșin și personalități culturale, dintre care pe unii i-am amintit deja.

Aș mai aminti o întâlnire interesantă pe care am trăit-o la Săvârșin, ce mi-a venit în minte zilele trecute și care se leagă de muzică. Respectiv de secția de muzică a Bibliotecii Centrale de Stat, condusă de dl Stan, pe care o vizitam, și astfel am ajuns să fiu la curent cu tot ce era mai nou în creația muzicală simfonică internațională, apoi, nu am mai fost 30-40 de ani la curent cu astfel de noutăți. Acolo, la Bibliotecă, la etaj, aveau o sală de audiții la cască, unde am ascultat piese muzicale de Messiaen, Stockhausen, Scheffer,

Boulez etc. Adică, ceea ce apărea și era mai nou în muzica acelor ani, eu mi-am înregistrat și ascultam pe un magnetofon Tesla. Iar la noi, la Săvârșin, a venit odată un dirijor, care a rămas câteva zile. Era după un Festival Enescu, unde a avut el o pățanie și a avut o reacție. Și i-am arătat muzica pe care o aveam.

Ce i s-a întâmplat?

Avusese o reacție disociativă interesantă (el e plecat de mulți ani, așa că pot să povestesc). A condus la Festival o orchestră și nu a avut succes, lumea a plecat din sală, iar după concert a intrat într-o stare, cum îi spuneam noi, „crepusculară”, a rătăcit pe străzi, a ajuns la gară (așa cum am reconstituit ulterior), a cerut un bilet: „unde?” – „la primul accelerat care pleacă”; cu acesta a ajuns la Cluj, s-a plimbat o zi și o noapte, apoi a ajuns din nou la gară, din nou a cerut bilet pentru primul tren care pleacă; pe urmă „s-a trezit” din această stare crepusculară, s-a speriat și a venit la Săvârșin. Cât a stat la Săvârșin ne-am împrietenit și i-am arătat muzica pe care o ascultam. S-a mirat: „De unde ai asemenea muzică?” „Ultimul răcnet în domeniu!” Erau, unii dintre ei, compozitori greu de ascultat, dar muzica era deosebită. Din unele piese nu am înțeles și resimțit pe atunci nimic. Dar reascultate, unele din ele au început să mi se releve cu frumusețea lor. Iar recent, în ultimii ani, ascultând mai multă muzică contemporană, am descoperit armonii și acorduri subtile.

Subliniez că, în acea lume de basm în care trăiam, eram și într-o deosebită actualitate, știam bine ce se întâmplă în toată România, prin intermediul intelectualilor care se internau și ne vizitau, și chiar în cultura lumii, în muzică, dar și în literatură, procuram cărți și le citeam în câte-o noapte.

Lumea de basm de la Săvârșin s-a încheiat, eu am plecat, pentru că mi-am făcut datoria de formare. Am simțit că e momentul să plec și altundeva. Unde?

... Spre Timișoara.

Timișoara anilor '60-'70

Clinica și dezvoltarea instituțiilor psihiatrice, cercul de bionică, avântul cultural timișorean, Gătaia

Deci, ați revenit la Timișoara. Cum ați găsit orașul? Era tot atât de apăsător ca în perioada în care l-ați părăsit?

Lumea de basm de la Săvârșin s-a încheiat, am simțit că am împlinit o datorie pentru formarea mea, că e momentul să plec și altundeva. Unde? Spre Timișoara, unde am și ajuns, unde era acum din nou prof. Pamfil pe care îl cunoscusem deja destul de bine.

Vreau să menționez pentru început că, în primii ani în care am ajuns la Timișoara, eu activând deja prin mai multe centre psihiatrice, i-am stimulat pe tinerii mei colegi, pe care i-am regăsit ca stagiați – dr. Florin Găldău, dr. Radu Ricman –, să viziteze și ei astfel de locuri. Le-am propus să ne deplasăm împreună, să vedem psihiatria cel puțin cea din vestul țării, împreună cu dascălii noștri de aici, cu prof. E. Pamfil și cu dr. Șt. Stössel. Așa că atunci am fost la Săvârșin, am ajuns până la Craiova, dar am mers și la Păclișa – despre care am vorbit –, unde mi-am început cariera. Am făcut, deci, cu ei, un fel de excursie la Păclișa, și, găsind niște fotografii, am acum ocazia să arăt o

imagine de acolo, cum erau pavilioanele acelea făcute pentru copiii coreeni. Aici este o parte din grupul cu care am fost...

Excursie a Clinicii din Timișoara
la Spitalul de Psihiatrie din Păclișa,
1966

Păclișa, 1966

Prof. Eduard Pamfil,
Valea Mureșului,
1966

Au fost acolo doar copii coreeni sau și greci?

Nu știu exact ce copii au fost și cât au stat, poate au fost greci sau vietnamezi, dar ar merita să aflăm. Aici, am o fotografie în care sunt persoanele care am fost, atunci, acolo; în mijloc e dr. Ilea, directorul, lângă care e doamna Matty, a doua soție, cu care s-a căsătorit la Păclișa; era educatoare în Cluj, eu o știam din perioada în care mi-am făcut lucrarea de licență despre copiii cu instabilitate psihomotorie și am bătut toate creșele și grădinițele de acolo. Lângă prof. Pamfil și dr. Stössel, la marginea din dreapta e dr. Ricman, iar la cea din stânga e dr. Kecskemety cu soția. Întorcându-ne de la Păclișa, pe Valea Mureșului, prof. Pamfil a făcut o poză mai specială, în fața unei bisericuțe, autorăstignindu-se pe o cruce.

După ce am ajuns în Timișoara, în 1966, s-a desființat Săvârșinul. A fost, într-un fel, o întâmplare norocoasă pentru psihiatria din zonă, căci tocmai se deschisese Gătaia, care nu avea medici. Așa că, echipa din Săvârșin s-a mutat la Gătaia. A murit, deci, Săvârșinul psihiatric despre care păstrez mereu o amintire aparte.

La Săvârșin am cunoscut-o și pe viitoarea mea soție, care era asistentă de Filosofie în Timișoara și, venind eu în Timișoara, ne-am căsătorit și am început o nouă viață.

Maria Lăzărescu, soția

Împreună cu soția, după
căsătorie

Împreună cu soția

Ca să încep cumva povestea despre Timișoara, aș arăta întâi o imagine, o fotografie, de atunci. Eu sunt aici, în primul rând, alături de prof. Pamfil, urmează dr. Stössel, apoi un coleg (dr. Gunter Hoffman) care a plecat în Germania; sus e, la extrema din dreapta, dr. Doru Ogodescu, tot în spate e Radu Ricman, doctorița Rodica Novac și alți colegi, dr. Viorel Ardeleanu. Toți eram tineri, imaginea e din anul 1965, în 1966 m-am înscris la doctorat, iar în 1969 mi-am susținut doctoratul.

Aș sublinia de la început sentimentul pe care l-am avut atunci, că revenisem într-o Timișoară aparte, care avea acum o viață plină de dinamism cultural. Avusesem așa ceva la Săvârșin și iată, am regăsit ceva similar la Timișoara. Desigur, în ansamblu, era o vreme încurcată, dar acum și aici, pe lângă lecturi de specialitate, abordam și literatură, filosofie, cultura în genere. De exemplu, în domeniul literar, cu scriitorul Sorin Titel am avut întâlniri minunate în acei ani, până când a plecat la București. Ce era acasă la Sorin Titel era o fantezie...

De la profesorul Livius Ciocârlie știu că locuia pe strada Lenin, actualmente Eminescu. Erați preocupat și de literatură?

Da, stătea într-un demisol, la începutul străzii ce pe atunci se numea Lenin; zi și noapte ne duceam la Sorin, iar referitor la cărți de literatură, citeam atunci în română, în franceză, cărțile circulau, veneau, de exemplu, din București, noi le citeam, o noapte unul, o noapte altul, Sartre, Camus, pe stradă, pe Corso, apărea câte unul fluturând o carte: „Uite ce am eu, nu ți-o dau acum, ți-o dau după-amiază, ca să o termin, dar vezi că până dimineața trebuie să i-o dăm altcuiva.” Am citit multe atunci. Deci, Păclișa a fost plină de informație medicală și de cibernetică, iar Săvârșinul, o poveste de vis, plină de noutăți, de la psihopatologie până la muzică, de încercări de psihodiagnostic și psihoterapie, care s-au validat peste zeci de ani. Timișoara se deschidea acum din plin; ce să mai zic de „cercul de bionică”, prezidat de Pamfil, cu interdisciplinaritatea sa (despre care voi vorbi); era prezența unei lumi culturale variate, de la filosofie la literatură, la arte plastice – căci începuse grupul Sigma să se lanseze –, până la prezența electrizantă a lui Pamfil, cu un aer nu de superioritate, ci de deschidere.

Am amintit de felul în care se purta el la Cluj, în cabinetul său putea veni oricine, discuta despre orice lucru, putea lua de acolo cărți, putea reveni oricând. Profesorul își păstrase și la Timișoara aceeași deschidere, iar eu nimerisem într-o lume vie. La Păclișa visasem la încercări cibernetice, aici la Clinică, urma să asist, sub patronajul prof. Pamfil, la discuții în care se intersectau literatura și eseistica (de tip Livius Ciocârlie), artele plastice (de tip Constantin Flondor), cu informatica matematică, filosofia și multe altele. Și, în primul rând, era prof. Pamfil.

Deschiderea aceasta a prof. Pamfil a stat și la baza scandalului său de la Cluj?

Scandalul din Cluj s-a petrecut atunci și acolo, pentru că era incomod, spunea multe lucruri și noutăți care nu

plăceau, motiv pentru care i s-a „făcut” un dosar când eram studenți. La cursurile pe care ni le ținea și care erau foarte documentate și la zi, veneau personaje ciudate și se așezau în primul rând, dar pe urmă am recunoscut și profesori din facultate care veneau și își luau notițe. Ce căutau la cursul de psihiatrie profesori, de exemplu, de fiziopatologie, de neurologie sau de alte specialități, sau persoane necunoscute?

Vă mai amintiți cine erau cei care veneau?

Nu-mi amintesc exact, știu doar că unii erau profesori ai Facultății de Medicină. Atunci, cu ocazia sărbătorii a 100 ani de la Unirea Principatelor, în 1959, a fost o amplă manifestare studențească și prof. Pamfil a ieșit pe balcon vorbind studenților: „să credeți în steaua acestui neam”. Acesta a fost pretextul pentru eliminarea sa din învățământ, dar el avea deja un dosar de indezirabil, a fost reținut, închis, dar nu a ajuns să fie condamnat. A fost la Siret, unde l-am vizitat, apoi a revenit la Timișoara. Eu eram la Săvârșin, și, până la urmă, s-a scos la concurs un post de cadru didactic la Psihiatrie.

Ați fost mai mulți candidați pe post?

Am fost doi concurenți pe acest post, eu veneam de la Săvârșin la Timișoara, îmi făcusem acolo experiența cu nevrozele și voiam și alte experiențe, de cazuistică de spital mai complexă, de ambulatoriu. Deci formarea mea de ucenicie în diverse locuri nu se încheiase. Dar, desigur, era și perspectiva universitară, așa că am venit în Timișoara la Universitatea de Medicină; însă, cum nu aveam încă specialitatea dată, am funcționat câteva luni și la Spitalul din Jebel, pentru o anumită vechime, după care am susținut examenul de specialitate. Spitalul din Jebel se deschisese în 1961, iar cel din Gătaia în 1966. Rețeaua de psihiatrie din

Banat începea să se amplifice și, de fapt, în aceste decenii s-au consolidat instituțiile psihiatrice din zona noastră și din întreaga Românie.* Eu eram acum și la Jebel.

Cine era director la Jebel?

La Jebel era director dr. Iustin Vițian care a venit din Jimbolia împreună cu dr. Coreanu, erau doi medici inițial, apoi au venit și alții până am sosit și eu. Am cunoscut Jebelul în acea perioadă inițială a sa și am rămas ulterior familiar cu colegii din Jebel, cu tinerii care terminau acum specialitatea. Gătaia recent deschisă o cunoșteam de asemenea, mai ales că acolo a venit Dan Arthur. Mă simțeam deci ca într-o familie profesională. Psihiatria din Banat tocmai atunci se dezvoltă, se complexifică. Pe lângă Clinica din Timișoara, care într-un fel era minusculă, și despre care voi vorbi imediat, mai exista în zonă Spitalul din Lugoj, de fapt Secția de psihiatrie a Spitalului unificat și, iată, au apărut Jebelul și Gătaia. Prin înființarea acestor spitale, zona noastră avea cele mai multe unități psihiatrice din țară.

Cine a contribuit la această dezvoltare?

A fost o conjunctură bună pentru psihiatria locală. Prof. Pamfil și dr. Stössel s-au luptat să se înființeze aceste spitale, ele făcându-se cu înțelegera forurilor care coordonau. Dar,

* În istoria psihiatriei din România exista o secvențialitate în organizarea instituțiilor psihiatrice, după care în perioada interbelică nu s-a construit și nu s-a înființat nimic în această direcție. Astfel, între 1955 și 1965 s-au înființat majoritatea actualelor spitale de psihiatrie (dar așa cum se comentează și în interviu, în alte foste locații); în perioada 1965-1975, majoritatea secțiilor de psihiatrie ale spitalelor unificate (Banatul face excepție, cu Lugojul și Clinica); între 1975 și 1985, majoritatea Laboratoarelor de Sănătate Mintală și Psihiatrie Comunitară. În secvențele următoare se va reveni asupra acestui fenomen.

de fapt, ele s-au înființat pentru întreaga Regiune Banat, asta e partea interesantă. Această regiune era destul de mare, includea și Aradul, și Caraș Severinul, dar, nu după multă vreme, s-au refăcut județele și toate aceste unități au rămas în Timiș, care a devenit, astfel, județul cel mai bine dotat în unități psihiatrice din România. Dar, vreau să spun de la început, aceste noi spitale erau locatate în foste cazărmi.

Psihiatria a beneficiat mult de pe urma desființării cazărmilor; spun aceasta pentru că nu s-a construit niciun spital adevărat, ci s-au reamenajat spații vechi. Așa a fost și clinica în care am pătruns eu atunci, care era o fostă locuință, adică vechea clinică, cea plasată pe colț, în fața Medicinii și a actualei Prefecturi (care găzduia Comitetul Județean de Partid). Aceasta era și condiția celorlalte unități de medicină din Timișoara; amintesc acest lucru pentru a sublinia că, în afară de Clinicile Noi, toate clinicile din Timișoara funcționau în clădiri vechi care avuseseră altă destinație. Fuseseră cel mult clinici particulare – Spitalul Bega sau ORL, Ortopedie și Nefrologie. Așa a fost până s-a construit Spitalul Județean. Dar și restul spitalelor de psihiatrie din țară funcționau, majoritatea, în locații ce avuseseră altă destinație. În zona noastră, Lugojul era singurul spațiu de medicină psihiatrică construit pentru a fi spital de psihiatrie, dar Jebelul era unitate de infanterie, desigur, s-a amenajat, dar clădirile aveau o durată de viață limitată. Ea este, din câte știu eu, depășită, iar din punctul de vedere al evidențelor militare, ar trebui să se prăbușească. Clădirile din Gătaia sunt mai solide, acolo fusese unitate de tancuri, trecută și ea de la armată la alte foruri, dar nu numai aici. Când am ajuns președinte al Asociației Române de Psihiatrie, am făcut un tur prin unitățile psihiatrice din țară și am văzut în ce spații funcționează spitalele de psihiatrie, majoritatea în cazărmi. De exemplu, în Oltenia, mai jos de Craiova, e un spital la

Poiana Mare, într-o fostă cazarmă; apoi la Grajduri, în județul Iași, la Tulgheș, în județul Harghita, tot cazarmă; pe locul doi, după cazărmi, sunt castelele și conacele.

Până să spuneți despre spitalele din Moldova și despre castele, eram sigur că regiunea noastră a beneficiat de asemenea spații în urma „dezghețului” cu Iugoslavia lui Tito. În deceniul cinci au fost construite sute de cazemate în apropierea graniței cu Iugoslavia. Dar uitate că și fostele proprietăți ale Casei Regale au fost transformate în spații de acest fel.

Săvârșinul, Zamul și Căpâlnașul, care sunt spitale de psihiatrie din apropiere, au fost castele. Așa e în tot Ardealul, dar și în zona de dincolo a Olteniei, foste conace sunt instituții de psihiatrie. După aceea, m-am lămurit că, de fapt, în toată România, după ce s-a terminat spitalul din București („Central”) și din Iași (Socola) – începute în sec. XIX și terminate în sec. XX –, adică după Primul Război Mondial, nu s-a mai construit în țara noastră niciun spital de psihiatrie în tot sec. XX. Deci noi funcționăm ca specialitate, în „alte spații”. Faptul are repercusiuni practice, pentru că un spital se construiește cu o concepție, avându-se în vedere niște funcționalități.

Chiar și actualul sediu al clinicii în care ne aflăm (ne-am mutat în 1974, până atunci funcționase Clinica de Nefrologie a prof. Zosin) fusese înainte clinică particulară.

A cui fusese clinica particulară de aici?

Se știa a cui a fost... A cuiva cu un nume armean, parcă dr. Hacichian, care plecase, dar casa și clinica în care am funcționat înainte, cea de pe colț, fusese locuință particulară. Acolo camerele erau micuțe, treceai din una în alta, uneori în câte trei camere succesive era așa. Clinica era de neurologie și psihiatrie, la neurologie era prof. dr. Șofletea, la psihiatrie –

prof. Pamfil, într-un pat era un schizofren, în patul alăturat era un hemiplegic, dincolo era un epileptic, mai departe un pacient cu anxietate și fobii, unul cu hemiplegie era pe moarte, alături era un alcoolic agitat. Era, cum s-ar zice, o harababură extraordinară, nu te puteai concentra asupra unei probleme medicale. Suntem în 1965, dar s-a înființat apoi Jebelul, care era spital numai de psihiatrie, și Gătaia, tot numai de psihiatrie. Ulterior, la clinică s-a făcut un salon de psihiatrie și altul de neurologie, dar tot așa treceai dintr-un salon în altul până ne-am mutat în această clădire. Revenind la situația de atunci, repet, ce acumulasem la Săvârșin nu puteam pune în practică aici pentru că nu erau condiții: prin fața clinicii trecea tramvaiul cu zgomot îngrozitor, pacienții erau unul peste altul, intra unul, ieșea altul, nu puteam sta de vorbă liniștit cu un pacient. Cum să mai faci în aceste condiții psihoterapie? Am încercat câteva metode, dar toate au căzut de la început, căci era zgomot infernal și multă agitație. Acolo, la Săvârșin, am stat regește în comparație cu ce era aici, desigur, aceasta nu a însemnat că în clinică nu s-a făcut psihiatrie de calitate, că prof. Pamfil, cu toată echipa de aici, nu a girat ceva nou și interesant.

Ați reîntâlnit vechii colegi din facultate care, acum, atunci, deveniseră și ei nume importante în viața medicală timișoreană?

Cum am spus, revenind la Timișoara, de la început nu m-am simțit singur. Am reîntâlnit colegi de an din facultate, dintre care mulți se specializaseră și funcționau acum ca și cadre didactice, au devenit profesori și șefi de Catedră, persoane bine cunoscute ale Universității din Timișoara, de la Nelu Munteanu, ginecolog, care, când eram studenți, era mare fotbalist, apoi Luci Țepeneag Anghelescu, profesor la boli de nutriție, Emil Novac de la Contagioase, Vladimir

Fluture de la Chirurgie; o serie de colegi ne-am reîntâlnit acum, și mai erau, desigur, și cei care făceau psihiatrie, dr. Gâldău, dr. Ricman, tineri, entuziaști, fiecare conturându-și un anumit profil. Gâldău a început la Gătaia și a ajuns apoi la Jebel, iar dr. Ricman a coordonat și a dat faimă spitalului din Gătaia, aspect asupra căruia am să mai revin. Mi-am reîntâlnit colegii și am intrat în viața psihiatrică specifică locului, cu rețeaua sa tot mai bogată de instituții.

Aveam, deci, unitatea din Lugoj, care era tradițională, „casa galbenă”, cum era numită. Ea avea de la început o originalitate deosebită, pentru că, Secția de psihiatrie din Lugoj a fost, într-un fel, prima secție de psihiatrie a unui spital general în sud-estul Europei. În Europa s-au construit spitale de psihiatrie în afara orașelor, nu în cadrul Spitalului unificat câte o secție de psihiatrie; ceea ce a fost la Lugoj e un unicat. În jur nu întâlnim niciunde așa ceva. În Austria, în Ungaria, sunt spitale mari de psihiatrie, cum avem și noi la Sibiu, dar nu secții de psihiatrie ale spitalelor generale.

Cine o conducea?

În perioada aceea era un doctor deosebit, un om de mare calitate, Aurel Mihala, pasionat de profesie, care-și procura cărți din străinătate, numai „la negru”, ceea ce însemna reducerea bugetului la pâine, la casă, la familie; soția îi mai reproșa, că aveau un copil de crescut, veniturile se mai reduceau, dar, avea cărți. Cărți noi, de exemplu, *Tratatul lui Baruk*, eu țin minte și acum niște cărți pe care le-am citit de la el, căci m-a împrumutat. Fac o paranteză și spun că dr. Mihala a decedat într-un tragic accident de mașină. Spitalul din Lugoj a avut și psihiatri, care ulterior s-au lansat în restul țării, de exemplu, în București. Așa era dr. Liviu Lichter, pe care l-am cunoscut în București, el lucrase o vreme la Lugoj, apoi a ajuns la București unde

făcea un fel de hipnoză în grup, îi hipnotiza pe cei pe care-i aduna în jur, apoi adormea și el.

Sofroterapie?

Nu, el voia să facă chiar hipnoză, nu relaxare sofroterapeutică. A mai fost dr. Belciugățeanu, alt psihiatru mai particular, dr. Piré, care a ajuns în Germania. În Secția de psihiatrie din Lugoj se internau pacienți din Oltenia până din nordul Ardealului, nu erau alte servicii de psihiatrie, în nord până la Târnăveni (Dicio Sânmartin) și până la Sibiu. Valea Jiului, mare parte din Ardeal, toți veneau la Lugoj. Era un centru important deoarece, deși nu era spital independent, ci secție, avea 180 de paturi și putea să servească un teritoriu larg. Serviciul din Lugoj a fost și un centru didactic. În clinica din Timișoara, așa cum am povestit, nu era suficientă cazuistică pentru activitatea cu studenții, așa că aceștia veneau cu dr. Stössel la Lugoj și își făceau stagiile.

De abia după ce s-au înființat Jebelul și Gătaia am avut unde să facem stagii mai consistente, și eu am fost în primii ani cu studenții la Jebel, de exemplu, îmi amintește din când în când fostul nostru rector, dr. Constantin Drăgulescu, care era lugojean (ca tânăr asistent am ajuns să fiu asistent la mulți tineri colegi care au ajuns apoi cadre didactice ale Medicinii din Timișoara), cum mergeam noi la Jebel și Gătaia cu grupa de studenți.

M-a legat o caldă prietenie de regretatul prof. Tiberiu Mircea, al cărui nume este legat de psihiatria infantilă. A fost un domeniu de pionierat în acei ani psihiatria infantilă?

Psihiatria infantilă din Timișoara a luat naștere în această mică clinică de pe colț, despre care am povestit, era acolo dna dr. Eliza Ionescu care a venit tot din București, împreună cu prof. Pamfil și cu dr. Enciu Minciu de la

Neurologie, în aceeași echipă. Eliza Ionescu era mică de statură, puțin gâbă, dar un om excepțional, inteligentă și plină de generozitate; serviciul de pedopsihiatrie l-a inițiat, în cadrul clinicii, apoi s-a mutat în altă locație, alături de clădirea clinicii, apoi într-o altă zonă a Timișoarei. Și, în sfârșit, la Clinica de pe strada Corbului, unde funcționează și acum. Și pe care a condus-o apoi prof. Tiberiu Mircea, fratele dr. Corneliu Mircea de la Gătaia, acesta din urmă pasionat de filosofie. Tiberiu Mircea nu s-a preocupat inițial de psihiatrie, a lucrat un timp și la circumscripție și apoi la Gătaia, după care s-a format ca pedopsihiatru (e unul din cazurile fericite când psihiatria de adulți și de copii se sintetizează în aceeași persoană). În Clinică a mai lucrat și dr. C. Lupu, dar totul a pornit din acea mică clădire de pe colț, care zvâcnea de idei și inițiative.

Era multă vânzoleală, dar se mișcau și ideile, informația utilă psihiatriei e mai mult decât cea medico-psihiatrică, ea înseamnă și ceva în plus: o largă deschidere antropologică. Prof. Pamfil avea harul acestei deschideri, dar și pe acela al dialogului bun în direcția a ceva nou și „mai mult” în specialitatea noastră. Dar ce înseamnă mai mult? Acum intervine evenimentul acela interesant al discuțiilor ce le purtam noi marți după-amiaza, până seara, la Clinică, în cadrul a ceea ce a fost numit de către unii „Cercul de bionică”. Discuții, la început, mai informale, și apoi, hai să zicem, cvasiorganizate, în sensul că era un loc de întâlnire unde lumea venea, discuta, iar pe urmă au intervenit unele ritualuri.

Discuțiile se țineau acolo, în Clinica de pe colț.

Aici, în Clinica de pe colț, într-o sală în care țineam raportul de gardă... Era o lume foarte variată. Noi am început cu discuții legate de câte o carte nouă la care aveam acces

și pe care o comentam: ce părere avem despre cele scrise, ce noutăți aduce. Am început cu Piaget, *Psihologia inteligenței*, apoi și alte lucruri din opera lui, care au jucat un rol și în epistemologie. Piaget m-a influențat atunci când am scris lucrarea de doctorat în care am aplicat câteva din ideile sale. Spun aceasta pentru că dintre participanții la discuțiile acelea, diverse persoane preluau variate gânduri. În cercul nostru, pe lângă psihiatri și psihologi, s-au implicat în discuții și filosofi, dar și matematicieni. Pe atunci, în Timișoara era un centru IT, aici s-a înființat și primul calculator din țară, mare cât o cameră. Era și o Facultate de Informatică, iar cei de la Calculatoare se interesau, evident, de problema inteligenței artificiale, de inteligența umană în general, de inteligența neuropsihologică. Îmi amintesc un episod de la discuțiile din acea perioadă. Un tânăr matematician, parcă Farkas îl chema, ne-a prezentat în câteva ședințe unele experiențe ce se făcuseră atunci pe rețelele neuronale ale unei specii de sepie. Se măsoară informația ce intră, cea care iese și se făceau comparații între inteligența biologică și cea artificială. La început ne-am gândit: „Ce legătură să aibă rețelele neuronale ale sepiei cu psihismul uman, cu calculatorul?” O legătură poate să existe. Tema a trecut apoi în planul doi. De ce îmi amintesc această secvență? Pentru că, peste 30-40 de ani, am constatat că tema rețelelor neuronale, după ce trecuse în plan secund, a revenit în preocuparea psihologilor cognitiști, mai ales după anul 2000, când a devenit o problemă importantă și în psihologia evoluționistă (în marginea problematicii „modulelor” neuropsihice ce integrează noile achiziții și se transmit genetic). Or, eu știam despre rețelele neuronale de la discuțiile noastre din anii '60, pe care ni le adusese în față matematicianul Farkas, care a plecat la București și, apoi, în străinătate. Dar la cercul de marți seara de la Clinică participau la discuții și alți

specialiști, de exemplu, chimiști, biologi. *Psihologia inteligenței* a lui Piaget, care a dominat la început dezbaterile, implica și perceperea formelor. Dar, în natură, structura formelor e un aspect esențial al câștigurilor evolutive, al „intelenței naturii”. A intrat în discuție faptul că natura, în evoluția ei, creează forme, structuri funcționale, inteligente; care sunt, însă, și frumoase. La discuții au început să vină și artiști plastici: Flondor, Bertalan și alții, care erau interesați de astfel de idei, îi preocupa frumosul din natură. Bertalan, de exemplu, studia câte o conopidă sau floarea-soarelui, cum se desfășoară în ele tot felul de forme geometrice, de cercuri și elipse, ce matematică extraordinară e în natură.

Proporția de aur.

Proporția de aur, da, și știm că natura e plină de o matematică superbă, toate poligoanele lui Platon se întâlnesc în natură. Plantele și animalele inventează, prin corporalitatea lor funcțională, o întreagă tehnologie. În marginea acestei idei, inginerii au început să se intereseze de aceste invenții ale naturii, spunându-și: „noi trebuie să învățăm de la natură!” – pentru că natura descoperă în permanență, astfel încât putem învăța de la ea să transpunem în tehnologia umană descoperirile naturii, iar aceasta se numea pe atunci „bionică”. De exemplu, studiem cum evoluează ochiul pe scala animală și, de aici, găsim noi soluții tehnice, de aceea e bine-venită o colaborare a calculatoriștilor cu biologia, și cu artiștii plastici. De aici denumirea de „cerc de bionică”. La cerc au mai venit chimiști, filosofi, precum și oameni de cultură. Discuțiile inițiale nu au fost direct legate de cultură, ci s-a configurat un domeniu legat de psihologia inteligenței, inteligența structurilor neuronale și a celor artificiale (IA), inteligența naturii și frumusețea (matematică) a naturii, matematica lui Platon, matematica în univers. Apoi, cei de

la Arte Plastice și-au făcut propriul lor grup de discuții. Ei erau interesați și de tradiția Bauhaus, de a face produse frumoase; cei de acolo s-au implicat în dezbateri de idei, au organizat și ei tot felul de discuții, ne-au invitat și pe noi, pe prof. Pamfil, pe mine, pe Ogodescu, să mergem la Liceul de Arte Plastice ca să discutăm cu elevii de acolo. Grupul Sigma era în plin avânt, s-au dezvoltat, au făcut expoziții și, în cele din urmă, o expoziție la București, cu realizări ale profesorilor și ale elevilor, la Sala Dalles, care nu se dărmase pe atunci. L-am invitat și pe ministrul învățământului, prof. Mircea Malița, o personalitate deosebită, un matematician cu o minte deșteaptă.

Cum a fost întâlnirea cu Mircea Malița?

Deci, cei din Timișoara, însoțiți de prof. Pamfil, l-au invitat și pe ministrul învățământului. Mi-au povestit ulterior un moment mai special: după ce a vorbit Flondor și prof. Pamfil, a început să vorbească Bertalan care nu s-a mai oprit. Și după 10-15 minute, s-a ambalat tot mai mult în discurs, așa că abia după jumătate de oră a primit în sfârșit cuvântul și Malița. Iată o lume interesantă, vie. Mircea Malița a venit apoi la Timișoara, a făcut o vizită și la Liceul de Arte Plastice, unde a primit cadou o pictură. Eu amintesc această secvență pentru că ulterior l-am întâlnit la Timișoara, la Academie. Era după anii '90, eram acum și eu membru al Academiei de Științe Medicale. La această întâlnire a participat și prof. Pius Brînzeu, iar eu i-am reamintit: „Vă amintiți de vizita la Liceul de Arte Plastice, cu peste 30 de ani în urmă, când erați ministru?” „Cum să nu, zice, ce lucruri extraordinare făceau cei de aici, din Timișoara, cei de la Grupul Sigma.” „Dar, zice, acum unde sunt, ce mai fac, de ce nu mai fac și acum lucruri așa de extraordinare ca atunci? Eram convins că vor duce mai departe totul.”

Nu ați pomenit nimic despre semiotică, despre lingvistică. Cine era preocupat de asemenea domenii?

Venea pe acolo un lingvist, Solomon se numea, care era interesat de „structurile de profunzime” ale limbajului. Pe baza informației ce o deținea și a cercetărilor pe care le-a întreprins, a adus în discuție și această temă, care l-a interesat mult pe Doru Ogodescu, tânărul nostru coleg, care a publicat împreună cu prof. Pamfil cărți pe marginea „trionticii”. Era vorba despre funcțiile bazale ale limbajului, nu ceea ce se spune efectiv, ci de temeiul și geneza a ceea ce se rostește, de condițiile de posibilitate profundă ale enunțurilor. Doru Ogodescu și-a făcut și teza de doctorat despre aceste structuri profunde ale limbajului și condițiile deteriorării lor la schizofreni; domeniul era pasionant, se corela, desigur, cu inteligența umană și bazele ei neurolingvistice, cu IA, dar se deschidea și spre problematica ce interesa pe atunci structuralismul, cu „mitemele” lui V. I. Propp, de exemplu, autorul unui studiu fundamental despre structurile profunde ale basmului. Iar apoi, cu „gramaticile generative”, pe care le-a adus în studiu Chomsky, fundamentale pentru funcționarea creierului lui *homo sapiens*, stând la baza generării diverselor limbaje ce au operat în istoria omenirii.

Deci probleme corelate neurolingvisticii și interferenței dintre lingvistică și logică, toate sub semnul structuralismului, foarte la modă atunci. Se prezentau idei, cărți sau și idei personale?

Nu se putea face o delimitare între aceste aspecte fiindcă prezentarea ideilor era însoțită de păreri. Lingvistul Solomon, care, ulterior, a plecat din țară, era un exemplu al circulației ideilor la acest „Cerc de bionică” unde, însă, conta nu atât ce gândești tu, cât ce informații deții și ce noutăți aduci în discuție.

Panorama discuțiilor de la Clinică, de atunci, ar fi fost, desigur, incompletă fără cultura literară și, într-adevăr, au fost pe acolo mulți oameni de litere, dar s-au discutat mai ales aspecte doctrinare, teoretice. Așa cum ați remarcat, era de actualitate structuralismul. Piaget se considera și el structuralist. Orientarea structuralistă interesa însă, cel puțin indirect, și scriitura, și critica literară.

În 1975, când am început studiile de filologie, profesorul Ciocârlie era deja una dintre vocile structuralismului în exegeza literară din România. Care a fost contribuția profesorului Ciocârlie la acest cerc?

A venit deseori și Livius Ciocârlie, căci o perioadă destul de îndelungată am dezbătut structuralismul francez. Mai ales Michel Foucault. Îmi amintesc că multe săptămâni am zăbovit asupra cărții sale *Les mots et les choses*. Cât despre literatura propriu-zisă, veneau și oameni de litere cum ar fi, de exemplu, Ion Maxim – scria romane. El terminase Filosofia la Cluj și își făcuse doctoratul din presocratici, cu D. D. Roșca. A făcut întâi închisoare, fusese legat de cercul din Sibiu, era greco-catolic – apoi a trecut la catolicism – și avea o informație deosebită prin cărți primite (știam noi) de la Vatican. Celebre au fost discuțiile lui, interminabilele discuții de mai târziu, cu Bruno Würtz, de formație, și el, filosof, dar care era familiarizat cu toate sectele neo-protestante.

Poate că primise misiune de la partid să investigheze asemenea fenomene. Să nu uităm că, odată cu președintele american Jimmy Carter, lobby-ul neoprotestant în ceea ce privește plecarea în SUA a neoprotestanților din România a fost foarte puternic. Nu credeți că tema lui Bruno Würtz era una ideologică?

Nu m-am gândit atunci la asta. Îmi spuneam, iată doi filosofi, Würtz, filosof de meserie, Maxim, cu filosofia terminată și cu doctorat în filosofie. El și-a terminat această teză la Gătaia, a stat acolo câteva luni până a finisat-o, apoi a susținut-o, dar el scria romane și ne ținea la curent cu structuralismul catolic.

Livius Ciocârlie era expert în structuralismul francez cultural. Sorin Titel cocheta și el cu „noul val francez”, dar nu venea la aceste discuții.

Vasile Crețu, care era, de asemenea, o minte vie, venea pe acolo?

Eu nu îmi amintesc de el în această perioadă, când la cercul de discuții – la „bionică” – era un interes crescut față de matematică, logică, informatică. Uite, îmi amintesc că participa la el și dr. Virgil Enătescu, care a pus bazele informaticii medicale în România. El și-a făcut secundariatul în psihiatrie și doctoratul la Timișoara, a fost coleg cu Corneliu Mircea, amândoi au făcut doctorate la prof. Pamfil, dar în domenii diferite. Mircea Corneliu era legat de filosofie, de ontologie, de Hegel, de dialectica transcendențială, doctoratul l-a făcut legat de schizofrenie, dar în corelație cu unele probleme filosofice, pe când Enătescu și-a făcut un doctorat din informatică și din interpretarea expresivității înregistrate a omului, de pildă, cum arată mișcările brațelor în manie, în isterie și în depresie, înregistrate pe calculator: cum e mersul, cum e scrisul la bolnavii mentali, nu ca în grafologie, ci ca apăsare a creionului, cum e mișcarea feței. Și cum această înregistrare grafică îți dă un profil. Deci și probleme de informatică medicală s-au discutat la cerc atunci. Dr. Enătescu, după ce a terminat secundariatul și a început să lucreze la Satu Mare, a organizat, acolo, prima Conferință Națională de Informatică Medicală; a venit și prof. Milcu din București, care era Președintele Academiei Române, și mulți alții. Dar

a venit și Timișoara, cu întregul grup care discuta la Cercul de bionică. Am participat cu toții la Conferința de informatică de la Satu Mare. Vreau să spun că domeniul acesta și matematico-filosofico-structuralist, de care se ocupase cercul lui Pamfil, era ceva original. Timișoara de atunci fremăta de idei în toate domeniile, în mod deosebit în arte. Îmi amintesc de teatru, erau montări deosebite – era regizorul Manea aici, desigur, pe atunci noi nu discutăm despre teatrul absurdului de dimineața până seara. Sorin Titel aduna și el acasă, cum spuneam, o mulțime de literați de avangardă din întreaga Românie. Veneau aici, la Timișoara, ca acasă, actori deosebiți care s-au lansat la Timișoara. Noutăți erau și în muzică, la concerte. Apoi filosofia. Îmi reamintesc faptul că soția mea a terminat Filosofia. A fost un moment interesant în care, și în filosofie, au apărut, aici, preocupări care au stârnit interesul celorlalți din țară. De exemplu, familia Colțescu. Viorel Colțescu preda istoria filosofiei și a făcut un doctorat din Blaga, la București, dar se preocupa de Kant. A organizat la Timișoara mai multe sesiuni naționale Kant, la care a participat tot Bucureștii filosofic, Clujul, Iașiul. Veneau și participau la sesiunile Kant din Timișoara. De acolo, personal, cunosc multe personalități ale filosofiei românești. Veneau specialiști, cu respect pentru filosofia din Timișoara. Înfloreau, la Timișoara, literatura, teatrul, muzica, filosofia, psihiatria... de ce să nu vorbesc și de ea! Era oricum o atmosferă zăpăcitoare, de boemă culturală.

Eduard Pamfil era și el un amestec de cultură, de muzică, de poezie. Nu era suspectă această alcătuire pentru psihiatrii de atunci?

Profesorul Pamfil cânta la chitară și scria poezii. Trei volume de poezii a publicat. Acum, în ultimii ani, se ține în fiecare toamnă o „sesiune” Pamfil la Timișoara. Dar cine

o organizează? Elevii lui de chitară. Anul acesta, ea se ține în septembrie, o doamnă se preocupă de organizare. Doar acum îmi dau seama ce mulți elevi de chitară a acceptat Pamfil, veneau aici, în cabinet, unde făceau muzică, chitară clasică Bach. Țin minte un episod de la primul meu drum în străinătate, la Viena, în 1983, când mi-a spus Profesorul: „Te duci acolo (mi-a dat și o scrisoare către președintele Congresului), dar vezi că, în Viena, este un magazin pentru note de muzică.” Mi-a explicat unde e, în centru, lângă o cofetărie, și mi-a scris pe hârtie trei titluri de partituri, cu rugămintea să îi fac rost de ele. M-am dus, am găsit magazinul, le-am arătat comanda, s-au uitat puțin mai deosebit la mine, căci se pare că partiturile acelea erau de mare cunoscător în domeniu. S-au dus, au răsfoit și până la urmă le-au găsit, privind la mine cu mare respect pentru ceea ce am cerut. Spun aceste lucruri deoarece eu am plecat la Cluj, ca student, dintr-o Timișoară care mi s-a părut anostă atunci, cel puțin prin comparație cu viața universitară din Cluj care era foarte vie și bogată. Dar, după ce am trecut prin Săvârșin, prin nebunia înalt profesională de acolo, am revenit într-o Timișoară care mi s-a părut fantastic de vie, cultural, spiritual, ca idei și în profesie. Căci în profesie noi avansăm. Pentru că toate instituțiile noi, cum sunt Gătaia, Jebelul, se îmbogățeau de la om la om și aduceau mereu ceva nou. Ulterior, prin anii '70, viața spirituală s-a domolit. Căci, după 1972, au venit tezele lui Ceaușescu și s-a cam dus la fund efervescența pe care am simțit-o eu atunci. Profesional, în psihiatrie, noi am crescut pe niște baze ce s-au construit până atunci. Și ne-am dezvoltat destul de liber pentru că, în profesia noastră, nimeni nu se amestecă, și te lăsau să faci tot ce voiai, dacă nu-i deranjai. Iar noi nu-i deranjam, dar făceam destule lucruri. Oricum, am beneficiat mult de prezența stimulatorie a prof. Pamfil.

Vă amintiți din acea perioadă manifestări sau întâmplări mai aparte cu Eduard Pamfil, pentru că replicile lui deosebite au fost mult apreciate.

Știu destule și din viața trăită alături de el, dar și din auzite, din vorbele care umblă. Astfel, când fusese el prima dată în Timișoara, la o ședință s-a ridicat pentru că altcineva, în contrapозиție, a încercat să-l pună la punct cu niște teze rigide și cu un limbaj de lemn. Pamfil i-a replicat așa: „Nu înțeleg acest limbaj pe care-l vorbiți dumneavoastră, ba mai mult, am impresia că unul din noi doi este nebun și nu eu sunt acela!” Și era vorba de un personaj important. Acesta era stilul său, avea sclipiri extraordinare, improvizatii. După ce a decedat Profesorul, am scos împreună cu Doru Ogodescu o carte de evocări, *Jocul de-a geniul*. Una din intervenții aparține unui neurolog important, Vlad Voiculescu, unul dintre cei mai mari neurologi ai țării. Țin minte o întâlnire dintre prof. Pamfil și acest profesor de neurologie în care se discuta despre somnul cu vise. Erau noutățile acelea, cum se înregistrează perioada în care cel ce doarme visează. Există unde cerebrale și diverse mișcări oculare care semnaleză perioada de vis, REM-ul. Și atunci a apărut întrebarea: „Dar oare cum se poate înregistra perioada de vis la câini?” – „Aaa, zice profesorul Pamfil, câinele trebuie să fie înregistrat pe coadă!” La care neurologii toți s-au mirat: „Păi, domnule, noi nu ne-am gândit la asta...” Prezența de spirit a prof. Pamfil în diverse împrejurări, inclusiv în cele oficiale, era extraordinară. Cum zic francezii „jeu d'esprit”. Din acestea poți să aduni multe.

Cam acesta ar fi rezumatul primei mele perioade, revenit în Timișoara. Până ne-am mutat din clinica „de pe colț” în noul sediu, multe activități, ca la Săvârșin, nu le-am putut face, dar informații erau. Viața culturală era în plină desfășurare, psihiatria din zonă se dezvolta încet și sigur,

colegii mei lucrau pe rupte în dreapta și în stânga, psihiatria infantilă s-a dezvoltat și ea. La Gătaia era acum dr. Dan Arthur, cu familia Lohan, cu Radu Ricman. Jebelul creștea și el de la o zi la alta și se organiza. Prin anii '70, noi am avut deja o rețea psihiatrică consolidată în județ și am putut să fim în primele rânduri ale psihiatriei din țară.

Ați simțit pe atunci apăsarea regimului, în sensul intervenției Securității, anumite presiuni, legate de unii pacienți? După 1989, profesorul Ion Vianu a avut o ieșire publică în care a acuzat, global, psihiatria românească din timpul comunismului că ar fi fost în slujba Securității. Concret, că ar fi fost complice în anumite cazuri cu anchetatorii. Cum comentați acest lucru?

Sincer să fiu nu. În Clinică nu se putea așa ceva, oamenii stăteau puțin, veneau, plecau, cine știe?! Dar aici intervine și felul în care se pune problema. După 1990 s-a discutat, desigur, despre psihiatria politică de la noi din țară, iar cel care a intervenit cel mai mult a fost colegul nostru Ion Vianu, care plecase în Elveția. El a avansat însă niște considerații cu care nu mai puteam ține pasul. De exemplu, dr. Vianu susținea că în România s-au făcut cele mai multe abuzuri psihiatrico-politice din toate țările socialiste, de câteva ori mai multe decât în Uniunea Sovietică. Am să povestesc despre această problemă când ajungem la anii '90, căci atunci am fost direct implicat în dezbaterile lor. Dar acum vreau să spun că Spitalul nostru din Gătaia în acea perioadă, la începutul anilor '70 până spre anii '80, a fost un fel de miracol, o ciudățenie. Așa cum am spus, erau oameni care veneau și-și făceau acolo teze de doctorat, alții veneau să scrie cărți, romane. Aveam o cunoștință la București, Maria Luiza Cristescu, care era o romancieră, stătea câte o lună, două, trei la Gătaia și scria...

Kleininger și Liiceanu...

Da, au fost și Thomas Kleininger cu Gabriel Liiceanu să traducă din Heidegger. Ambianța din spital era deosebită. Doctorul Ricman întreținea un cenaclu literar. Era acolo o mare bibliotecă în care ținea acest cenaclu. Tot în ea se reuneau anual psihiatri și psihologi din România, pasionați de psihoterapie și dezbăteau experiențele lor în domeniu, căci întâlniri oficiale de psihoterapie nu aveau loc.

Era și o psiholoagă la Gătaia, cu activități deosebite. Am cunoscut-o în anii mei de stagiatură la Gătaia când am avut bucuria de a fi prieten apropiat cu Puiu Palici și Pedi Orgonaș, două personalități aproape necunoscute. Ioan Palici a publicat un minunat volum de poezii la Cartea românească, după 1990, iar Pedi a plecat în Germania. Ei mi-au descoperit Pădurea, adică Spitalul de Psihiatrie. Vă mai amintiți de cei de acolo?

Evident. Ana Maria Gheți întreținea o minunată ambianță culturală acolo. Vreau să spun că atmosfera de la Gătaia era, pe atunci, una spirituală, așa cum era, și în Timișoara, o zăpăceală culturală. Veneau, din Iași, din București, din Cluj, intelectuali de calibrul și mi-am amintit atunci de refugiile care se făceau la Săvârșin. Oamenii veneau zdrobiți de oboseală și de frământări, stăteau câte o săptămână, două, trei, respirau, povesteau, noi, cei de acolo, aveam imaginea intelectuală a țării, și apoi plecau. Așa veneau intelectualii și la acest „munte vrăjit” care era acum Gătaia! Cum de s-a creat acea ambianță? Într-un fel, îmi imaginez că prof. Pamfil întreținea, la distanță, această atmosferă, apoi dr. Arthur, cu personalitatea sa, a polarizat din nou oamenii de cultură, intelectualii, să vină aici, să discute, să se întrețină cu cineva, și s-a creat o tradiție filosofico-literară, dar și plastică, de exemplu, vorbeam de Ștefan Bertalan...

... și Nicolae Popa, și Gheorghe Bălan, ca să nu pronunț decât două nume de artiști plastici cunoscuți...

Da, stăteau aici mai mult, aveau și un atelier, puteau picta, puteau sculpta, nu-i bătea nimeni la cap. Mai plecau, mai veneau, era această toleranță pe care a introdus-o Dan Arthur, au cultivat-o apoi soții Lohan și a întreținut-o și dezvoltat-o Radu Ricman. Se știa că, dacă te duci la Gătaia, aveai niște condiții, ca la un fel de casă de creație, nu te deranjau ceilalți bolnavi. Sau, mă rog, povesteai cu unul, cu altul, te mai interesai de cineva, era și o lume mai deosebită. Acolo, Bertalan m-a pictat într-un fel de portret de familie. Așa e și cazul uneia dintre fiicele actorului Radu Beligan, Ana Maria Beligan, sau al soțului ei, Vali Câmpănuș, care, când și-a terminat studiile în cinematografie, și-a făcut lucrarea de licență filmând Spitalul Gătaia.

Dar e un film ce a rămas în arhive, *Umbra lunii*. Anii '60 s-au încheiat și, alături de psihiatria din Timișoara, m-am angrenat în alte proiecte.

La Gătaia

La o reuniune de psihoterapie în 1986 – de la stânga la dreapta: prof. M. Lăzărescu (Timișoara); dr. Iuliu Albini (Cluj); psiholog Andrei Dumitrescu (Timișoara)

Portret de familie al soților Lăzărescu, compoziție a pictorului Ștefan Bertalan

Perioada anilor '70-'80

Doctoratul, psihiatria socială, întunecatului deceniu opt, congrese internaționale, întâlnirea cu Noica

Integrarea în Catedra de Psihiatrie condusă de prof. E. Pamfil a însemnat, desigur, și abordarea unor teme de cercetare. Ce a presupus asta?

Desigur, voiam să-mi lărgesc orizontul, iar ideea de a fi alături de prof. Pamfil mă entuziasma. În 1966, prof. Pamfil a primit competența de a conduce doctorate, și eu m-am înscris, împreună cu dr. Șt. Stössel din Timișoara și dr. T. Pirozynski din Iași. Mi-am susținut teza în 1969, tema fiind *Aspecte psihopatologice ale spațiului trăit*. Era vorba despre patologia anxios-fobică ce e strâns corelată cu distorsiuni ale trăirii spațiului, cum ar fi fobia de înălțime, de spații înguste (claustrofobia), de spații largi, îndepărtate de casă și spații aglomerate (agorafobia) etc. În elaborarea tezei am utilizat și cunoștințe obținute la Cercul de bionică, prin parcurgerea lucrărilor lui Piaget, care studiase experimental dezvoltarea psihică a copilului mic. Piaget a demonstrat că, evolutiv ontogenetic, se succed trei stadii, tot mai complexe, de percepere a spațialității: prima e faza topologică, de contact, a doua e cea a punctelor de vedere, iar în final se organizează stadiul percepției în spațiul euclidian, tridimensional, omogen, cu o bună evaluare a distanțelor. Cazuistica psihopatologică anxios-fobică indică o regresivitate de la nivelul percepției euclidiene spre cea topologică, a contactului nemijlocit. Ulterior, am integrat rezultatele acestei cercetări în prima carte de specialitate pe care am publicat-o – *Patologia obsesivă* (Editura Medicală, București, 1973). În această lucrare încercam să susțin că

patologia obsesivă se cere comentată distinct de cea anxios-fobică (ceea ce nu era pe vremea aceea acceptat, cel puțin la noi), din cauză că, în ea, nu întâlnim tulburări ale percepției spațiale, obsesiile impunându-se din interiorul memoriei sau al cursului ideativ. În 1974 am devenit șef de lucrări, însărcinat cu ținerea de cursuri. Dar anii '70 au fost marcați și de alte angajări personale, mai ales în domeniul psihiatriei sociale, care se afirma atunci la noi.

Avea, pe atunci, Clinica Psihiatrică domenii prioritare de cercetare?

Desigur, dar se cere a se diferenția între preocupările teoretice, pe care atât prof. Pamfil, cât și dr. Stössel și cu mine le-am dezvoltat și publicat în reviste și cărți, și, pe de altă parte, activitatea practică a Clinicii. Aceasta fusese mult limitată în perioada în care am funcționat în vechea clădire, împreună cu Neurologia, așa cum am povestit. Dar, în 1974, Clinica Psihiatrică s-a mutat în clădirea de pe strada I. Văcărescu, unde suntem și azi. Se construise Spitalul Județean care găzduia majoritatea clinicilor medicale și chirurgicale, ce beneficiau de serviciile comune ale laboratorului de analize, serviciului de imagistică, terapiei intensive etc. Psihiatria nu era potrivită însă pentru o astfel de plasare, deoarece pacienții noștri nu stau la pat lungiți, într-o poziție „clinoidă” – cum se spune în termeni medicali –, ci majoritatea umblă tot timpul și au nevoie de alte servicii complementare: socioterapie, psihoterapie, reintegrare socială etc. De aceea, eliberându-se clădirea de pe strada Văcărescu, în care funcționase până atunci Clinica de Nefrologie a prof. Zosin, locația ni s-a oferit nouă. După ce s-au făcut o serie de reamenajări interioare, coordonate de dr. Șt. Stössel, ne-am mutat aici.

Alăturat, funcționa Policlinica Nr. 2, deci puteam beneficia de consulturi interclinice apropiate. În plus, era așezată

în plină comunitate – alături era Piața Iosefin, peste drum, un cinematograf –, astfel încât acțiunile de resocializare se puteau desfășura prompt. Ne-am despărțit deci de Neurologie (păstrând însă, tot timpul, relații profesionale și umane apropiate) și am început să ne gospodărim singuri, dezvoltând specificul psihiatric al medicinei. În noul sediu, în locul în care fusese bucătăria s-a făcut un mic amfiteatru, original și prin faptul că era tapetat (după ideea dr. Stössel) cu parchet. În spatele curții, unde fuseseră apartamente pentru medici, am organizat o sală de club și una de sport. Am aflat, studiind regulamentele, că, în serviciile medicale, pot fi angajați profesori de sport dacă avem o sală adecvată. Iar noi, după ce am amenajat două săli, am angajat trei profesori de educație fizică.

Așa, din afară, pare că lucrurile nu stăteau chiar încremenite...

Da, era un moment bun. Demersul făcea parte dintr-un program mai amplu, căci, în România, începeau să se dezvolte psihiatria comunitară și reabilitarea psihosocială. O importantă parte a activității mele în Clinica Psihiatrică, în perioada anilor '70, se leagă de dezvoltarea psihiatriei sociale în zona Timișoarei, care a ajuns până la sfârșitul aceluia deceniu pe un loc proeminent în țară și nu numai. În 1973 apăruse un act normativ al Ministerului Sănătății care prevedea înființarea în fiecare capitală de județ, pe lângă Spitalele Județene, a unui Laborator de Sănătate Mintală (LSM) ce avea ca obiectiv programe de prevenție a tulburărilor psihice, depistarea lor precoce, cooperarea, cu medicii generaliști și cu societatea, pentru promovarea sănătății mentale. Se avea în vedere, după modelul francez, o sectorializare a comunității și o acțiune în echipe complexe formate din psihiatru, psiholog, asistent social etc. Printr-o împrejurare deosebită,

în aria locativă a Policlinicii 2 ce se afla alături, s-au găsit mai multe încăperi care au permis înființarea unui LSM cu trei echipe care acopereau populația Timișoarei. Tot prin acel act normativ urma să se înființeze Staționarul de zi de psihiatrie, în care pacienții rămâneau doar în cursul zilei, pentru clarificare diagnostică și terapie, noaptea întorcându-se în familie. Noi, la Timișoara, în același complex de lângă clinică, am înființat și un Staționar de zi, condus de dna dr. Rodica Novac, care a devenit și șefa LSM-ului, organizând aici și un serviciu de Ergoterapie ambulatorie.

Am amintit aceste aspecte administrative, deoarece acea perioadă a fost, într-un fel, una fastă pentru psihiatrii din România, actele normative fiind la unison cu cele mai noi principii de psihiatrie socială din plan internațional. În câteva centre din țară, inclusiv la Timișoara, s-au format servicii performante în această direcție, în linie cu ceea ce se întâmpla atunci în psihiatria mondială. Au fost și câteva particularități în Timișoara, tocmai datorită menționatei apropieri a complexului psihosocial al LSM de Clinică. Faptul acesta ne-a permis ca o serie de programe să le dezvoltăm împreună și să fluidizăm tranziția între prevenție, asistența în laborator și cea instituționalizată, contribuind astfel la reducerea stigmatizării.

În ce sens toate acestea au avut un ecou internațional?

Odată cu înființarea serviciului de psihiatrie socială din jurul LSM s-au dezvoltat programe de asistență psihosocială de avangardă care au plasat Timișoara pe primele locuri din țară în această direcție, și care, ulterior, au fost recunoscute ca atare în plan internațional. Am fost martorul acestor evenimente și membru al echipei entuziaste care, pe atunci, se străduia să introducă noi și noi forme de intervenție de reabilitare. Activitatea de educație fizică, pe care am amintit-o,

face parte din aceste acțiuni. Astfel, pacienții erau stimulați să se implice în jocuri sportive, împreună cu personalul terapeutic și administrativ. De exemplu, luni după-amiază, dr. Iulian Contrea, din LSM, venea cu pacienții pe care-i dispensariza în ambulator (cu schizofrenie, bipolaritate, anxietate, obsesii etc.), iar noi, din clinică, veneam cu pacienții internați. Cele două echipe se confruntau 1-2 ore, colaborând. (Odată, la o astfel de partidă, intrând neîncălzit pe teren, am suferit o ruptură musculară.) Se mai juca tenis de masă, minifotbal, badminton. După cum am amintit, alături de sala de sport era și un club, în care se organizau nu doar jocuri de societate, ci și un cenaclu literar, meloterapie, discuții psihoterapice de grup etc. Unele activități erau organizate de LSM, care avea, de asemenea, sală de sport și club. Am organizat la Clinică seri de dans, în care pacienții internați sau din ambulator dansau împreună cu personalul, inclusiv cu medicii. Toate aceste activități contribuiau la dezinhibare, la ieșirea din universul bolii și la resocializare. Participau atât pacienți internați, în Clinică sau la Staționarul de zi, cât și pacienți din ambulator, care veneau la control, menținându-se o bună legătură cu pacienții pe termen îndelungat.

Este vorba de artterapie, de meloterapie, așa cum știam că se întâmpla, de pildă, la Jebel?

Amintirile mele privitoare la programele de socioterapie din acea perioadă sunt multe și variate. Un fapt esențial este acela că eram constituiți în echipe terapeutice sudate, iar participarea nu era doar strict profesională, ci și încărcată de dăruire umană. Multe din activități erau susținute de voluntari, de „prietenii ai psihiatriei”. Astfel, la LSM funcționa un cerc de artterapie coordonat de o pictoriță, dna Goian, care ani de zile s-a ocupat de pacienți, ca să deseneze, să picteze, să cunoască istoria artei; și organiza cu ei expoziții.

La cenaclul literar participau scriitori de la revista „Orizont” cu care eram în bune relații. Într-o vreme au venit și două actrițe de la teatru, care citeau sau declamau poezii și texte literare. Pacienții scoteau lunar o revistă cu producții proprii. Funcționau și programe de meloterapie.

Menționez că activitate similară se desfășura și la spitalele din Jebel și Gătaia. Dr. Florin Găldău milita pentru ideea unui „sistem terapeutic zonal” care să stimuleze variate forme de psihosocioterapie – și terapia prin cultură, resocializare etc. – similar în toate unitățile noastre psihiatrice din zonă. Aș mai menționa din acea vreme și competițiile sportive dintre echipele din Gătaia, Jebel și Clinică, formate din pacienți și personal, competiții răsplătite cu câștigarea unei cupe. Am jucat și eu, în repetate rânduri, în echipa Clinicii, dar nu am câștigat întotdeauna...

Programele de psihiatrie comunitară, la care am asistat în anii '70 și începutul anilor '80, am ținut să le amintesc, deoarece, în cea mai mare parte, au dispărut către sfârșitul deceniului al optulea. În acea perioadă însă, eram plin de avânt și aveau loc în țară – dar mai ales în Timișoara – repetate reuniuni științifice pe aceste teme. Menționez acum doar una din acestea, cea de a IV-a Consfătuire Națională de Psihiatrie Socială ce s-a ținut în 1986 la Timișoara, cu o foarte largă participare din toată România și cu nenumărate teme abordate în sesiuni paralele.

Comparativ, cum ați caracteriza psihiatria din Timișoara în raport cu restul României?

Desigur, nu în toată țara programele de psihiatrie socială s-au dezvoltat atunci la fel de complex ca în Timișoara. Pot, totuși, să menționez centre ca cele din Pitești, Piatra Neamț, Cluj, Satu Mare. Într-unul din domenii însă, Timișoara a avut totuși o originalitate, care s-a păstrat până în

prezent. E vorba de serviciul de ergoterapie ambulatorie, organizată pe lângă centrul LSM de către dr. V. Ardeleanu. El a folosit unele indicații normative existente și cu înțelegerea conducerii Spitalului Județean a înființat un serviciu cu peste 5 ateliere, în care pacienții veneau câteva ore pe zi, depuneau o muncă remunerată, de exemplu, la croitorie, tâmplărie, cartonaj, artizanat etc. Produsele se valorificau și pacienții primeau 75% din câștig, simțindu-se ca un fel de angajați. Integrarea în ergoterapie susținea de fapt un proces de reabilitare vocațională, iar o parte din cei care au frecventat-o au ajuns să se angajeze din nou, după ce fuseseră pensionați. Pe marginea acestei activități am făcut comunicări științifice, publicate ulterior în străinătate. Din restul de 30% din venit se organizau excursii, sărbătorirea Crăciunului și a Paștelui, la care participau toți membrii echipei terapeutice.

Mă bucur că am avut ocazia să reamintesc programe profesionale performante la care am ajuns să particip la începutul carierei mele. Mai ales deoarece, așa cum am menționat, o mare parte dintre ele au dispărut.

Ați amintit anii '70 ca fiind marcați de un anumit avânt profesional, cel puțin în Timișoara. Ați putea face o diferență între această perioadă și deceniul ce a urmat?

Spre deosebire de anii '70, care pentru noi au început cu promisiuni și în care s-a dezvoltat psihiatria socială, anii '80 au început cu multe semne de întrebare și au continuat întunecându-se progresiv. Prof. Pamfil s-a pensionat în 1978, dar a continuat să stea în Clinică și să participe, alături de noi, la evenimente psihiatrice, ideatice și culturale. Pentru câțiva ani, Clinica a fost condusă de conf. Stössel, care a plecat însă definitiv în Germania, în 1983. Mi s-a deschis astfel posibilitatea să devin cel mai tânăr șef de Clinică din România. Dar politica oficială, inclusiv în domeniul învățământului

superior, ne împotmolea existența profesională și universitară. După ce fusese deja blocată formarea asistenților sociali și psihologilor, întreg sistemul a fost înghețat. Nu s-au mai format doctoranzi și doctori în științe (inclusiv medicale), nu s-au mai dat concursuri pentru asistenți și nici pentru conferențieri sau profesori universitari. S-a oprit și formarea specialiștilor în medicină prin secundariat (rezidențiat). Programul TV era de 2 ore/zi, umplut cu știri despre „iubitul conducător”. Rația de benzină pentru fiecare cetățean al Republicii era de maximum 15 l/lună. Cum să mai poată funcționa în aceste condiții spitale ca cele din Jebel și Gătaia, Clinica și LSM, programele de socioterapie pe care le inițiaserăm? Totul se topea, zi de zi, în ceață. Și așa a continuat până în 1989, pentru întreaga țară. Și, deci, și pentru mine.

Totuși ați supraviețuit cumva. Așa cum am supraviețuit toți intelectualii atunci. Ne povestiți cum?

Da, în această atmosferă sumbră, am supraviețuit cumva, atât eu cât și cei din preajma mea. În perioada aceasta, în 1983, am participat pentru prima dată, cu nenumărate peripeții, la un congres internațional, Congresul Mondial de Psihiatrie de la Viena. Deci, la vârsta de aproximativ 45 de ani ieșeam pentru prima dată „afară”, într-o țară din vest, ceea ce, tineretul de azi, nu are cum să înțeleagă. M-am pregătit un an întreg, adunând clandestin valută și alergând după nenumărate aprobări, pentru ca, înainte cu o zi ca trenul să plece spre Viena, să mi se comunice că cererea de pașaport a fost respinsă. La audiența cerută, mi s-a comunicat că exista un denunț că vreau să rămân definitiv în străinătate. O întâmplare fericită a făcut ca, totuși, să pot participa la acest congres și să cunosc câteva personalități pe care le știam doar din scrieri. Anul ce a urmat, 1984, am participat, tot cu imense eforturi, la un

congres internațional de psihiatrie la Atena, fiind favorizat de faptul că președinte al Asociației Mondiale de Psihiatrie (AEP) fusese ales Costa Stefanis, profesor din Grecia, care voia să impulsioneze ameliorarea relațiilor dintre psihiatria din Estul și Vestul Europei. Acolo, am fost singurul reprezentant al României, fiindcă prof. V. Predescu din București, care era șeful oficial al psihiatriei din România, nu a venit. Așa am ajuns în postura de a conduce diverse ședințe și de a fi în contact cu multe persoane importante ale specialității. Pe mine mă interesa psihopatologia, iar o împrejurare favorabilă a făcut să intru în relații mai apropiate cu prof. Peter Berner din Viena și cu școala acestuia, care era importantă în plan internațional. Tot acolo m-a abordat dr. Norman Sartorius, șeful Diviziei OMS de Psihiatrie de la Geneva, propunându-mi să particip, ca reprezentant al României, la Simpozionul Danubian de Psihiatrie, care urma să se țină în 1985 în Iugoslavia, la Sombor. Cu mari eforturi, am participat și la acesta, unde am ajuns în relații mai strânse cu președintele Costa Stefanis, ca și cu alți reprezentanți de marcă din psihiatria Europei: Prof. Hippus (din München), prof. Yves Pelissier (din Paris), prof. Petru Morozov (Moscova) etc. Am participat și în anii care au urmat la Simpozioanele de Psihiatrie Danubiene, care se țin din doi în doi ani (următorul a fost la Bad Ischl, în Austria) și, astfel, am intrat treptat în lumea psihiatrică internațională. Interesul meu s-a menținut în domeniul psihopatologiei, pregătind și o carte care a apărut în 1989 (*Introducere în psihopatologia antropologică*). Oricum, la următorul Congres Mondial de Psihiatrie, care s-a ținut la Atena, în 1989, nu mă mai simțeam singur în lumea psihiatriei internaționale.

În lumea mare a oricărui domeniu nu se intră brusc. Ce v-a recomandat să fiți invitat la asemenea manifestări internaționale?

Pe parcursul anilor '80, în aria profesională, am început diverse studii orientate spre aspecte clinice și epidemiologice, cum ar fi problematica suicidului, și, mai ales, schizofrenia și psihozele endogene. Am adoptat multe metodologii internaționale și, împreună cu colegii, am constituit o echipă de cercetare care folosea metode standardizate de investigare, ca peste tot în lume. Astfel am ajuns, treptat, să realizăm, la Timișoara, cercetări clinico-evolutive, mai ales asupra psihozelor, care au prezentat interes în plan internațional.

Fragment din cartea *Culorile Nostalgiei*

Din 1985, orice lucrare științifică ce ar fi urmat să fie prezentată la o manifestare de specialitate internațională sau să fie publicată în diversele forme acceptate de comunitatea științifică internațională trebuia să treacă prin multiple filtre, care să prevină divulgarea secretului științific de stat. Am fost invitat să particip, prin scrierea unui capitol anume, la Tratatul European de Psihiatrie, pe care-l preconiza și edita profesorul Antonio Seva din Spania (Zaragoza). Ca unic reprezentant al României, am scris capitolul respectiv, iar rectorul de atunci al Institutului nostru de Medicină, profesorul Mihai Dragomirescu, a avut amabilitatea să semneze și să parafeze fiecare pagină, inclusiv cu ștampila Institutului, garantând astfel că textul meu despre aspectele psihosociale ale schizofreniei nu divulga secrete de stat. Totuși, astfel asigurat, materialul respectiv trimis prin poștă a ajuns în Spania abia după 6 luni. Redactorul spaniol mi-a scris apoi (după publicarea Tratatului) că nu a mai întâlnit un asemenea fenomen în colaborarea sa internațională. (p. 150)

Tot în acea perioadă l-ați cunoscut pe Constantin Noica, cu care v-ați întâlnit acasă la el, la Păltiniș, dar și la Timișoara. Ce au însemnat pentru dumneavoastră acele întâlniri?

Da, în această perioadă sumbră a anilor '80, o rază de lumină a reprezentat-o șansa dialogului cu Constantin

Noica. Pe Noica l-am cunoscut în 1977, prin intermediul unui coleg din Sibiu, dr. Stelian Bălănescu, care, pe când eram acolo, mi-a zis: „Hai, să-ți prezint pe cineva!” Am mers acasă la Relu Cioran, fratele lui Emil Cioran, cu care era prieten, iar acolo, dintr-o cameră, a apărut o persoană puțin aplecată de spate și s-a prezentat: Constantin Noica. Îl știa cumva pe prof. Pamfil și aflând că sunt psihiatru mi-a spus așa: „Pe mine mă interesează niște maladii ale spiritului, așa că, atunci când mai treci prin Sibiu, hai să mai povestim la Păltiniș.” Ceea ce am și făcut. Era perioada în care se înjgheba, sub regia sa, „Școala de la Păltiniș” pe care a povestit-o Liiceanu în cartea sa. Discuțiile mele cu Noica nu se desfășurau în acel registru al unei ipotetice școli informale de filosofie, ci era mai mult un dialog, parcă între persoane de aceeași vârstă, în care el își povestea planurile, încercările, iar mie îmi cerea, ca unui tânăr intelectual ce se menținea prin lume, părerea despre diverse lucruri. Prin astfel de dialoguri aflam o serie de opinii ale sale, proiecte și planuri pe care le avea. Mai târziu, când la Păltiniș se ajunsese aproape la un pelerinaj de vizitare a lui Noica, am fost implicat în multe alte evenimente în preajma sa. De asemenea, întrețineam o strânsă legătură cu Relu Cioran, la care trăgeam când treceam prin Sibiu spre Păltiniș, pe strada Dealului. Noica m-a implicat apoi în proiectul său de depistare și antrenament al tinerilor intelectuali dotați ai României, desemnându-mă „responsabil” pentru vestul țării. Auzind că la Timișoara funcționează un cerc de discuții intelectuale – continuarea Cercului de bionică inițiat de prof. Pamfil –, a venit și la Clinica Psihiatrică pentru a cunoaște personal aceste persoane. Căci, zicea el, discuții intelectuale periodice sunt rare acum în țară. Legătura cu Noica a fost ceva special în acele vremuri, căci ne menținea pe mine, pe soția mea – care terminase Filosofia și pregătea o teză despre semnificația culturală

Simpozion Noica, la Constanța, organizat de Institutul de Filosofie al Academiei Române, președinte acad. Alexandru Surdu (în stânga Mitropolitului)

a scepticismului –, la fel ca pe toți cei cu care se întâlnea și discuta, într-o atmosferă intelectuală înaltă, în care mai puteam respira în acei ani apăsători. Noica a murit în 1987 și am fost la înmormântarea sa de la Păltiniș. Ulterior au avut loc periodic întâlniri comemorative, inclusiv la Timișoara. Când s-au împlinit 100 de ani de la nașterea lui Constantin Noica, acad. prof. Alexandru Surdu, președintele Secției de filosofie și psihologie a Academiei Române, a inițiat „Simpozioanele Noica” care, de atunci, se țin anual, sub egida Academiei, și la care am participat, constant, cu comunicări. Mă întâlneam astfel, periodic, cu filosoful Alexandru Surdu – care fusese bun coleg de an, la Filosofia din București, cu soția mea. Îmi amintesc mereu, cu drag, de acea perioadă.

Fragment din textul *Noica și Timișoara*

Aflând că la Timișoara ființează un cerc de discuții intelectuale (era continuarea cercului de bionică inițiat de profesorul Pamfil, iar în acei ani dezbaterile săptămânale erau în jurul hermeneuticii, semioticii și în general al științelor umane), Noica s-a decis să facă o vizită la Timișoara și să cunoască „bestiarul” intelectual de aici. Mi-a spus: „Nu

știu nimic despre Timișoara decât că a fost un important centru Steinerian, dar un cerc de discuții intelectuale constante e ceva rar în România.” Și astfel s-a produs prima din cele trei vizite ce le-a făcut în Banat. Și-a notat într-un carnetel preocupările celor ce-l frecventau. Între aceștia erau: Ion Maxim, scriitor, cu o teză în filosofie privitoare la presocratici, susținută la Cluj, și care era interesat de dogmatică, mai ales de cea catolică; Bruno Würtz, filosof, ce a scris o carte despre Jaspers și se ocupa de viitorologie, de Ernst Bloch cu speculațiile sale privitoare la speranță, dar și de New Age și de neoprotetantism; Constantin Grecu, logician, cu a sa carte despre logica întrebării; Corneliu Mircea, psihiatru preocupat de ontologie, și alții. Noica a sosit la Timișoara cu un tren de seară. A coborât îmbrăcat cu vechiul său palton, cu galoși și un rucsac în spate. Îi reținuse o cameră, la Hotelul Timișoara, Iulian Contrea, directorul Policlinicii de lângă noi. S-a instalat și a doua zi către prânz – era duminică și lumea era convocată – a sosit la Clinica Psihiatrică de pe strada Văcărescu. Aici, în micul nostru grup, a ținut o expunere ce s-ar fi putut intitula „Lauda filosofiei”. Dezvolta ideea că filosofia te rupe de circumstanțial în direcția a ceea ce e fundamental, esențial, unificator. Apoi a discutat cu fiecare despre proiectul său intelectual și despre rolul dezbaterilor ce le aveam în grup.

Din acea întâlnire au rămas ceva urme. Astfel, Constantin Grecu fiind implicat în lansarea unei noi reviste internaționale de „logică a întrebării” – coordonată de John Dillon din SUA, care a și venit la Timișoara pentru aceasta – l-a implicat și pe Noica, care a scris articolul de fond, „Despre întrebare”, în primul număr al revistei.

În ziua aceea, la Timișoara, Noica a mai avut câteva contacte, solicitând – nu știu de ce – dacă poate găsi, în Timișoara, un exemplar din cartea lui Gusdorf despre Goethe. Oricum, seara l-am invitat acasă, unde era o mică reuniune de tineri filosofi, colegi ai soției, toți absolvenți de București. Discuția s-a purtat despre proiectul fiecăruia într-ale filosofiei. Toți erau angajați în doctorate. Viorel Colțescu se preocupa de filosofia culturii. Blaga nu era în grațiile lui Noica, iar pe Spengler îl considera minor. Dar a analizat

cu grijă proiectul lui Viorel și i-a cerut să-și perfecționeze greaca pentru a se angaja în traduceri. Gabi Colțescu își făcea teza din Nietzsche, dar în altă direcție decât preocupările lui Liiceanu față de tragic. Discuția a progresat temeinic, dar nici Nietzsche nu era în grațiile lui Noica. Iona Bârzescu avea o teză despre valori. Noica a ridicat problema: cum poate fi definită valoarea? Și până la urmă tot el a răspuns: „este ceea ce se distribuie fără să se împartă” (fără a face nici o trimitere la Plotin). Soția mea avea o teză despre valoarea culturală a scepticismului. Nici scepticismul nu-i plăcea lui Noica, optimistul. Dar a propus să-i intermedieze o legătură constantă cu Cioran. Toți cei prezenți au fost trecuți într-un carnetel. Pe mine, ca mai veche cunoștință, ca doctor și fără pretenții într-ale filosofiei, m-a iertat de interogatoriu. (p. 325-327)

Cu Noica, la Păltiniș

După 1990

Discuția noastră de data trecută s-a oprit în jurul deceniului nouă și astăzi o continuăm dintr-o altă perspectivă asupra anilor ce au marcat schimbări fundamentale, nu numai în psihiatria românească, ci și în societatea românească.

În 1989 a fost un moment de schimbare și, pentru mine, unul și de alt tip deoarece tocmai împlinisem 50 de ani. Iar în lumea în care am trăit până la sfârșitul anilor '80, aveam impresia că am terminat cu existența și viața. Aș începe punctând, pe scurt, cum mi-am petrecut aniversarea de 50 de ani, în martie, când sunt născut. Era un moment în care nu se permitea să stai mai mult de ora zece seara într-un local; se închideau toate, se stingeau luminile. Ce să facem? Soția zice: „Hai să mergem la Casa Universitarilor, să discutăm și acolo.” Am discutat cu Cornel Secu, șeful de atunci al instituției, care ne-a zis: „Rezolvăm noi, la etaj stingem luminile și stați mai târziu, pe întuneric, cu lumânări.” Acolo mi-am chemat eu colegii de o viață, mulți dintre ei medici din Timișoara, dar nu numai. Au venit prieteni din Oradea, din alte părți, că aveam o aniversare rotundă, de 50 de ani. Și cum aveam impresia atunci în martie că s-a terminat, că mi-am încheiat cumva viața, mi-am zis: hai să ne mai vedem o dată. Și așa am stat noi atunci până târziu noaptea, acolo, într-o liniște relativă, că am dat o muzică ușoară și am mai și dansat puțin...

Cine au fost invitații dumneavoastră?

Din Timișoara, pot să spun, colegii care ajunseseră undeva și cu care eram buni prieteni, ca familia Novac, ea psihiatră și el medic la Contagioase, și alții: ginecologul

Ioan Munteanu, chirurgul Vladimir Fluture, psihiatrii Radu Ricman și Florin Găldău, psihiatrii cu care fusesem coleg de an la facultate, apoi St. Kecskemeti, prietenul meu venit din Oradea cu soția pentru acest eveniment, familia psihiatrilor Tiberiu Mircea și Corneliu Mircea, și alții; ne-am reunit, cum este între colegi, prieteni de generație. Dar am invitat și o persoană mai în vârstă, domnul Matei se chema, care fusese asistent la noi, la psihiatrie. El a început Medicina, a fost închis fiindcă fusese legionar, a făcut vreo zece ani de pușcărie, după care a reînceput Medicina... și a fost exmatriculat; până la urmă s-a putut angaja ca asistent medical; a fost un partener de-al nostru, mult mai în vârstă decât noi, dar un partener foarte apropiat de universul nostru psihiatric.

Profesorul Pamfil nu a fost?

Nu, am invitat doar generația noastră. Sigur că ne-am văzut la clinică. Dar mi-am amintit de această aniversare ce a decurs pe întuneric, cu prietenii și cu familiile lor, deoarece atmosfera ei se corelează cu un sentiment ce l-am avut în toamna aceluiși an și cu care aș vrea să închei ciclul anilor '80. Toamna, am fost la Congresul Mondial de Psihiatrie la Atena, în octombrie. Un an de zile am tot alergat și obținut aprobări; totuși ultima viză nu a venit, cea de la Elena Ceaușescu. M-am dus la pașapoarte, mi-au zis să le rup pe toate și să fac o cerere de turist, pentru 4-5 zile. Era acum a patra oară când făceam astfel. Acolo a fost frumos, acum aveam multe relații internaționale, nu mai eram un necunoscut, aveam cunoștințe peste tot. Activitatea a fost intensă, era lumină, veselie, am trăit acolo o viață vioaie și dinamică, cu muzică, plină de culori. Apoi, am plecat de la Atena și m-am apropiat de București: întuneric. Peste România nu era nicio lumină aprinsă, orașele nu erau luminate. Peste tot, din avion, orașele se vedeau luminate. Aici nu. Deci intram în ceață.

Nu ați rămas nerăsplătit pentru atitudinea dumneavoastră. După 1989, ați devenit cea mai importantă personalitate a psihiatriei românești. Ce ați făcut pentru ea?

O bună parte a vieții era deja încheiată. A venit Revoluția, au venit evenimentele, s-au schimbat multe. Pe mine, în martie 1990, m-au ales președintele Asociației de Psihiatrie Române și m-am angrenat în toată povestea asta, fiind mai puțin prezent în Timișoara. În schimb, în restul țării și în plan internațional eram activ. A urmat o perioadă în care, alături de alți colegi, angajați, cum erau toți în acea vreme, încercam să schimbăm câte ceva, să facem ceva. Pe atunci eram încă optimiști. Au fost câțiva ani în care m-am luptat să fac multe; dar după vreo 4-5 ani, am ajuns să mă temperez din dorința de a face ceva. Lucrurile se schimbau, desigur. S-au reluat formările în psihiatrie, rezidențiat, secundariat. S-au făcut din nou facultăți de psihologie. Am și predat la Psihologie, la Asistență Socială. Multe lucruri care dispăruseră – fapt ce era o catastrofă pentru România – s-au reactivat. Dar au început să ia ființă, în cele din urmă, parcă, chiar prea multe facultăți de psihologie. Erau multe de făcut și în specialitatea noastră, în planul legislației, al organizării etc. Fiind într-o funcție oarecum oficială, m-am implicat. Și m-am dus prin toate centrele din România să văd și să mă consult, din Iași la Cluj, din Oltenia la București. Dar, de la an la an, am văzut că nu progresăm prea mult cu schimbările. Colegii mei voiau, voiau și unele autorități. Și atunci, de ce nu mergea? Concluzia mea, după câțiva ani, a fost că nu se făceau proiecte de durată; și nu erau foruri oficiale care să urmărească realizarea lor în timp. În decurs de cinci ani au fost schimbați vreo opt miniștri ai Sănătății. Se făcea un plan, se depunea la minister, îl aprobau, toți amabili. Îl puneau într-un dosar, discutau la nivel de Senat, până și ministrul îl aproba. Dar peste câteva luni se

schimba, venea altul, avea alte gânduri, proiecte, priorități. Vechile planuri nu se mai găseau. Îl făceai pe al doilea, îl făceai pe al cincilea... Eu gândeam că ar fi fost de ajuns să ai un proiect și să-ți propui: în decurs de 5 ani facem asta, în decurs de 10 ani facem asta, în decurs de un an, doi, mai puțin, dar totuși facem ceva. Dar, dacă nu am făcut nimic într-un an, doi, înseamnă că nu suntem pe niciun drum. Țin minte că, reamintindu-mi de acei ani, la sfârșitul anilor '90, mai precis în '98, eu mi-am scris amintirile de psihiatru. Mi-am zis că am mai câștigat câțiva ani peste cei 50 pe care-i aveam la momentul schimbării de la noi. Deci pot să mi le scriu că oricum mi-am cam terminat profesia. Și, într-un fel, o cam terminasem practic; căci în continuare m-am preocupat mai mult de sinteze teoretice. Dar atunci, când am scris acele amintiri, am și dat un mic exemplu ce se leagă de problema menționată mai sus. Am fost în 1994 în Marea Britanie, într-o bună și lungă vizită, aranjată prin minister, pentru familiarizarea cu niște domenii de vârf, precum psihiatria comunitară și cercetări în domeniul schizofreniei. Toți m-au primit minunat acolo. Pe unii dintre profesori îi știam, pe alții, nu. Dar, venit prin minister, mă primeau toți cu multă amabilitate. La Birmingham, unde aveam o bună cunoștință, am ajuns să vizitez o clinică de psihiatrie judiciară, una dintre cele mai celebre din lume. Profesorul de acolo scrisese un tratat care era numărul unu în plan mondial. M-a primit și am stat vreo oră de vorbă cu el, iar la sfârșit l-am întrebat cum a reușit toate cele realizate. Mi-a răspuns: „Prin anii '60 m-am gândit că trebuie făcut ceva... apoi, vreo 4-5 ani, am făcut planuri, și prin anii '70 am început să fac lobby. Vreo 5 ani am făcut lobby, după care s-a aprobat proiectul... și, pe urmă, vreo 4-5 ani s-a construit Institutul; între timp mi-am format și personalul, în 5 ani. După vreo 15 ani am ajuns să funcționez și în decurs de 5 ani

de funcționare am ajuns la un standard bun.” Ei, pe cine să conving eu în România? Nu numai autoritățile, dar, din acest punct de vedere, nici colegii, nici centrele universitare, nimeni nu era cu gândul „să facem ceva care peste 5 ani să fie bun, dar din an în an să progresăm cu ceva”. Ce să mai vorbesc de ministere? Acesta este unul din motivele pentru care m-am decepționat. Oricum, am făcut tot ce am putut ca să „scap” din funcția aceasta de președinte. Mi-am zis să mai vină și alții, ceea ce cu mare greutate am reușit.

Vă preocupa dezvoltarea psihiatriei în plan intern sau erați preocupat de prezența psihiatriei noastre în context internațional?

Sigur, mă preocupa mai întâi Asociația Psihiatrică Română, care se înființase atunci și funcționează bine și acum. Dar, în același timp, am încercat ca în plan internațional România psihiatrică să fie prezentă. Diverși colegi ieșeau în lumea largă cu comunicări la întruniri de prestigiu. Am încercat și eu cu comunicările, să valorific date din Registrul de cazuri. Am realizat cunoștințe, relații, dialoguri. Dar am mai încercat și altceva; și, până la un punct, mi-a reușit – să fac și în România întâlniri internaționale. Și asta, prin cei pe care îi cunoscusem, prin domeniul care mă interesa, al psihopatologiei. Am reușit să îi conving pe cei din conducerea Asociației Europene și Mondiale de Psihiatrie că merită să se facă în România un congres internațional de psihopatologie. Ceea ce am și făcut în 1992. A fost un congres la care au participat mulți specialiști de mare rang din plan internațional. Au venit mulți profesori celebri, șeful Secției de psihopatologie a Asociației Mondiale, al celei Europene; oricum, am mobilizat o serie de persoane pe care nu le cunoșteam; dar odată lucrurile pornite, cei interesați s-au mobilizat unii pe alții. Mult sprijin am primit

de la prof. Gabriel din Viena. Cunoșteam însă mai puțini psihopatologi din Marea Britanie sau din Elveția, dar i-am cunoscut prin intermediul congresului. Și au sosit la această întâlnire din 1992 care a fost, într-un fel – mi-am dat seama mai târziu –, primul congres de psihopatologie internațional, adică european. De atunci am participat în continuare la multe alte întâlniri de psihopatologie, cunoscându-i tot mai bine și fiind și eu în board-urile acestor secții, la toate manifestările.

Evaluarea mea e că ceva similar cu ceea ce s-a ținut în Timișoara nu s-a mai ținut. Dar nu numai atunci, fiindcă peste doi ani am mai făcut unul, în 1994, cu o participare și mai largă, din Suedia, din Elveția...

Înainte de a porni înregistrarea, ați spus ceva despre Congresul European de Psihopatologie. Ne uităm puțin la fotografia?

La Congresul European de Psihopatologie din 1992 au participat actori internaționali ai psihopatologiei. Iată o fotografie de atunci: aici, în dreapta, este profesorul

Congresul European de Psihopatologie, Timișoara, 1992

Eberhard Gabriel, din Viena, care era șeful Secției de psihopatologie a Asociației Mondiale de Psihiatrie. În primul rând, alături de doamna conferențiar Felicia Romoșan, este profesorul Michael Musalek, tot din Viena, care a devenit pe urmă conducătorul Secției de psihopatologie a Asociației Europene. În spate este prof. Christoph Mundt, șeful Clinicii de Psihiatrie din Heidelberg, celebra clinică în care au fost profesori Jaspers și majoritatea marilor psihopatologi ai lumii. Alături e profesorul Henning Sass, pe atunci era la Aachen, fusese însă și el în Heidelberg. Deci, profesorul Saas – am aflat ulterior – a intrat în concurs cu profesorul Mundt pentru postul din Heidelberg, care este un post celebru pe plan mondial, și deși îl recomandase prof. Werner Janzarik (care se pensiona, vacantând postul), n-a câștigat, dar a ajuns profesor la Aachen. În stânga, mai către margine, în primul rând, avem un alt celebru psihiatru, Carlo Perris, din Suedia, cu care a colaborat mult doctorul Radu Vraști (de la noi din Timiș), motiv pentru care a ajuns și el aici. Din Elveția, era prezent șeful clinicii din Berna, prof. Wolfgang Böker. Sus este iarăși un psihopatolog celebru, Alfred Kraus, din Heidelberg. Deci destul de mulți, din Germania, dar și din alte țări, multe personalități de vârf ale psihopatologiei mondiale, care au și întreținut ulterior o bună relație cu Timișoara și i-au susținut pe români, pe timișoreni în primul rând, în manifestările internaționale ale psihopatologiei. Cam asta e povestea cu această fotografie.

Acum o altă fotografie, legată de un alt episod. Acesta e Juan Mezzich, președintele Asociației Mondiale de Psihiatrie, iar alături de el e Marianne Kastrup, care era și ea în board-ul Asociației Mondiale. În prezent este secretara Asociației Europene de Psihiatrie și s-a ocupat mereu de problema abuzurilor în psihiatrie. Cei doi au venit la Timișoara, atunci, în 1992, direct de la Budapesta, au făcut o

Timișoara, 1992

Congresul Danubian, Timișoara, 1996

vizită la Jebel și au plecat pe urmă înapoi prin Cluj înapoi la Budapesta – veniseră aici, doar așa, de curiozitate, dovadă că Timișoara ajunsese un centru de interes.

A doua fotografie ilustrează Congresul Danubian din 1996, tot de la Timișoara. A fost, ca amploare, cel mai grozav congres danubian care s-a ținut până atunci, dar și ulterior. Au participat psihiatri importanți din toate țările danubiene. În primul rând sunt cele două doamne din Budapesta, excepționale, bine cunoscute peste tot, care au venit cu mare plăcere în România și în Timișoara, nu

doar atunci, ci și ulterior. Alături de ele este un psihiatru din Slovenia; în primul rând este prof. Gustav Hoffman, care era președintele Asociației Danubiene. În spate este Sartorius, care a fost șeful Diviziei de Psihiatrie a Organizației Mondiale a Sănătății (OMS) de la Geneva, pe urmă a ajuns și el președinte al Asociației Mondiale de Psihiatrie. Lângă ele, prof. Werner Schöny, secretarul Asociației, care este acum președintele ei, din Linz, Austria. Mai avem reprezentanți din Cehia, din Slovacia, de fapt, din toate țările danubiene.

Cum li s-a părut România de după comunism?

Țin minte că o parte au venit cu trenul la Arad. Trenul internațional dinspre Viena oprea atunci la Arad. Noi i-am așteptat cu niște mașini acolo, ploua, de-abia am ajuns la Timișoara. Am ținut lucrările la Universitatea de Vest, acolo în sală s-au stricat aparatele, s-a oprit lumina etc. Dar lumea a fost mulțumită de discuții, de întâlniri, și peste doi ani am ținut totul mult mai amplu. Se știa de prima întâlnire, pe lângă persoanele de la început, au venit și altele. Era și o atmosferă plăcută, ne înțelegeam, povesteam.

Am o amintire plăcută din a doua venire, cu profesorul Andrew Sims din Marea Britanie. Sims era, în perioada aceea, președintele Colegiului Regal de Psihiatrie, dar se ocupa de psihopatologie. Cunoștințe, discuții: „Vii la Timișoara?” l-am întrebat. „Vin, și chiar stau două-trei zile.” Ce să facem noi două-trei zile cu profesorul din Londra? Și atunci mi-a venit o idee, zic: „Sunt hoteluri acceptabile, puteți sta într-unul din ele, dar nu ați vrea să stați în familie?” Știam că, pentru englezi, e o treabă mai serioasă, să stai în familie. Eu vorbisem cu colegul și prietenul meu, doctorul Dehelean (e și el profesor aici, și doamna profesor Dehelean; familie așezată, de psihiatri, cu o cultură excepțională, cu o

bibliotecă extraordinară) să îl primească. Și a venit Sims, a stat trei sau patru zile la familia Dehelean și a rămas uimit de ce literatură, ce lucrări de artă, ce discuții a purtat acolo; și s-a simțit excelent. Motiv pentru care, când m-am dus eu în Marea Britanie, m-a primit cu multă căldură, m-a purtat prin Londra și prin toate părțile. Am o poză în care el dansează aici, la noi; până în zori am dansat atunci cu ei. Ne-am dus undeva la un local, s-au simțit foarte bine.

Ca să închei, două mici anecdote despre acest banchet final de atunci, ce s-a ținut în afara Timișoarei. Drumul până acolo trecea pe lângă groapa de gunoi a orașului; când ne-am apropiat de aceasta, un tânăr coleg care știa foarte bine engleză a început să povestească ceva fascinant și cu multe, multe scene și pantomime, până ce am trecut de această groapă. Doar că, la scurt timp după aceea, ne-am oprit, căci treceau niște vaci. S-au dat toți jos din microbus să fotografieze vacile, probabil nu mai văzuseră vaci vii. Și, până la urmă, am dansat acolo... și era și un japonez, Yamamoto, care avea un an sabatic în Europa și se fixase în Franța, de unde căuta manifestări de psihopatologie. Și s-a înscris să vină la Timișoara. A zburat la Budapesta și de acolo l-am așteptat noi cu mașina. La serata noastră cu dans zice la un moment dat: „Dați-mi voie, eu am compus un cântec pentru profesorul Lăzărescu!” Și a început să cânte în japoneză un cântec cu titlul „Floare de cireș...”, ne-a explicat el.

Deci am rămas cu amintiri frumoase; și s-au creat și legături omenești frumoase, pe lângă dezbaterile psihopatologice. Vorbesc despre acestea fiindcă întâlnirea a fost utilă și pentru colegii din România care au participat și au realizat cu această ocazie noi relații internaționale. Peste 2 ani, în 1994, am mai ținut o conferință internațională de psihopatologie la Timișoara, mult mai amplă, la care

iar au participat mulți elvețieni, spanioli, francezi, dar și din alte părți; și care a fost mai bine organizată. La Operă am făcut o deschidere fastuoasă, cu spectacol. Am făcut *Doctor Honoris Causa* pe profesorul Carlo Perris din Suedia, un mare nume în psihiatrie, care de atunci s-a legat mult de noi, a venit și cu copilul său aici. Unul a vrut să își cumpere o casă în România. Deci au prins o legătură afectivă bună, dar și științifică, bineînțeles. Și ca să închei cu manifestările acestea științifice, în care legăturile colegiale se strâng... a fost și un al treilea congres internațional la noi. În 1996 am ținut Congresul Danubian de Psihiatrie la Timișoara. Eu am fost prima dată la Congresul Danubian din Iugoslavia, la Sombor, în 1986. Și, de atunci, am tot participat la Congresele Danubiene, pentru că acum eram un român bine-cunoscut. Simpozioanele danubiene sunt girate, în principiu, de austriecii din Linz; și se organizează tot la doi ani de către o țară danubiană. Dar grupul nu e mare, din fiecare țară vin doi-trei, mai încă câțiva, și se ține o întâlnire a țărilor danubiene. Până în '90, aceste întâlniri au fost un mod excelent de legătură între Est și Vest, pentru că nu aveam prea multe posibilități să intrăm în legătură cu psihiatria occidentală. Dar țările din Est veneau la aceste întruniri, din Cehoslovacia, din Bulgaria, Ungaria, România etc., unde veneau și Germania, Austria, în calitatea lor de țări danubiene. Era o bună posibilitate pentru psihiatri de a ne cunoaște, de a realiza contacte etc. Participând la ele, m-am gândit să ținem odată manifestația și în România, mai ales că nu se ținuse niciodată la noi. Ceea ce am și propus. Dar mulți aveau rețineri: „Oare se poate ține, se organizează bine în România?” Până la urmă, în 1996, am organizat congresul în România, susținut fiind de dr. N. Sartorius, despre care am tot vorbit, om simpatic, președinte al Asociației Mondiale, fostul șef al Diviziei de

Sombor, Iugoslavia, 1986

De la stânga la dreapta: prof. Kovaliov (Moscova);
prof. Stefanis (Atena); prof. Lăzărescu (Timișoara);
prof. Morozov (Moscova)

München, 2017

Timișoara, 2012

Psihiatrie de la Geneva. Decizia s-a luat în Germania, la o întrunire pe care am avut-o acolo, cu patru ani înainte, pe fondul neîncrederii celorlalte țări, cu întrebări de felul: „Dar aveți posibilități, aveți hoteluri?” Ei, până la urmă, s-a ținut. Povestea e că s-a ținut în condiții mai aparte. Asta a fost în '96, când se înmulțiseră țările danubiene. Acum trebuia să îi primești pe oaspeți pe cheltuiala ta: Cehia și Slovacia, Slovenia, Croația, Serbia, Moldova. Deci, odată că aveam destul de mulți reprezentanți pentru fiecare țară; apoi, era conflictul sârbo-croat încă viu. Congresul a fost reușit și l-am ținut la Facultatea de Agronomie. Am avut șansa să contractăm o echipă care a tradus simultan în engleză, germană, română. Deci am avut traducere concomitentă. Primire bună, condiții bune, a fost reușit până la urmă. Și aproape 300 de participanți. Nu a mai fost niciun congres danubian cu atâția.

Mai țineți minte când a fost?

Primăvara, în mai, era o vreme frumoasă. La început de mai, totul era înflorit, le-a plăcut. Țin minte că pe un rus, era unul mai tânăr, nu cu multă experiență occidentală, l-am plasat într-o familie. Și stătea în centru, vizavi de Catedrală. Erau pomii înfloriți și mi-a spus: „Așa frumos! Numai în Spania am mai văzut așa minunății! România este formidabilă!” Dar ce a mai fost deosebit (spun aspectele relativ anecdotice, că nu intru în detaliile de specialitate): dat fiind că era congres danubian, am zis să facem o plimbare pe Dunăre, pentru că, din câte am aflat, la niciun congres danubian nu se făcuse așa ceva. Am închiriat o mașină și am contractat o plimbare pe Dunăre, la Cazane, și înapoi. A costat ceva, dar ne-a ajutat Senatul României și am avut sponsorizări din dreapta, stânga. Aveam o colegă care era senatoare și care l-a convins pe Liviu Gherman, pe atunci

președintele Senatului, să ne sponsorizeze. A ieșit bine. Aveam un coleg din Reșița, Nicolae Crișan, care și-a adunat toate cunoștințele de pe Clisură, inclusiv sârbi. Mâncare bună, lăutari, i-am primit și am făcut o plimbare de apus de soare pe Dunăre, pe o vreme frumoasă, cu o petrecere excelentă pe vapor. Și pe urmă am dormit, o parte, la Herculane, iar alții până dimineața, când s-au dus la trenurile și drumurile lor.

Deci, vreau să spun că întrunirile psihiatrice ale acelei epoci au fost utile, valoroase și au contribuit la lărgirea, puțin, a prezenței internaționale a psihiatriei românești. Între timp, noi eram tot în clinica asta, care a fost vizitată cu ocazia acestor întruniri, dar nu mai aveam viața dinainte, pe care am avut-o acolo. Psihiatria, în țară, se contorsiona, încerca să evolueze, să se formeze, psihoterapiile s-au dezvoltat mult. Erau școli de psihoterapie, din care multe în Timișoara. Aveam relații bune cu Viena și au tot venit aici formatori, dar și din Marea Britanie, Germania, de peste tot.

Se schimbase totul, practic, instituțional. Dar vă întreb dacă această schimbare nu a produs și efecte secundare...

Aveam relații de formare și începea o lume nouă. Nu puteam frâna lumea, se formau noi specialiști, o nouă generație. Am avut psihiatri tot mai mulți, psihologi, asistenți sociali, dar nu mai aveam structura dinainte. Deci era o altă lume, literatură științifică tot mai bună, numai că nu mai aveam cercetări. Lumea nu prea s-a omorât ca România să se apuce de cercetări. Noi țineam în fiecare an o întrunire psihiatrică, și o ținem și azi, în Timișoara. O ținem primăvara. După câțiva ani buni, m-am gândit să facem un bilanț al cercetărilor de la noi. Și atunci am organizat o întâlnire pe care am intitulat-o „Cercetarea psihiatrică în România, teme persistente de cercetare”. Bilanțul nu a fost prea bun.

Dar vreau să spun că nu s-a încheiat nici ulterior un model, un sistem de cercetare permanentă, fie elaborată local, fie afiliată celor internaționale. În acest sens trebuie să spun că nici proiectul pe care l-am avut din anii '80, cu psihozele, pe care l-am urmărit, și care este un registru de cazuri cum n-a mai fost în Europa, nu a ajuns la finalul pe care l-aș fi dorit. Și aceasta, pentru că nu s-a format local o echipă complexă. Adică, oameni care prelucrează matematic datele, care urmăresc continuu cum decurge ridicarea datelor. Fiindcă nu ajunge să aduni corect informații, trebuie să le și prelucrezi și interpretezi. S-ar fi putut, dar nu s-a realizat. Totuși, în acea perioadă au început și colaborări internaționale. Noi, cei din Timișoara, nu mai aveam atmosfera de reabilitare psihosocială pe care am avut-o înainte; dar tradiția s-a menținut. Și desigur, erau și lucruri noi, se făceau ONG-uri, organizații ale bolnavilor psihici. Și am format și noi imediat. Inițial s-au făcut asociații ale copiilor și părinților de autiști, oligofreni; dar pe urmă, asociații ale pacienților. Pacienții care au fost bolnavi de schizofrenie făceau o asociație a lor – au mai participat totuși și cei din familia lor, precum și psihiatrii – să se lupte pentru drepturile lor. Modelul este european, mai ales scandinav, din Danemarca, Olanda, unde se dorește ca pacientul să se implice. Astfel, pacienții se implică ei înșiși în soarta lor, ei cer să fie mai mulți psihiatrii, mai multe medicamente, cer să li se facă terapii moderne etc. Modelul danez este de prin anii '30 și ceva, în sensul că, în Parlament, obligatoriu, există un reprezentant al handicapaților. Handicapații din toate domeniile, că sunt motori, că sunt auditivi, că sunt psihici, reprezentantul lor are vot în Parlament. Fiecare consiliu popular, cum ar fi aici Consiliul Județean, are un loc repartizat pentru reprezentantul lor. S-a făcut și la noi câte ceva în această direcție, am făcut și aici asociații. S-au făcut multe asociații. În acest sens

s-a format și asociația din Timișoara, *Armonia*, a bolnavilor psihici, foști pacienți, sprijiniți de noi. Se duceau și psihiatrii acolo, mai veneau și membri ai familiei, frați, surori. S-au organizat deci, le-am făcut un sediu aici, în apropierea clinicii.

Mai există asociația? Unde e sediul?

Nu, după o bună bucată de vreme s-a topit. Noi nu ne-am mai ocupat, fiindcă era a pacienților, nu a psihiatrilor. Dar nu numai aici, în toată țara nu mai sunt. Nu există în România tradiția aceasta ca oamenii să se asocieze pentru a-și susține problemele, de a se lupta pentru ei. Într-un fel, aceste asociații s-au format la sugestia străinilor și cu participarea psihiatrilor. Dar, amintesc de ele pentru că, la sfârșitul anilor '90, am făcut un proiect de cercetare cu dublu centru, Lausanne-Timișoara. Era un proiect european, prin Asociația Mondială de Sănătate și de Psihiatrie, de parteneriat între două țări, în domeniul acesta de psihiatrie socială și de reabilitare, în care Lausanne propunea și o anumită finanțare. Elveția, care nu e în Uniunea Europeană, a făcut totuși o astfel de propunere; și am făcut niște proiecte și am câștigat grantul. Astfel, ne-am înfrățit timp de 2 ani cu cei din Elveția. Am colaborat prin vizite reciproce, am tradus o serie de metodologii, pe care le-am aplicat cazuisticii pe care o aveam, noi aici, ei acolo. Am făcut tot felul de schimburi de lucrări, am fost împreună la tot felul de întâlniri internaționale timp de 2 ani, cât a ținut proiectul. Au participat la acest program nu numai medici, ci și profesori de sport, socioterapeuți, ergoterapeuți. Ne-am împrietenit cu cei de acolo, am avut relații bune. Acest model s-a format în noul context, înainte nu ar fi fost posibil. Noi erau acum nu doar asociațiile, ci și cabinetele particulare. Dintre formele de asistență ambulatorie, ceea

ce nu aveam noi la Timișoara, în comparație cu elvețienii, era staționarul de noapte. Dar nici nu s-a mai înființat. Căci, așa cum am mai menționat, după '90, această activitate de psihiatrie socială a început să se reducă.

Eu, pe de altă parte, nu m-am mai implicat în noile activități, erau acum alte generații, mai tinere, eu nu mai aveam 30 de ani, ci către 60. Așa încât, după 2000, într-un singur moment m-am mai implicat, parțial, când am fost numit consilier de psihiatrie al ministrului. Cum? Prof. dr. Constantin Drăgulescu din Timișoara era ministrul Sănătății. Și el și-a format o echipă; și a zis că, în probleme de Psihiatrie, îl vrea consilier pe Lăzărescu. Așa că m-am dus. Mesajul primit de la ministru a fost: „faceți ce credeți că trebuie făcut”. Eu am schimbat puțin optica și am zis că, în echipa mea de consiliere, nu o să aleg niciun profesor universitar, ci oameni dintre directorii de spital, practicieni. Am făcut o echipă de 5 practicieni și activi, dar niciun profesor. Căci știam bine că aceștia nu se interesau de psihiatria socială, ei își țineau cursurile. Nici colegii cadre didactice din Timișoara nu erau prea interesați. Și am încercat să facem câte ceva, am făcut un model, am făcut altul, le-am depus. Le-au primit, dar, peste câteva luni, tot acolo erau, în dosar. Peste 6 luni s-a schimbat ministrul. Oricum, eu mi-am dat demisia și de acolo. Și de atunci nu m-am mai angrenat în structurile oficiale de luptă pentru dezvoltarea psihiatriei din țară. Am „scăpat” de funcția pe care am avut-o.

Întruniri psihiatrice, pe urmă, în anii 2000, nu prea am mai făcut la Timișoara. Dar m-am orientat spre cercetarea științifică, inclusiv teoretică. Sigur, m-am mai preocupat și de antropologie filosofică, adică nu mi-am oprit preocupările în această direcție. După ce am publicat cartea *Eseu despre ființele intermediare*, în 1994, în 2004 am publicat un

al doilea volum, care se intitulează *Despre sărbători, grădini și logos*.

Aceste cărți au legătură între ele?

Prima carte de antropologie filosofică se referea la eroii de poveste. Eroii de poveste au realitatea lor, în afară de oamenii care se nasc, trăiesc în carne și oase și mor. Don Quijote este, de exemplu, prezent printre noi în permanență; și la fel, Ulise. Ei își au existența lor specifică de-a lungul veacurilor. Deci, reprezintă o entitate ontologică aparte. A doua carte se referă la un alt aspect. Oare în viață doar muncim? În afară de muncă ce mai facem? În afară de muncă mai sunt jocurile, sărbătorile, contemplația. Iar atunci când contemplăm grădina, când mergem la o sărbătoare sau când ne jucăm, suntem pe o altă paletă de existență față de seriozitatea vieții, care e munca. De acord, munca, practicile sunt un aspect esențial. Dar, dintre cele două fețe, nu e nici una fără alta. Nu pentru că în al doilea caz am pierde vremea. Nu, pentru că jocul este o modelare și o pregătire pentru partea serioasă a vieții, pentru muncă și război. Și la animale jocul este o pregătire pentru acțiune. Orice sport este o pregătire pentru luptă, asta știau grecii foarte bine. De la hipism la automobilism, totul este o exersare pentru a fi performant când te întâlnești de-adevăratelea cu astfel de situații.

Sunt cercetările lui Huizinga din Homo ludens...

Da, numai că Huizinga exagerează puțin considerând că totul are forma jocului.

El spune că specificul omului este ludicul, adică jocul.

Da, dar psihicul omului rămâne în esență centrat pe *homo faber*, dar complementat și amplificat de rezonanța pe

care o dau jocul și sărbătoarea. Ce ar fi viața omului fără de sărbători? Sărbătoarea este și ea complementară, pentru că, după ce ai muncit și ai ajuns la un succes, faci o sărbătoare în care te solidarizezi cu ceilalți într-un mod special; ești mereu împreună cu alții, dar, în sărbătoare, altfel decât în timpul muncii.

Plus funcția socială a carnavalului...

Și carnavalul, care are tradiția lui de la schimbarea anului, și faptul că toată lumea e pe dos. Dar și contemplarea! Contemplarea în general, inclusiv cea a naturii, a peisajelor, a grădinilor... Deci contemplarea, jocurile și sărbătorile sunt o contrafață a preocupărilor noastre serioase cu munca, războiul, practicile. Cam asta a fost ideea în cartea pe care am publicat-o în 2004.

Aceasta a fost o perioadă mai dificilă a vieții mele. Pentru că, tot în 2004, a murit și soția, după o boală mai lungă și o retragere în condiții mai aparte din viața socială. Pentru ca pe urmă, către sfârșitul anilor 2000, să mă reaşez pe direcția sintetizării preocupărilor de o viață, inclusiv în psihiatrie, consolidării, sintetizării în raport cu cunoștințele internaționale și în colaborare cu alții.

De atunci, în biografia mea, datează apariția mai susținută de cărți. În anii '90, după ce am publicat *Psihopatologia clinică*, am mai publicat către sfârșitul lor o carte, *Calitatea vieții în psihiatrie*, care e de informare. În România, pe atunci, problema respectivă era însă un domeniu relativ nou. Și încă o carte, printre cele preliminare, *Psihologie, sociologie, antropologie*, în 2004, care are în vedere și o perspectivă sociologică; adică bolnavul psihic ca cetățean, ca pacient și ca altceva. După aceste cărți am elaborat și publicat lucrări mai sintetice.

Dincolo de 1990 și de 2010. Noua lume psihiatrică. Sinteze teoretice

Sunteți psihiatru, deci ați scrutat o viață întregă bolile sufletului, ale inimii. Când ați întâlnit singurătatea?

Dacă ar fi să reiau cursul vieții și al întâmplărilor de după 1990, până în 2010 și mai departe, până în prezent, sunt de menționat, în primul rând, schimbări care țin atât de noua atmosferă socială, cât și de evenimente biografice, precum și de vârstă.

În plan personal, cum e și firesc, cu timpul rămâi mai singur. Mama mea a murit de mult. În cursul anilor '90 a decedat și tatăl meu la o vârstă frumoasă, la 90 de ani, în ultima perioadă a vieții scriind și publicând cărți despre istoria Lugojului. Pe urmă, în 2004, a decedat și soția după o lungă perioadă de boală; fratele meu, medic în Lugoj, a murit și el înainte de 2010. Și astfel, neavând copii, am rămas tot mai singur, în intimitate. Am doar o nepoată din partea fratelui. Dar, vrând-nevrând, te adaptezi la astfel de noi situații. Alți nepoți, mai laterali, au venit să locuiască la mine și, treptat, s-a reconstituit o rețea de oameni apropiați. Această condiție personală am încercat să o gestionez cumva. Eu provin dintr-o familie fără multe ramificații, fără multe rude apropiate, de sânge, așa că merg mereu, de ziua morților la Lugoj, împreună cu nepoata mea Oana, mă duc la cimitirul de acolo, apoi la cimitirul din Timișoara, în Calea Șagului, și cu aceasta, orizontul relațiilor familiale se încheie.

Maria Lăzărescu, soția

În profesie ați simțit că sunteți tot mai singur?

În acea perioadă s-a schimbat mult și viața profesională, în sensul că, după 1990, s-a instalat un alt stil. Au apărut cabinetele particulare, iar viața instituțională a serviciilor de psihiatrie s-a modificat și ea. A dispărut centralizarea. Eu am trăit multă vreme sau o bună bucată a vieții într-un sistem social centralizat în ansamblul său, adică în toate domeniile exista un centru de coordonare. Așa aveam și noi, un centru metodologic, din partea Universității de Medicină; spre exemplu, Clinica răspundea de zona de vest a țării. Mergeam în vizite metodologice, la Arad, la Deva, în Valea Jiului, în diverse locuri unde trebuia să mergem, ne întrețineam acolo cu colegii, erau întâlniri plăcute, colegiale, se mai ridica câte o problemă, o discutam, oricum legăturile dintre psihiatri se mențineau strânse, erau permanente. Acest lucru a dispărut acum. Nu că s-ar fi oprit vizitele metodologice, dar, în general, întâlnirile dintre colegi au ajuns să fie mai rare. În zona noastră am fost obișnuiți ca cei din Clinică, din Jebel, din Gătaia să ne vedem des. Constituiam de fapt o comunitate, eram cunoștințe apropiate, prieteni, ne întâlneam chiar de mai multe ori pe săptămână. La Clinică aveam în fiecare marți prezentări de cazuri la care participau și colegi din aceste spitale. Se organizau zonal frecvente întâlniri, dacă nu științifice, atunci, de exemplu, câte o „seară a secției”, care se termina cu muzică și dans. La Gătaia mergeam des să joc tenis, acolo ascultam muzică, jucam jocuri de societate. Însă, după 1990, fiecare spital a început să-și vadă de problemele sale, să le gestioneze singur, s-au tot redus comunicările cu Clinica, chiar și întâlnirile științifice, prezentările de caz erau din ce în ce mai puțin frecvente, vizitele psihiatrilor din zonă la Clinică s-au rărit. Astfel, treptat, am ajuns să ne vedem cu colegii din Timișoara și din spitalele apropiate mai des în străinătate, la congresele internaționale

decât în orașul nostru. Pentru mine, care am trăit o lungă perioadă din viață în contacte aproape permanente cu psihiatrii din vestul țării, era ciudat să-i întâlnesc acum doar întâmplător, la Paris, la Roma, la câte un spectacol sau la cumpărături.

Acest lucru a avut repercusiuni și în plan medical?

Evident. Faptul că ne întâlneam cu toții mult mai rar avea, indirect, și repercusiuni asupra supervizării evoluției pacienților. De exemplu, un pacient cu psihoză trebuia urmărit mult timp, cum evoluează el după ce pleacă din spital. Noi, în zona Timișoarei, aveam bine pus la punct acest sistem de supervizare, nu doar prin faptul că pacientul venea, să zicem, lunar, la un control de cabinet, ci, el mai era implicat în programe de socioterapie, artterapie, cenacluri literare, sport, meloterapie, discuții de grup. Uneori revenea periodic la astfel de activități chiar în unitatea în care fusese internat mai mult; alteori, la Staționarul de zi. Aceasta era și ideea de sistem terapeutic zonal, pe care o susținuse dr. Florin Găldău. Dar și noi, medicii, când ne întâlneam, mai povesteam despre pacienții noștri, pe care-i știam cu toții, cine și unde l-a mai întâlnit pe cutare sau pe cutare. Aceasta era atmosfera cu care eram obișnuit, dar s-a disipat în noile împrejurări. Pacientul, după externare, putea să se ducă pentru control la orice medic dorea; iar pe parcurs putea schimba medicul de supervizare după cum dorea. Mai demult, cel puțin la Laboratorul de Sănătate Mintală, dacă un schizofren nu se mai prezenta 3-4 luni la dispensarizare, se ridica imediat problema: „Oare ce s-a întâmplat cu el?” Și, de obicei, se trimitea un asistent social la el acasă să vadă ce mai face. Acum, dacă pacientul nu mai vine la control, te gândești că poate s-a dus la un alt medic, iar programele de socioterapie, sport, artterapie s-au relaxat și în LSM, și

în spitale. Cât despre noi, medicii, ne întâlnim tot mai rar și nu mai avem unde și când să discutăm despre pacienți. Deci, se instalase un alt stil de viață, inclusiv în profesie.

Cât de grav credeți că era asta?

Cele comentate mai sus nu au reprezentat, desigur, o dramă, căci, în destul de mare măsură, lucrurile se compen-sau. Au apărut tot mai multe cabinete de consultații în ambulator, astfel încât un pacient, dacă era nevoie, vrând-nevrând, ajungea la unul din ele. Totuși, și activitatea Centrului de Sănătate Mintală de lângă Clinică a ajuns să aibă, așa cum am menționat, o activitate mai redusă încă din anii '80. Am încercat să îl revigorăm, dar nu au mai existat entuziasmul și dăruirea anilor '70. Acum apăruse și mentalitatea retribuției proporționale cu prestația, medicii ridicând problema: „În măsura în care nu există o retribuire corespunzătoare, de ce să te mai angajezi, să-ți consumi timpul și energia?” Nu că ar fi crescut un egoism mercantil, dar efectiv atmosfera psihosocială era alta. În plus, se schimbaseră lucrurile și în plan internațional. La un moment dat, l-am întâlnit și întrebat pe prof. Sartorius (despre care am mai vorbit, acum era Președintele Asociației Mondiale de Psihiatrie și mai venea prin România și prin Timișoara) cum se desfășoară psihiatria socială în alte părți. Mi-a răspuns că sistemul integrat și sectorializat de asistență ambulatorie nu prea mai funcționează nici în țările cu mare tradiție, deoarece migrația populației crește de la o zi la alta, iar supervizarea pe timp îndelungat a cazuisticii de psihoze e tot mai dificilă.

V-ați adaptat relativ repede la aceste schimbări?

Eu am început să mă obișnuiesc treptat cu acest nou stil, mai ales că generația mea de psihiatri se împuțina de la

an la an. Am rămas tot mai puțini colegi care să ne amintim de trecut, așa încât a trebuit să mă integrez noului val.

În perioada de după 1990 la care mă refer acum, activitatea profesională la nivel național a fost relativ bogată; și ea s-a diversificat pe parcurs. Personal, m-am implicat destul de puțin în viața Institutului de Medicină din Timișoara, fiind însă activ în plan național și internațional. Imediat după 1990 am fost, timp de 5 ani, președintele Asociației Române de Psihiatrie (APR); și, doar cu mari eforturi, „am scăpat” – ca să zic așa – de această funcție, ea fiind preluată apoi de către colegi din diverse centre universitare. Am predat funcția unui coleg din București, prof. G. Ionescu; și, în mod ciudat pentru mine, el, de la un moment dat, parcă nu mai voia să o părăsească. Până la urmă, mandatul a fost preluat de către un coleg din Iași – prof. Vasile Chiriță –, a urmat prof. Tudor Udriștoiu din Craiova, apoi prof. Dan Prelipceanu din București, care-mi fusese doctorand la Timișoara. Amintesc că după 1990 am ajuns să conduc doctorate și, deoarece eram puțini astfel de conducători în țară, destul de mulți viitori profesori și-au realizat la Timișoara această competență. Prof. Prelipceanu și-a susținut doctoratul la Timișoara în aceeași zi cu colega noastră mai tânără prof. Pompilia Dehelean, care a fost următoarea președintă a Asociației Psihiatrice Române. După aceea, conducerea a trecut pe la Tg.-Mureș, la mai tânărul meu prieten prof. Aurel Nireștean, împreună cu care am publicat în 2007 o carte privitoare la *Tulburările de personalitate* (Editura Polirom, Iași). Apoi, conducerea Asociației a revenit la București, la prof. Cătălina Tudose, urmată de prof. Doina Cosman din Cluj, o altă doctorandă de-a mea. Am amintit această suită de președinți deoarece vreau să subliniez că, în plan național, am rămas nu doar implicat în viața psihiatrică, ci și în bune și apropiate relații

cu colegii din diverse centre, chiar dacă aceștia nu erau chiar din „generația mea”. O idee pe care am încercat să o realizez, pe când eram președinte APR, a fost aceea de a stimula formarea la nivel național a unor asociații centrate pe câte o temă importantă și care să funcționeze sub umbrela APR-ului. Modelul era internațional și ar fi satisfăcut interesele și dorințele de supraspecializare a tinerilor. Așa a luat naștere Asociația Română de Psihiatrie Biologică și Psihofarmacologie, la Craiova, cu prof. Dragoș Marinescu și prof. T. Udriștoiu; apoi, Asociația de Psihiatrie Socială de la Câmpulung Moldovenesc, unde profesază o excelentă familie de psihiatri dăruiți, în frunte cu Alexandru Paziuc, specialiști dintr-o nouă generație, dar entuziaști. Am petrecut multe zile, ani la rând, în Bucovina, la Școala lor de vară consacrată psihiatriei sociale, regăsind același suflet generos cu care eram obișnuit pe vremuri. Pe urmă s-a înființat o Societate de Studiu al Personalității și, în primul rând, al tulburărilor de personalitate, la Tg.-Mureș, sub coordonarea prof. A. Nireștean, care a și organizat acolo un Congres al Asociației Europene de Tulburări de Personalitate.

Au mai luat ființă și alte asociații specializate. Pentru persoanele în vârstă avem una centrată pe boala Alzheimer, care e coordonată de prof. Cătălina Tudose, care organizează anual câte o consfătuire pe această temă, la București, în luna februarie. De fapt, s-a impus un fel de program anual, cu o succesiune stabilă. După menționata consfătuire Alzheimer de la București urmează, la sfârșit de martie, întâlnirea de la Craiova, de Psihiatrie Biologică, urmată de Simpozionul de la Timișoara, după care are loc Consfătuirea Asociației de Studiu al Personalității. Spre vară, urmează manifestarea de psihiatrie socială de la Câmpulung Moldovenesc. Apoi, o întâlnire organizată, din doi în doi ani, de un coleg din Oradea, prof. Gabriel Cornuțiu, dedicată patologiei bipolare

(maniaco-depresive) și istoriei psihiatriei românești. Coleg care din păcate a murit anul trecut, chiar la Timișoara, în timp ce participa la consfătuirea organizată de noi (a făcut un atac de cord în plină ședință de comunicări, a ajuns să fie internat de urgență, dar a murit în urma unui infarct; de fapt mai avusese două sau trei infarcte, avea două bypassuri; în spital și-a mai revenit puțin, dar a doua zi a decedat). El organiza deci, din doi în doi ani, aceste întruniri, prin intermediul cărora s-au adunat mai multe materiale extrem de interesante privitoare la istoria psihiatriei românești. E o mare pierdere că aceste întruniri au dispărut. Un alt coleg, din Miercurea Ciuc, dr. Albert Veress, maghiar, organizează tot spre vară și tot din doi în doi ani întrunirea de „Grup Balint” – o metodă de dialog între psihiatru și medicii de familie –, dar și cu tematica de depresie. La această manifestare participă, anual, și Asociația Maghiară de Psihiatrie. Am mai supervizat înființarea unei Asociații a Rezidenților în Psihiatrie, care s-a afiliat celei din UE și își organizează și ea întruniri anuale, la care tinerii mă invită mereu, de obicei la începutul toamnei. Tot toamna, își ține întrunirea Alianța Română de Prevenție a Suicidului, pe care o patronează prof. Doina Cosman din Cluj. Și astfel, fiind mereu invitat la aceste manifestări, am rămas, inevitabil, în legătură cu psihiatria activă din România.

Sunteți un numitor comun, dacă mi se permite o asemenea metaforă...

Prin vârstă, am ajuns să fiu un fel de „senior” al psihiatriei românești. Specialiștii din țară participă la una sau câteva din aceste reuniuni – eu, în virtutea tradiției, sunt invitat să particip la toate. Viața psihiatriei din România e destul de bogată și variată din acest punct de vedere, avem și două reviste de specialitate.

Dar, repet, fiind implicat mult în psihiatria din țară – precum și în plan internațional –, la viața internă a Universității de Medicină am participat mai puțin.

Mai ales după anul 2000, anii au fost bogați în producție editorială, așa cum ați spus. Fără a intra în detalii, despre ce este vorba?

Da, în perioada anilor 2000 m-am preocupat de sintetizarea cunoștințelor și cercetărilor din psihiatrie pe care le acumulasem, începând cu publicarea unor monografii. Problematika psihiatriei o depășește pe cea a medicinei corporal-biologice prin dimensiunea psihologică, spirituală. Or, personalitatea e acea dimensiune care plasează omul nu doar în relaționările sociale ale vieții cotidiene, ci și în raport cu cultura și transcendența. Prof. Nireștean a înțeles acest aspect, că trebuie să ținem seama, chiar în calitate de psihiatri, și de ancorarea spirituală a omului, astfel încât, în ultimii ani, asociația pe care o patronează se numește „de studiu al personalității normale și patologice”, iar la întrunirile pe care le organizează se rezervă un loc important aspectului caracteriologic, antropologic, moral, creativității, spiritualității artistice și religioase.

Dincolo de astfel de preocupări, în acești ani a început să mă preseze nevoia unei sinteze în domeniile ce m-au interesat, practic și teoretic, de-a lungul anilor. E vorba de domeniul psihozelor, de psihopatologia psihozelor; dar și de cea generală, de psihopatologie antropologică. De fapt, eu publicasem, încă înainte de 1990, o carte cu titlul *Introducere în psihopatologia antropologică*. Dar acum aveam în spate experiența cu Registrul de cazuri pentru psihoze, realizat cu sprijin internațional, urmând să adun rezultatul observațiilor din ultimii 15, 20, 30 de ani. Desigur, era vorba și de o sinteză teoretică, doctrinară. Pentru aceasta,

am pornit de la o mai veche observație, să-i zicem o contribuție teoretică de a mea, de pe vremea anilor '70, când am publicat cartea privitoare la patologia obsesivă. De fapt, am reluat acum și preocuparea față de obsesionalitate, redactând o nouă monografie pe tema *Patologiei obsesive* (publicată la Editura Academiei Române în 2006, împreună cu fostul meu doctorand dr. Ovidiu Bumbea), dublată de o replică la Editura Polirom (scrisă împreună cu psihologul Lucian Ile), pentru a acoperi și partea de psihodiagnostic. Am reluat, deci, vechile preocupări în acest domeniu, proiectate acum pe problematica psihozelor, mai precis cu referire la schizofrenie. Teza mea era că, spre deosebire de varianta delirant halucinatorie pozitivă a schizofreniei, varianta sa negativă, autist dezorganizantă, se petrece prin perturbarea unor structuri funcționale ale psihismului, ce sunt afectate și în obsesionalitate. În acest sens pledau mai recente studii de psihologie cognitivă și multe studii neurocognitive, mai ales privitoare la deficitul filtrului informațional, al „coerenței centrale” perceptive și al funcțiilor executive. Dar, să nu trec prea repede la partea doctrinară, cazuistica ce s-a adunat în Registrul de cazuri se cerea ordonată, prelucrată, interpretată. Iar acest fapt presupunea intrarea în nucleul psihopatologiei generale. Oricum, din a doua jumătate a anilor 2000, simpozioanele anuale de psihiatrie, ce le organizam la Timișoara, erau centrate pe problematica psihopatologiei generale, aplicată psihozelor.

Să insistăm puțin asupra cărților, vă rog.

Cărțile pe care le-am publicat în anii 2000-2010 au început să se coreleze cu cercetările mele din domeniul psihopatologiei și evoluției psihozelor. Psihozele reprezintă nucleul psihiatriei ca știință despre tulburările psihice, iar abordarea psihopatologică e esențială. Așa cum în medicina

generală există fiziopatologie – o știință despre aspectul negativ al fiziologiei, a funcționării în boală a organismului –, așa e psihopatologia în domeniul psihismului. În toată această perioadă am ținut legătura cu centrele importante care se preocupau de psihopatologie în Europa, prin corespondență, prin întâlniri, prin participări la congrese. Un important centru cu care am menținut legătura a fost cel de la Heidelberg, care a jucat un rol important în domeniul psihopatologiei pe tot parcursul sec. XX (acolo au lucrat Karl Jaspers și Kurt Schneider); apoi cu cel din Paris, câteva centre britanice. Până la urmă, am ajuns în board-ul Secției de psihopatologie a Asociației Europene și Mondiale de Psihiatrie; și astfel m-am alăturat grupului de psihopatologi europeni care ne întâlneam anual, pentru bilanțuri și comentarii, în fiecare decembrie, la Paris. Aceste reuniuni au început în 2008, fiind organizate de prof. M. Musalek din Viena, care era președintele acestei secții (și care în 1992 a participat la Congresul nostru de la Timișoara). În pregătirea lor intervenise însă profesorul vienez P. Berner care, după ce s-a pensionat, s-a stabilit la Paris, și, fiind în bune legături cu psihopatologii francezi, a preconizat aceste întâlniri pe care le-a propus fostului său elev Musalek. Ele se țineau la Spitalul Salpêtrière, cu sprijinul prof. Jean François Allilaire, de acolo. Erau invitate persoane care se interesau în mod special de psihopatologie, și, cunoscându-mă, m-au invitat și pe mine. La aceste reuniuni se discuta timp de două zile câte o temă, pe baza unor referate susținute de invitați. Era astfel pregătit Simpozionul de psihopatologie pe care secția respectivă urma să-l susțină la Congresul AEP din primăvară. Participau la aceste reuniuni multe personalități de seamă ale psihopatologiei. Din școala de la Heidelberg au susținut expuneri prof. Mundt și prof. Kraus, din Italia a participat prof. Giovanni Stanghellini, din Marea Britanie –

Întâlnire de Psihopatologie la Paris, Salpêtrière, 2016
De la stânga la dreapta: prof. Edward Shorter
(Canada), prof. E. Gabriel (Austria), prof. M.
Lăzărescu (România), prof. Pedro Varandas
(Portugalia), prof. J. Cutting (U.K.)

De la stânga la dreapta:
prof. Valeriu Dumitriu (România), J. Cutting (U.K.),
Ana Giurgiuca (România), F. Oyeboode (U.K.),
M. Lăzărescu (România)

prof. John Cutting și prof. Femi Oyeboode; din Portugalia era întotdeauna prezentă o excelentă echipă de la Universitatea din Lisabona; unii veneau din Canada, din America Latină etc. Amintesc de acest loc de discuții, deoarece el a fost o importantă referință pentru temele la care am lucrat în acest timp și cărțile pe care le-am publicat în țară (dar pe care nu le-am putut difuza decât prin rezumate în engleză).

În acest context, în jurul anului 2010, când făceam bilanțul evolutiv al registrului de cazuri pentru psihoze, s-a impus nevoia de a filtra informația cazuistică prin prisma unei viziuni psihopatologice de actualitate, care să integreze datele strict descriptive – semiologice și nosologice – în doctrinele psihopatologice ce se afirmaseră în ultimul timp. Mi s-a impus astfel provocarea de a încerca o sinteză a psihopatologiei, nu doar din perspectiva noilor abordări clinice (prin sistemele de diagnostic de tip DSM III-IV, definiții operaționale, scale de evaluare etc.), ci și doctrinar. Am pregătit, în acest sens, o carte destul de amplă, publicată la Editura Academiei Române, *Bazele psihopatologiei clinice*, în care treceam în revistă și principalele doctrine, cum ar fi: – Perspectiva neopsihanalică a atașamentului, a relaționărilor interpersonale și a rețelelor sociale; – Noile contribuții aduse de psihopatologia cognitivă prin cercetări riguroase ce țin cont de neurocogniție, prelucrare informațională, funcționarea inteligențelor artificiale; – Revigorarea fenomenologiei, cu referințe la „corpul trăit” și la intersubiectivitate. Dar și mai noua orientare a psihopatologiei developmentale, care urmărește desfășurarea psihismului normal și anormal de la naștere, pe parcursul întregii ontogeneze și al ciclurilor vieții, în corelație cu interrelațiile familiale, microsociale și culturale, neignorând problematica rezilienței. Această nouă orientare s-a dovedit deosebit de interesantă, urmărind cum același tip de

tulburare se poate manifesta subclinic în perioada copilăriei, apărând apoi sub diverse forme clinice în variate momente ale existenței, în raport cu dinamica vulnerabilității, a stresorilor și a factorilor protectivi.

Psihopatologia dezvoltamentală s-a dovedit capabilă să integreze abordările de tip psihanalitic, cognitivist, fenomenologic, sistemic, transcultural, făcând loc și terapiilor familiale. Se profila astfel o perspectivă transdoctrinară, numai bine necesară studierii unui domeniu așa de complex cum e cel al psihozelor. Dar, nu era suficient.

Au apărut curente noi în psihiatrie care schimbă radical anumite perspective?

Da, cam tot atunci, am început să mă familiariz cu o doctrină psihologică și psihopatologică ce s-a impus după 2000, cea evoluționistă. Aceasta reactivează problema diferenței între psihismul uman și cel animal, cu atenția centrată asupra treptatei achiziției, pe parcursul antropogenezei, a unor funcții psihice specifice omului, susținute fiind de limbajul narativ, cogniția socială și funcțiile executive, ce stau la baza actelor deliberate, cu scop. Desigur, noi funcționăm cu structurile psihice specifice ale lui *homo sapiens*, chiar dacă diferențiate mult prin istoria culturală a omenirii. Psihiatrul britanic Crow a adus în discuție teza că schizofrenia (și în general psihozele) ar fi, în mare parte, urmarea unei vulnerabilizări a creierului speciei *homo*, datorită saltului evolutiv rapid pe care acesta l-a suferit când, în urmă cu 150.000 de ani, a achiziționat limbajul articulat și lateralitatea (pentru vorbire și acțiune). S-a adăugat apoi ipoteza că, la această vulnerabilizare, ar fi participat, în aceeași perioadă, și rapida achiziție a creierului social.

Am constatat apoi, urmărind literatura de psihopatologie, că se realiza o apropiere între perspectiva deve-

lopmentală și cea evoluționistă. De exemplu, cognitiști au studiat, în corelație cu patologia autistă, cum la copil se dezvoltă, în primii 3-4 ani, o capacitate de cogniție socială care permite ca, la sfârșitul acestei perioade, în normalitate, el să fie capabil de a intui, din simpla privire a celuilalt, cum apreciază acesta situația și ce intenționează să facă. Această funcție – care a fost denumită „mentalizare” sau Theory of Mind (ToM) – e deficitară, nu se dezvoltă la copiii autiști. Dar, în același timp, s-a comentat faptul că funcția ToM este o achiziție evolutivă a creierului social al speciei *homo*, cu înaltă valență adaptativă. Căci doar așa, intuind intențiile celuilalt, hominizii și apoi oamenii, au putut colabora în grup restrâns, fapt deosebit de important, deoarece, în contextul savanei africane, în care se dezvoltau oamenii pe atunci, neintegrarea în grup echivala cu moartea. La autiști această structură funcțională adaptativă a creierului, acest „modul psihocerebral” nu se dezvoltă. Ei nu-i privesc pe cei din jur, sunt dezinteresați de oameni, nu se pot conecta. Prezintă – cum scria autorul britanic Baron-Cohen – o „orbire mentală” pentru relaționarea cu alții. Doctrina evoluționistă a subliniat că dezvoltarea psihismului uman se transpune în dezvoltarea creierului, iar nedezvoltarea adecvată a unor moduli psihocerebrali induce vulnerabilitate sau deficit psihopatologic.

Lucrurile pe care le detaliați acum sunt noi în psihiatrie sau reprezintă idei reluate?

E o veche doctrină din sec. XIX, dar reluată acum nuanțat, care susține că noi structuri funcționale se dezvoltă în creierul și psihismul uman, care sunt diferite de psihismul (și creierul) mamiferelor superioare. Dar, chiar și pe parcursul antropogenezei, al dezvoltării omului de-a lungul a 1-2 milioane de ani, se cer avute în vedere secvențe

evolutive succesive. Problema nu mai poate fi abordată în zilele noastre doar global, ci mai nuanțat. Omul care a ajuns în etapa de a posedea limbaj narativ, în urmă cu aprox. 70.000 de ani, e diferit de cel de dinaintea lui *homo sapiens*, să spunem de acum 300.000 de ani.

După care o nouă modificare importantă în psihismul și creierul omului trebuie să se fi produs odată cu așezarea sa ca agricultor, în urmă cu 10.000 de ani; când apar structuri funcționale psihice mai complexe, care fac să fie posibile stări psihopatologice, altele decât înainte, de exemplu, sindromul ce constă în impresia că toată lumea te privește, se uită la tine, că ești în centrul atenției. Această trăire „senzitiv-relațională” nu e posibilă decât la un grup uman în care s-a structurat o diferență între spațiul intim de acasă și spațiul public, din agora comunitară. Dar, să nu anticipem.

Deci, în 2011, am publicat la Editura Academiei Române, *Bazele psihopatologiei clinice*. Eu am simțit nevoia unei astfel de cărți, mai ales, pentru mine și pentru preocupările mele în legătură cu psihozele. O sinteză importantă a psihopatologiei fusese publicată de Jaspers în 1913, carte de referință, fundamentală pentru sec. XX. Dar pe vremea lui Jaspers nu erau dezvoltate elaborările psihologiei configuraționiste, fenomenologice, cognitiviste, ale neopsihanalizei, ce să mai vorbim despre doctrina dezvoltată și cea evoluționistă. Au mai existat, în ultimul timp, în psihopatologia internațională, câteva încercări de sinteză, dar centrate pe simptomatologia clinică, cu minimă implicare a doctrinelor. Desigur, proiectul meu era ambițios. Scopul său era însă, în primul rând, să mă lămuresc eu, privitor la investigația ce o întreprinsesem în legătură cu psihozele.

Am încercat prin această lucrare, deci, să conturez care sunt, în zilele noastre, problemele specifice ale psihopatologiei clinice, să grupez principalele doctrine care o alimentează

și să reunesc aceste cunoștințe în jurul noilor direcții doctrinare ce s-au impus după 2000: psihopatologia dezvoltată și cea evoluționistă, care integrează ontogenia în filogenie, pentru a vedea cum se calchiază psihopatologia psihozelor pe specificul psihismului uman. De fapt, chiar acest specific mi s-a părut că se cere degajat, mai ales că noua abordare evoluționistă ce se dezvoltă, fascinată de darwinismul tradițional, ajungea uneori să-l ignore. Or, pierdem aproape totul dacă nu ținem seama de faptul că psihismul omului conștient și reflexiv se desfășoară în mediul specific uman al unui limbaj narativ, că el se bazează pe decizii relativ libere și pe acțiuni cu scop, ordonate de norme; și încă, că omul se raportează la transcendență, aspecte de care psihismul animal e indemn.

Elaborând această amplă lucrare am avut, desigur, în vedere împărtășirea gândurilor mele și de către alții; dar nu mi-am făcut de la început iluzii în ceea ce privește un impact internațional. Și aceasta nu doar pentru că e dificil de tradus o carte de sute și sute de pagini în engleză, ci pentru că mediul științific din zilele noastre este obișnuit ca marile lucrări să fie colective și redactate într-o manieră mozaicată și nu sistematică. (Totuși am difuzat în traducerea engleză un rezumat ceva mai amplu colegilor mei de discuție de la Paris.)

În perioada imediat următoare, având la orizont lucrarea privitoare la psihoze, am mai publicat două cărți, care și ele reprezintă sinteze, dar de amploare ceva mai mică. Una se referă la semiologia psihiatrică, se intitulează *Psihopatologie descriptivă* (am scris-o împreună cu o rezidentă și a apărut la Editura Polirom în 2013) și are utilitate practică pentru studenți, rezidenți, pentru oricine e interesat de psihopatologie. Dar, există și un al doilea plan de lectură posibilă, deoarece proiectul meu viza degajarea cât mai pregnantă

a cărămizilor bazale ale psihopatologiei. Ideea pe care am dezvoltat-o acum, am avut-o de la prima carte, publicată în 1973 (*Patologie obsesivă*) și am urmărit-o de-a lungul anilor; ea se referă la faptul că ar exista un număr limitat de tulburări psihice fundamentale, nu multe, să zicem 10-15, care se combină apoi între ele pentru a realiza varietatea tulburărilor întâlnite în clinică (la fel cum multitudinea cvasiinfinită a textelor scrise folosesc puțin peste 20 de semne), iar aceste unități psihopatologice bazale sunt, de fapt, o replică disfuncțională a unor structuri psihice normale, firești și adaptative (ideea e reluată și dezvoltată în *Introducere în psihopatologia antropologică*, publicată în 1989). Așa e, de exemplu, anxietatea, care e prezentă la toți oamenii și e utilă. Trebuie să fii anxios în anumite împrejurări ca să scapi de pericole. Mai nou și doctrina evoluționistă subliniază acest fapt, căci menționata anxietate e printre principalele reacții adaptative încă din biologie, bazându-se pe „moduli psihocerebrali” care sunt selecționați și se transmit genetic transgenerațional. Dar, continuând în această direcție explorarea psihismului uman, vom constata că e firească și adaptativă și gelozia, și suspiciunea în general. Trebuie să fii precaut, suspicios față de ceilalți pentru a putea colabora (de aceea e importantă la om funcția de mentalizare prin care ghicim gândurile celui alt în situație). Gelozia, înainte de a avea valențe patologice, delirante, chiar este adaptativă deoarece ea apără menținerea familiei în vederea creșterii copiilor. Și la fel, grija pentru sănătate e normală și adaptativă, înainte de a se ajunge la preocupări hipocondriace aberante.

Ceea ce explicați acum seamănă cu o valorizare a unor, totuși, patologii. Cu alte cuvinte, acestea sunt rezultanta unor adaptări ale omului de-a lungul mileniilor?

Practic, întreaga psihopatologie se prezintă ca și cum ar fi derivată din structuri funcționale psihice adaptative care ajung într-o stare deficitară și dezorganizată. De aceea o semiologie elaborată cu grijă ar merita să aibă o astfel de privire bioculară, fiind orientată atât spre funcții normale adaptative, cât și spre disoluția și distorsiunea acestora, ce se exprimă prin sindroame psihopatologice, cum sunt cele ale anxietății, depresiei, impulsivității, obsesiei, maniei, suspiciunii paranoide etc. Iar atunci, sistematizarea semiologiei ar trebui să pună accentul pe marile sindroame (și așa am făcut în cartea mea) și nu pe multitudinea de simptome ce pot fi descrise în marginea fiecărei funcții psihice, așa cum e atenția, percepția, memoria etc. (cum procedeză semiologia tradițională, din motive didactice). Am urmărit, deci, această idee, care se corela cu un nou fel de abordare a psihopatologiei (asupra căruia voi reveni). Subliniez aceste aspecte deoarece constatasem că lucrările de semiologie psihiatrică, care circulă în plan internațional – și pe care, desigur, le consultasem –, se mențineau la stilul observațional analitic din sec. XIX de inventariere a perturbărilor „funcțiilor psihice” ale gândirii, ale voinței și ale afectivității. Chiar și principala carte de semiologie care e utilizată în plan internațional, a prof. Sims – despre care am povestit cum a venit la Timișoara și a locuit la familia Dehelean –, nu părăsește decât parțial această tradiție. (Prof. Sims este, de o vreme, retras la pensie, dar, cartea sa, având mare trecere, e reeditată anual de către F. Oyebode din Birmingham. Cu prof. Oyebode, care participă la întâlnirile de psihopatologie de la Paris, am discutat problema de mai sus; acesta mi-a răspuns că apreciază ideile mele care i se par „fecunde”, dar nu-și permite să modifice structura cărții profesorului său, ci, cel mult, să o completeze cu noutăți.)

Cea de a doua carte publicată la începutul deceniului 2010, la Editura Polirom, se intitulează *Ce e tulburarea mentală*. În ea am încercat să răspund la această întrebare, aducând în dezbatere principalele idei ce se vehiculează în ultimii ani pe această temă, dar folosind un stil colocvial. Am regizat o situație în care câțiva tineri discută, pun întrebări, apelează la specialiști și la surse de informare autorizate și încearcă astfel să ajungă la răspunsuri care să le satisfacă curiozitatea. Sunt prezentate și multe exemple din literatură, evocate cazuri celebre, e avută în vedere perspectiva istorică și evoluționistă, iar notele și anexele fac trimitere la date de literatură competente și recente. Lucrarea nu e sistematică; și, deși aduce în prim-plan multe idei recente, e redactată mai mult ca un set de întrebări, decât ca răspunsuri univoce la acestea.

Spuneați, într-o întâlnire anterioară, că cercetarea longitudinală este foarte importantă și vă refereați la Registrul de cazuri în care ați strâns observații de-a lungul mai multor ani. Unde s-au regăsit acele observații?

Așa este. Cele două cărți menționate au fost lucrări pregătitoare pentru *Psihopatologia psihozelor*, care a apărut în 2017 tot la Editura Academiei Române. În această lucrare încerc să sintetizez și ceea ce am putut aduna din Registrul de cazuri pentru psihoze pe care l-am înființat în 1985 și menținut, prin colectarea de cazuri noi, până în 2004. Cu această ocazie a trebuit să recunosc că proiectul acestui Registrul a fost, în oareșcare măsură, un eșec, pentru că nu am reușit să rezolv o prelucrare științifică adecvată cazuisticii. De acest fapt mi-am dat seama, de altfel, deja pe parcurs, la vreo 15 ani de la începutul proiectului, dar cazuistica s-a tot adunat. În cele din urmă, am înțeles că mi-a lipsit o echipă de cercetare adecvată. În prezent, o cercetare nu se

face numai cu entuziasm, eventual cu contribuția unuia sau a doi oameni, care, în timpul liber, se ocupă și de așa ceva. Ea se face de către cercetători angajați, plătiți direct pentru o astfel de muncă, și cu suficienți cercetători care să adune date, să le prelucreze, să verifice, să calculeze etc. Or, așa ceva nu am avut cum să realizăm la Timișoara. Am încercat surrogate, de exemplu, implicând pe unii colegi mai tineri care-și făceau teza de doctorat să abordeze câte o temă ce se referea la psihoze. Dar nici aceștia nu au fost interesați – și nu aveau efectiv timp – de o muncă mai sistematică. Așa încât, am putut menține doar observațiile cazuistice, fără a putea prelucra statistic date, la pretenția unei lucrări care să fie propusă pentru publicare internațională. Știam cât de riguros trebuie făcute cercetările, pentru că am avut ocazia să cercetez, cu ajutorul de la OMS, un Registrul de cazuri din Olanda, de la Groningen. Acolo erau șapte angajați care se ocupau de prelucrarea unor date privitoare la aspecte relativ minore, cu un volum de 4-5 ori mai mic decât cel pe care-l acumulasem noi, și lucrau întreaga zi; așa că nu ne puteam compara. Încercarea noastră a rămas însă un demers interesant, care m-a ajutat mult pentru această sinteză din 2017. Sinteza care jalonează, cred eu, direcțiile principale pe care se plasează actuala psihopatologie a psihozelor.

Cum ați descrie lucrarea?

Psihopatologia acestui domeniu e împărțită în două zone: cea tematică, centrată de delir, și cea netematică, a dezorganizării autiste. Delirul este relativ simplu de definit, ca o convingere falsă într-o idee eronată ce nu poate fi modificată prin argumente. De exemplu: că sunt persecutat de mafioți, urmărit peste tot, inclusiv de la distanță, cu raze speciale, că sunt bolnav de SIDA și am infectat toată Europa, că sunt o reîncarnare a lui Napoleon

sau că mă iubesc toate starurile de pe continent. Ceea ce nu se comentează însă suficient e faptul că deficitul psihic al delirantului îl plasează pe acesta în rolul de personaj dintr-un scenariu narativ fictiv aberant. Chiar dacă unele deliruri monotematice își au rădăcina în preocupări firești și adaptative ale oamenilor – de exemplu: dacă nu cumva sunt bolnav... excesiv de urât... persecutat... înșelat... etc. –, nucleul convingerilor delirante este situat pe o orbită în care pacientul se contopește cu condiția eroilor de roman, mit, legendă sau poveste. Edificator în acest sens este delirul lui Don Qujote, din romanul cu același nume al lui Cervantes. Un aspect particular al acestui univers delirant, pe care l-am urmărit în lucrare, se referă la tematica religioasă, în care pacientul e convins că a primit o misiune specială de la Dumnezeu, care vorbește cu cuvintele sale... ca pe vremea prorocilor. În cele din urmă, credința e un fenomen normal, mare parte dintre oameni rugându-se și participând la slujbă. Psihopatologia începe din momentul în care credința în supranatural se simplifică și e practică ca o poveste personală și nu cultural colectivă. În ansamblu, comentariul din carte urmează coordonatele clasice, care interpretează stările psihopatologice ca un deficit ce susține manifestarea aberantă a unor potențialități sau structuri funcționale, care funcționează și în normalitate, ca adaptative.

Cum ați descrie noutatea sau importanța unui asemenea demers?

Analiza dimensiunii netematice a psihozelor pare a-și găsi în ultimul timp noi explicații prin contribuțiile psihopatologiei cognitive, realizate în marginea autismului și obsesionalității. Oricum, cartea încearcă să integreze noile doctrine psihopatologice, conjugând contribuția cognitivismului și fenomenologiei cu psihopatologia dezvoltată

și evoluționistă. Ideile conturate aici le reiau, amplificându-le, în cartea la care lucrez în prezent. Acestei ultime cărți, care într-un fel e continuarea *Psihopatologiei psihozelor*, i-am dat ca titlu provizoriu *Psihopatologia evoluționistă culturală*, pentru a sublinia că mă interesez de specificul antropologic, dimensionat prin cultură, al psihismului perturbat. Am considerat că acest fapt e important, deoarece multe din lucrările ce se publică în domeniul psihopatologiei evoluționiste, mai ales în SUA, sar cu dezinvoltură de la condiția vertebratelor superioare la om. Ele ignoră faptul că, chiar pe parcursul antropogenezei ce datează de peste un milion de ani, există multiple faze succesive de achiziții psihocerebrale ce se cer circumscrise și urmărite în structura lor evolutivă specifică, dacă vrem să înțelegem ceva din psihopatologia umană. Astfel, se consideră că, în ultimii 150.000 de ani, creierul speciei *homo* nu s-a mai modificat semnificativ ca mărime și funcționalitate. Totuși, mutația ce s-a produs la *homo sapiens*, în urmă cu aprox. 70.000 de ani, prin apariția limbajului narativ și a capacității de raportare la entități simbolice care nu au echivalent nemijlocit în realitatea fizico-biologică, nu se poate să nu fi reprezentat o schimbare importantă în psihism. Omul ajunge acum să se relaționeze, nu doar cu datele perceptibile sau cu alți oameni, ci și cu o serie de „realități fictive”, practicând invocarea zeilor, utilizarea banilor pentru schimb și făcând apel la norme și valori pentru reglarea comportamentului. Această boltă supraindividuală, „teoretică”, a limbajului narativ și reprezentativ, face ca psihismul uman să poată opera în imaginar cu eventualități metareprezentative. Revenind, după această paranteză, la psihopatologie, putem evoca un exemplu tradițional din domeniul psihozelor. E vorba de convingerea pacientului că alții îi cunosc gândurile intime, că îi impun gânduri străine și îl dirijează de la distanță. Astfel de trăiri de transparență-

influență psihică erau considerate, în urmă cu o sută de ani, de către Jaspers, ca incomprehensibile, imposibil de înțeles prin empatie de o minte normală. Dar, dacă eu întâlnesc în registrul meu de cazuri mulți pacienți cu delir religios care afirmă că Dumnezeu le cunoaște toate gândurile și le introduce în minte gânduri noi, că îi dirijează... pentru că „Dumnezeu le știe pe toate și poate orice”, începi să te gândești dacă, oare, nu au într-un fel dreptate cei care sunt convinși și afirmă că există posibilitatea ca cineva, din exterior, care e atoașteștiutor și puternic, să cunoască și să influențeze gândurile unor oameni. Căci, în cele din urmă, credința în Dumnezeu e un fenomen pe care toți îl consideră normal. La ea aderă nenumărați oameni din jurul nostru, chiar dacă există, în ultimele secole mai ales, atei și oameni indiferenți față de religie. Într-un sens mai larg, dimensionarea existenței umane, prin raportarea la sacralitate, ne apare ca o caracteristică general antropologică, cel puțin în ultimii 30.000 de ani ai speciei *homo*. În această perioadă oamenii au crezut, de asemenea, și în posesia lor de către spirite, în faptul că acestea pot determina, în unele cazuri, boli sau neputințe. Astfel încât, spiritele trebuiau izgonite din trup prin intervenția șamanului sau prin exorcisme, așa cum făcea Iisus. De aceea, atunci când, în Registrul de cazuri, întâlnești zeci și sute de pacienți care afirmă că se simt posedați de diavol, că acesta le mișcă din interior trupul și le utilizează vocea pentru injurii... sau, în altă direcție, sentimentul de a fi unit cu Dumnezeu, care le folosește vocea pentru a trimite mesaje omenirii, te gândești mai serios că astfel de arhetipuri culturale nu părăsesc ușor psihismul omului. Chiar și în Europa, ce a trecut prin perioada Iluminismului. Asemenea simptome nu mai sunt de comparat doar cu hibernarea ursului sau cu migrația păsărilor.

La ce lucrați acum?

În cartea la care lucrez, pornesc de la pozitivitatea simptomelor pe care le întâlnesc în psihoze cu ideea de a încerca o interpretare privitoare la: „Cum de sunt posibile astfel de simptome?”

O astfel de analiză trimite atât spre o structură abstractă a psihismului uman, cât și spre probleme psiho-socio-culturale evoluționiste. Astfel, luând un alt exemplu aflat în corelație cu precedentul, ne putem referi la trăirile senzitiv-relaționale, extrem de frecvente în psihoze și nu numai. Foarte mulți psihotici au sentimentul neplăcut că sunt priviți pe stradă de necunoscuți într-un mod disprețuitor, batjocoritor; sau că unii parcă își fac semne, îi comentează negativ, râd de ei. Trăirea se poate repeta la serviciu (deci tot în spațiu public): cum intră în încăpere, pacientul simte că parcă toți îl privesc cu subînțeles, zâmbesc, schimbă între ei priviri etc. Pentru noi e limpede că niciun astfel de simptom nu se poate întâlni la gazelă sau la leu, deși aceste animale trăiesc frecvent stări de anxietate și de agresivitate destul de asemănătoare cu ale omului. Ba mai mult, nu le vom întâlni nici la maimuțele antropoide. Dar la om trebuie să ne plasăm pe scara evolutivă dincoace de epoca sa de vânător și culegător, înspre viața sedentară a agricultorilor ce trăiesc în așezări, cu o clară polarizare între viața intimă și cea publică. Căci, dacă ne gândim la împrejurările în care unii oameni îi privesc pe alții batjocoritor, cu dispreț, râzând de ei, nu ne e greu să răspundem: atunci când se fac de rușine sau ajung să trăiască sentimentul penibil al oprobriului public. Iar rușinea nu e un fenomen biologic. Și chiar pentru om, ea pretinde o viață socială diferențiată, în care evaluarea, aprecierea și caracterizarea altora să joace un rol important.

Conștiința morală...

Desigur, dar conștiința morală e în vârful piramidei psihismului uman, dimensionat prin cultură, care are la bază psihismul biologic. De exemplu, privirea, prin care un om îl investighează și supervizează pe altul, pornește de la o condiție biologică simplă, cea a mamei atente la puiul ei, fapt unanim prezent la vertebrate și, mai ales, la mamifere. La om însă, cum am menționat, privirea investigatoare a celui alt în situație stă la baza procesului mentalizării, a intuitivii opiniilor și intențiilor sale pentru reglarea colaborării. În plus, supravegherea omului de către om, chiar și prin privire, se extinde mult mai departe, în tot procesul educativ, în muncă și confruntare, în diverse aspecte sociale, iar în societatea modernă, supravegherea cetățeanului a căpătat nu doar o caracteristică instituționalizată, ci e și generalizată (așa cum analizează Foucault în cartea sa *A supraveghea și a pedepsi*). De fapt, și instituția publică a spionajului, inclusiv a celui militar, se bazează pe înregistrarea celorlalți prin priviri. Dat fiind acest rol major al supravegherii omului în societatea contemporană de către alți oameni (și nu doar de către Dumnezeu Atotputernic), putem să nu ne mirăm de larga răspândire, în ultimele secole, a delirului paranoid, de persecuție, urmărire și supraveghere a intimității. Privind astfel lucrurile, devine tot mai clar că psihopatologia psihozelor, pentru a deveni de înțeles, trebuie să țină seama nu doar de evoluționismul biologic în general – și nici numai de evoluția speciei umane, adică de procesul global al antropogenezei –, ci și de desfășurarea fenomenologică a existenței omului sedentar după ce a devenit o ființă culturală și istorică. Adică, de ultimele mii și sute de ani, pe care a încercat să le comenteze Hegel în *Fenomenologia spiritului*.

Deci un fenomen antropologic complex în care raportul dintre stăpân și sclav este descris până la Revoluția franceză, de fapt până la războaiele napoleoniene. Însă esența omului stă în cultură, nu în conflict. Este importantă pentru psihiatrie această observație hegeliană?

Desigur, numai ținând seama de imersia omului în cultură, în metamorfozele devenirii istoriale a umanității, poate fi înțeleasă psihopatologia psihozelor.

Iar acum, ca să pun cumva capăt acestor gânduri care m-au preocupat în anul ce tocmai a trecut, mai invoc un ultim exemplu care, deși plasat în marginea psihozelor, e semnificativ pentru perspectiva ce o adopt. Este vorba de problematica histeriei. Histeria a fost circumscrisă de medicina antică în urmă cu peste 2000 de ani, sub forma unor crize de leșin hiperexpresiv, cu convulsii, care adună toată lumea în jurul pacientului. Această hiperexpresivitate diferențiază leșinul histeric de criza epileptică, cu care se aseamănă până la un punct. De fapt, leșinul histeric, a pacientei, deoarece histeria era comentată pe vremea lui Hipocrate ca apărând la tinere. Explicația bolii histerice consta în *Corpusul hipocratic*, în aceea că, la tinere, fiind nesatisfăcut sexual, uterul se lichefiază și circulă prin corp, determinând palpitații (când ajunge la inimă), sufocare (la plămâni), nod în gât și blocarea vorbirii; iar în final, leșin (când ajunge la cap). De aici, denumirea bolii (*hysterus*=uter). Terapeutic, se recomanda aplicarea de substanțe rău mirositoare la nas și bine mirositoare în zona pelvină, pentru a reatrage uterul la locul său. Boala feminină a histeriei a fost reidentificată în medicina europeană din Renaștere, tot în marginea epilepsiei și tot cu aceeași interpretare, la care se adăuga posesiunea demoniacă; de unde și practica exorcizărilor. Concepție care s-a păstrat, chiar dacă periferic, până în sec. XIX, pe vremea lui Charcot.

Interpretarea acestui fenomen medical al histero-epilepsiei nu e simplă, dar de un important ajutor ne poate fi istoricul religiilor Mircea Eliade. Acesta s-a ocupat și de șamanism și a circumscris, pe baza unei documentații convingătoare, rolul acestuia în societățile de vânători. Șamanul era familiarizat cu lumea spiritelor la care avea acces; și prin aceasta, putea interveni în vindecarea bolilor. Tehnica consta într-o ședință la care participa bolnavul, familia sa și comunitatea. În urma cântecelor și dansului întreținut de tobă, șamanul intra în transă, leșinând. Se consideră că, în această fază, sufletul său părăsește trupul, călătorește în lumea spiritelor, găsește și recuperează sufletul captiv al bolnavului și se reîntoarce în trup, trezindu-se, iar pacientul se vindeca. Acest scenariu dispare treptat, pe măsură ce oamenii se transformă din vânători în agricultori, aceștia din urmă dezvoltând un univers religios complex. Totuși, tradiția, care interpretează boala prin posesiune de spirite, persistă, chiar până în lumea elenistă, unde Iisus vindecă multă lume prin exorcizare. Grecii, ca populație agrară evoluată, nu mai interpretau boala prin posesiune, iar șamanismul se preschimbase și el pe vremea lui Hipocrate, în direcția unor speculații teoretice, filosofice. Cu siguranță, oameni care leșinau pentru perioade limitate de timp, așa cum se întâmpla pe vremuri cu șamanii, continuau să existe. Aceștia erau epilepticii, persoane care inspirau spaimă și erau respectate, considerându-se că au o legătură misterioasă cu „lumea de dincolo” (romanii numeau epilepsia *morbus sacer*). În schimb, histericele realizau un pseudoleșin hiperexpresiv, o parodie a epilepsiei, o variantă feminină și caricaturală a șamanismului, produs de tinere cu uter steril regenerativ. Poate de aceea, din Antichitate și până în zilele noastre, etichetarea cuiva ca „histeric” are ceva peiorativ, cu totul diferit de respectul ce se poartă celui ce e considerat

ca autenticul urmaș al șamanului, care e epilepticul. Istoria europeană a histeriei readuce pregnant în discuție, prin trimiterea la posesiune de spirite, vechea legătură cu tradiția șamanică, prin ipostaza unui șaman ratat și caricaturizat.

Povestea pe care am relatat-o mai sus poate părea la prima vedere o simplă speculație, dar ea se corelează direct cu problematica complexă a dimensionării culturale a psihismului omenesc, asupra căreia psihopatologia ne atrage atenția.

În ultimii ani ați publicat și cărți despre Cioran, Noica, Eliade... Cum se corelează aceste preocupări cu cercetările dumneavoastră de psihopatolog?

Efortul pe care-l fac în ultimul timp se îndreaptă, de fapt, spre încercarea de a conjuga cele două fețe ale dublei mele personalități, care s-au întrețesut de-a lungul întregii vieți. Pe de o parte, angajarea în practica medicinei psihiatrice și în problematica psihopatologiei. Pe de alta, preocuparea speculativă privitoare la fundamente, la condițiile de posibilitate a ceea ce este, așa cum este filosofia. Soția mea a terminat Filosofia și o bună parte din prietenii și cunoștințele noastre se preocupau de acest domeniu. E adevărat că doar în ultimii ani, în împrejurări care țin de condiții aniversare, am publicat două cărți care se intersectează cu filosofia. Mai întâi, *Gâlceava înțelepților în jurul timpului: Cioran, Eliade, Noica și... Heidegger*, în care încerc să creionez contribuția intelectualilor români afirmați în perioada interbelică la finalul culturii modernității europene. Apoi, *Constantin Noica sau insuportabila filosofie*, care conține șase eseuri privitoare la concepția filosofului român; încerc să abordez câteva din semnele de întrebare pe care provocatoarea sa ontologie le ridică, și pe care nu mi le-am lămurit în perioada dialogurilor ce le-am menționat.

Preocupările mele în domeniul speculativ nu pot fi însă comentate în această manieră, în varianta unui interviu, deoarece nu pot face trimitere la un corpus coerent de lucrări publicate în această direcție. Eventual, unele aspecte le-aș putea comenta într-o Anexă a interviului.

În încheiere, mă bucur că am avut ocazia să mai evoc o dată lumea pe care am cunoscut-o și care mi s-a relevat.

Notă de final

Mă prevalez de faptul că interviul a fost transcris și apare sub forma tipărită pentru a adăuga câteva gânduri ce nu puteau fi formulate în cadrul dialogului. În primul rând, aș vrea să mulțumesc doamnei Jeni Blajovan pentru sprijinul acordat, ca de atâtea ori, în tehnoredactare.

Personal simt că, în raport cu lumea care ne înconjoară în prezent, fac parte din vechea generație. O generație ce se înscrie în epoca ce se întinde de la începutul neoliticului și până la apariția internetului în 1990. Interval marcat prin câteva valori succesive, cum ar fi: apariția scrisului și istoriei în cornul de aur al Mesopotamiei, a scrisului alfabetic și a filosofiei în Grecia, a lui Luther și a tiparului, ce i-au urmat lui Meister Eckhart, a electricității și radioului, ce i-au urmat lui Hegel și Darwin.

Valurile acestea succesive ne-au schimbat din când în când optica și înțelegerea faptului de-a-fi-în-lume... Dar acum, în ultimele decenii, înțeleg că e vorba de o cu totul altă lume, căreia nu pot să mă mai alătur, deoarece nu mai am când și cum să merg alături de eventualii tovarăși de drum.

Trăiesc deci, cât o mai fi să fie, cu nostalgia trecutului și cu speranța că mărturisirile (toate mărturisirile ce s-au dezvăluit cândva) să aibă cumva vreun rost... Pentru aceasta ar trebui ca cineva să ia, cumva, cunoștință de ele... Dar oare cine va avea timp să le perceapă?

Mircea Lăzărescu

Scurtă biografie

– câteva repere ale unei vieți
dedicate psihiatriei –

Mircea Doru Lăzărescu s-a născut la 29 martie 1939 în municipiul Lugoj, tatăl fiind avocat. A avut un frate, Ovidiu, medic pediatru în Lugoj, care a decedat în 2007. După ce a terminat în 1955 gimnaziul Coriolan Brediceanu în localitate (pe atunci Liceul Nr. 1) a început studiul Medicinii la Timișoara, transferându-se în 1958 la Cluj, pentru a studia Psihiatria cu prof. Eduard Pamfil.

În 1961, își încheie studiile medicale la Cluj și lucrează doi ani la Spitalul Republican de Neuropsihiatrie Infantilă de la Păclișa – Hațeg, unde inițiază, împreună cu familia Kecskemeti, programe de ergoterapie și școlarizare pentru internați. În 1963-1965 lucrează la Sanatoriul Republican pentru Nevroze din Săvârșin unde, sub coordonarea dr. Dan Arthur, asimilează variate forme de psihodiagnostic și psihoterapie.

Din 1965 devine asistentul prof. Eduard Pamfil la Clinica de Psihiatrie din Timișoara, efectuându-și doctoratul, pe care îl susține în 1969, cu tema *Aspecte psihopatologice ale spațiului trăit*, o teză ce abordează patologia fobică, utilizând date ale psihologiei genetice a lui Piaget și ale psihopatologiei fenomenologice.

În 1973 publică prima carte (*Patologie obsesivă*, Editura Medicală, București), iar din 1974 devine cadru de predare. În perioada anilor '70-'80 participă la dezvoltarea rețelei

psihiatrice din Banat, predominant în aria psihiatriei sociale, unde sunt introduse local multe inovații.

Din 1983, după pensionarea prof. dr. Eduard Pamfil și plecarea din țară a conf. dr. Șt. Stössel, devine șeful Clinicii Psihiatrice din Timișoara, pe care o coordonează până în 2010. În anii '80 asimilează noi tehnici de evaluare standardizate a tulburărilor psihice și organizează un Registru de cazuri pentru studierea longitudinală a psihozelor, care va înregistra cazuistica până în 2004; pe această bază sunt redactate cercetări care încep să aibă impact și în plan internațional.

După 1989 se confirmă titlul de Profesor, devine conducător de doctorate și membru emerit al Academiei de Științe Medicale.

Între 1990 și 1995 este Președintele Asociației Psihiatrice Române de Psihiatrie, contribuind la realizarea unei noi legislații în domeniul sănătății mintale și la formarea unor asociații și grupuri de lucru specializate în domeniul psihiatriei biologice, sociale, al studiului psihozelor, depresiei, bolii Alzheimer etc. În 1990 a înființat Asociația Psihiatrică Timișoara, care, de atunci, a organizat manifestări științifice anuale, unele internaționale (Congresul European de Psihopatologie din 1992 și cel din 1994, Simpozioanele Danubiene din 1996 și 2012).

A sprijinit o formare competentă în psihoterapie în Banat și în întreaga țară, mai ales în domeniul psihodramei, logoterapiei, terapiei sistemic familiale și cognitive. A organizat în 1998, la Gătaia, Congresul de Constituire al Asociației Române de Psihoterapie.

Pe lângă sintezele clinico-evolutive în domeniul psihozelor, prof. M. Lăzărescu a elaborat sinteze teoretice, în direcția unei psihopatologii antropologice. Aceasta este tema unei cărți publicate în 1989; iar monografia din 2010

(*Bazele psihopatologiei clinice*, Editura Academiei Române) ordonează la zi problematica acestui domeniu și realizează o sinteză a principalelor curente doctrinare, ce tind să se articuleze, în cadrul psihopatologiei developmentale și evoluționiste (este singura sinteză în această direcție publicată în plan internațional).

După 2010 a continuat prelucrarea datelor cazuistice oferite de studierea longitudinală a psihozelor, elaborând o interpretare originală a acestei patologii, din perspectivă evoluționist culturală (monografia *Psihopatologia psihozelor*, Editura Academiei Române, 2017 și *Psihopatologie evoluționist culturală*, lucrare în curs de finalizare). În acest deceniu, a colaborat cu grupul psihopatologilor europeni care se reunesc anual la Paris, comunicând și publicând cărți, interpretează stările psihopatologice ca distorsiuni ale unui psihism intens modelat de cultură, în perspectiva „memelor”, similare genelor din biologie.

Prof. M. Lăzărescu s-a preocupat insistent și de antropologia filosofică. În perioada anilor 1977-1987 a fost un apropiat al lui Constantin Noica. Din 1990 a publicat în această direcție cărțile *Eseu despre ființele intermediare* și *Despre Sărbători, Grădini și Logos*. După 2010 s-a preocupat de valorificarea contribuției intelectualilor români din perioada interbelică (Cioran, Eliade, Noica) la conturarea finalului culturii modernității. Ultimele sinteze de psihopatologie se integrează în acest domeniu într-o viziune a unei antropologii, ce ține seama de dinamismul devenirii culturale. A publicat și câteva cărți de memorialistică, ce reconstituie aspecte ale societății românești din perioada postbelică până în prezent.

Profesorul Mircea Lăzărescu, prin opera sa teoretică, deschide un nou orizont antropologiei filosofice, în direcția visată de Eliade.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
Copilăria, Lugojul de la mijlocul veacului trecut	7
Perioada studenției: Timișoara și Cluj	27
Începutul profesiei: Păclișa, Săvârșin	35
Timișoara anilor '60-'70	65
Perioada anilor '70-'80	92
După 1990	106
Dincolo de 1990 și de 2010. Noua lume psihiatrică. Sinteze teoretice	125
<i>Notă de final</i>	155
<i>Scurtă biografie</i>	156

